

ČASOPIS ✓

**ZA ZGODOVINO
IN NARODOPISJE**

XXV

1930

1-2

IZDAJA ZGODOVINSKO DRUŠTVO V MARIBORU

Vsebina. — Table des matières

	Stran. — Page.
I. Razprave. — Dissertations.	
Dolenc dr. M. Ljudsko pravo pod žnžemperško in sotesko gorsko gospodsko. — Droit du peuple sous les seigneurs de Žuženperk et Soteska	1
Stelè Fr. Freske v cerkvi sv. Duh na Čelovniku. — Les fresques de l'Eglise du St. Esprit à Čelovnik	89
II. Izvestja. — Rapports.	
Glaser J. Literarne predloge in paralele. — Textes littéraires originaux et pa- ralèles	98
J. A. G. »Mashine bukvi svetiga volhunka«. — Supplément à l'article »Un ma- nuscrit slovène de Leše	105
Mravljak J. Kinečki polprazniki. — Fêtes paysannes	106
III. Slovestvo. — Littérature	
Mal dr. J. Zgodovina slov. naroda. K. Prijatelj	107
Hauptmann L. Krain. J. Beran	109
Stelè Fr. Politični okraj Kamnik. M. Marolt	113
Stelè Fr. Celjski strop. Fr. Baš	115
Kranjčec S. Kako smo se zedinili. Fr. Baš	116
Lah I. V borbi za Jugoslavijo. Fr. Baš	116
Zgodovina slov. univerze v Ljubljani. Fr. Vatovec	116
Iz jubilejne literature 1919—1929. Fr. Vatovec	117
Baš Fr. Dimnik S. Jugoslavija. K. Prijatelj	118
Pirchegger S. Die slawischen Ortsnamen im Mürzgebiet. J. Kelemina	118
Zelenin D. Russische (östslawische) Volkskunde. Fr. Kotnik	123
Komanova M. Na Gorencem je letno. Fr. Kotnik	128
Kotnik J. Lesičjak J. Glaser	124
Tisočletnica Václavove smrti. Fr. Kovačič	124
Češko-slovenski stiki. Fr. Kovačič	127
Cerkvena inetnost v Hrvatski in Slavoniji. Fr. Kovačič	128
Časopis Vlasteneckého spolku museijního v Olomouci. A. Dolaj	128

IV. Društveni glasnik. — Chronique des Sociétés.

Zgodovinsko društvo v Mariboru	129
--------------------------------	-----

Letna udnlina, oziroma naročnina Din 50.— za inozemstvo Din 60.—
Kuligotrska cena Din 75.—

Za uredništvo in Zgodovinsko društvo odgovarja prof. dr. Fr. Kovačič. Za vsebino
posameznih člankov so odgovorni pisatelji sami.

Tisk Mariborske tiskarne d. d. v Mariboru; odgovarja ravnatelj Stanko Detela.

Časopis
za
zgodovino in narodopisje.

Izdaja
Zgodovinsko društvo v Mariboru.

Leto XXV.

Uredil
Prof. Fran Kovačič.

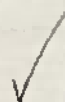
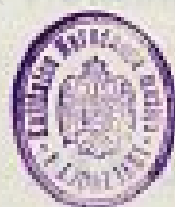
Maribor 1930.
Mariborska tiskarna.

Časopis

zgodovino in naravopisje

1840

izdaniški odbor

Prof. Fran Kovačič

Maribor 1930
Miroslav Šturm

Vsebinska. — Table des matières.

I. Razprave. — Dissertations.

Stran. — Page.

Dolenc dr. M., Ljudsko pravo pod žužemperško in soteško gorsko gosposko — Droit du peuple sous les seigneurs de Žužemperk et Soteska	1
Stelè Fr., Freske v cerkvi sv. Duha na Čelovniku. (Z 18 slikami na prilogah.) — Les fresques de l'Eglise du St. Esprit à Čelovnik	89
Ilešič dr. Fran, Iz Vrazove slovenske literarne zapuščine — Quelques notices sur les oeuvres posthume slovènes du poète Stanko Vraz	133
Travner dr. Vladimir—Baumgartner Egon, Naši srednjeveški novci — Les mon- naies moyenâgeuses des pays slovènes	146
Kovačič dr. Fran, »Kalovski« rokopis slovenskili pesni iz leta 1651. — Un manu- serit des poèmes slovènes, dit de »Kalovie« de 1651	181

II Izvèstja. — Rapports.

Glaser J., Literarne predloge in paralele — Parallèles littéraires	205
J. A. G., »Máshite bukvi svetlga volbunka« — Supplément à l'article »Un ma- nuscrit slovène de Leše«	105
Mravljak J., Kinečki polprazniki — Fêtes paysannes	106
Glaser J., Slika Črnega Jurija iz l. 1813. (Z 1. prilogo.) — Un portrait du Georges Tcherny—Karageorges de 1813	212
Ljubša Matija, Ljudsko rodoslovje — Généalogie populaire	213
Baš Franjo, Vaški grb v Noršincih pri Ljutomeru — L'emblème du village de Nor- šinci près de Ljutomer	218
Baš Franjo, Prazgodovinska najdba na Kapli — Une trouvaille préhistorique à Kapla	225

III. Bibliografija. — Bibliographie.

Baš Franjo, Slovenska narodopisna bibliografija za leto 1929.	227
---	-----

IV. Slovstvo. — Littérature.

Maš dr. J., Zgodovina slov. naroda. K. Prijatelj	107
Hauptmann L., Krain. J. Beirau	109
Stelè Fr., Politični okraj Kamnik. M. Marolt	113
Stelè Fr., Celjski strop. Fr. Baš	115
Kranjec S., Kako smo se zednili. Fr. Baš	116
Lah I., V borbi za Jugoslavijo. Fr. Baš	116
Zgodovina slov. univerze v Ljubljani. Fr. Vatovec	116
Iz jubilejne literature 1919—1929. Fr. Vatovec	117
Baš Fr.—Dinnik S., Jugoslavija. K. Prijatelj	118
Pirchegger S., Die slawischen Ortsnamen im Mürzgebiet. J. Kelemina	118
Zelenin D., Russische (ostslawische) Volkskunde. Fr. Kotnik	123
Komanova M., Na Gorenščem je fletno. Fr. Kotnik	123
Kotnik J., Lesičjak. J. Glaser	124

Tisočletnica Vavlarove smrti. Fr. Kovačič	124
Œsko-slovenski stikl. Fr. Kovačič	127
Cerkvena umetnost v Hrvatski in Slavoniji. Fr. Kovačič	128
Časopis Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci. A. Dolar	128
Erjavec Fran, Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem. F. K.	241
Vrečer Rajko, Savinjska dolina. Franjo Baš	243
Tuma Henrik, Imenoslovje Julijskih Alp. Franjo Baš	244
Trojanovih Cima. Bašpa y obunajima-ni jivory. crpskot naroda. Franjo Baš	245
Wecken Dr. Friedrich, Taschenbuch für Familiengeschichtsforschung. Matija Ljubša	245
Groß Josef, Die altsteinzeitliche Siedlung von Höhlenbärenjägern in der großen Uschowahöhle in den Karavanken. Franjo Baš	247
Matl Jos., Die Entwicklungsbedingungen der epischen Volksdichtung bei den Sla- wen. J. Kelemina	248
Vurnik S., Kmečka hiša Slovencev na južnovzhodnem pobočju Alp. Franjo Baš	249
Vurnik S., Slowienecy a etnografja. J. Glaser	252

V. Društveni glasnik. — Chronique des Sociétés.

Zgodovinsko društvo v Mariboru	129
Muzejsko društvo v Ptiju	253
Zamena publikacij	255
Imenik članov Zgodovinskega društva	255

Priloga. — Annexe.

Arhiv za zgodovino in narodopisje I.	1—16
--	------

Ljudsko pravo pod žužemperško in soteško gorsko gosposko

od konca 17. do začetka 19. stoletja*).

Spisal dr. Metod Dolenc, Ljubljana.

I. del: Uvod.

§ 1. Pokret ljudskega običajnega prava.

Enotnost prava v državi je bila proizvod dobe, ki je počela šele s kodifikacijami predpisov za poedine pravne grane. Pričela je ta doba v krajih, ki so s Slovenci obljudeni, koncem 18. stoletja; a baš tedaj je ponehaval veljavnost običajnega prava, po katerem so ljudska sodišča urejevala pravne zadeve svojih ljudi. Le še dve, tri desetletji se je borilo običajno pravo za svojo eksistenco, oklepajoč se gorskih bukev iz l. 1543., ki so ji bile vsaj navidez zakonita podlaga, v resnici pa le opora za izpreminjanje in dopolnjevanje njihovih določb po ljudski pravni zavesti. V prvem desetletju 19. stoletja je podleglo; ostali so le še spomini na gorske bukve, v kolikor so ngajali patrimonialni gosposki, dokler ni še

*) **Kratice:** g. = gorski, vg. = vlnogorski, b. = bukve, zap. = zapisnik, žuž. = žužemperški, sot. = soteški, zb. = zbor, CAL = Auersperški centralni arhiv v Losensteinleithenu, sig. = signatura, ČZN = Časopis za zgodovino in narodopisje (Maribor), ČJKZ = Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino (Ljubljana), ZZR = Zbornik znanstvenih razprav (Ljubljana).

Citati pisateljevih doslejšnjih razprav o ljudskem pravu: K o s t. = Pravosodstvo Kostanjeviške opatije v letih 1631. do 1655. (ČZN 1914, str. 33—67); N o v. = Pravosodstvo pri novincškem inkorporiranem uradu nemškega vit. reda v letih 1721. do 1772. (ZZR 1921, str. 22—100); K o s t. - P l e t. = Pravosodstvo cisterienške opatije v Kostanjevici in jezuitske rezidence v Pleterju od konca 16. do konca 18. stoletja (ZZR 1924, str. 1—118); K l e v. - B o š t. = Pravosodstvo klevevske in boštanske graščine od konca 17. do začetka 19. stoletja (ZZR 1926, str. 152—247); K m. d e d. n a s l. = Kmečko dedno nasledstvo za časa veljavnosti gorskih bukev (ponatis iz ČZN 1927, str. 1—45); P r a v. l z r. = Pravni izrazi v prevodih vinogorskega zakona (ČJKZ 1920, str. 72—91).

Pripomba: Studija je spisana po listinah iz centralnega arhiva kneza Auersperga (Losensteinleithen), kamor je pisec potoval s pripomočjo Jugoslavske Akademije znanosti in umetnosti v Zagrebu.

s temi pometlo leto 1848.¹⁾ Značilno pa je, da običajno pravo niti v času polne svoje veljavnosti ni kazalo težnje, da bi svojo veljavnost razprostriralo preko izvestnega ožjega okoliša. Prebivalci takega ožjega okoliša so se zadovoljevali že s tem, da si ohranijo svoje ljudsko pravo v domačem prometu. Ni jim bilo mar, kako se udeje v sosednjem okolišu. Ta krajeva konservativnost je bila pač v najožji zvezi z grupacijo pravnih interesov okoli lastnega — patrimonialnega gospodarja in čim močnejša je bila neposredno nadrejena gosposka, tim žilaveje se je moglo vzdrževati ljudsko pravo v mejah njene oblasti.

V pričujoči razpravi hočemo podati sliko pravnih razmer pod patrimonialno oblastjo Turjačanov (Auerspergov) na Dolenjskem in v Beli Krajini. Njihovo bogastvo je bilo ogromno, njihova moč v državi velikanska. Imeli so svoja posestva po vsej tedajšnji Avstriji, niso pa stalno bivali v kranjski deželi. Zato so morali prepustiti neposredno nadzorstvo nekemu stalnemu uradu, o katerem bo še govora. Med gradovi z obsežnimi posestvi so posedovali **Žužemperk** (Seisenberg) z Malo vasjo in Toplicami, **Višnje goro** in **Sotesko** (Ainödt) z vinogradi v Beli Krajini, ki so tvorili »Die Bergrealität der Herrschaft Ainödt«²⁾. Na vseli teh posestvih je bilo pred 2-3 stoletji še obilo vinogradov. Ker so bili ti okoliši, ki so se razprostirali po večini po odrastkih bregov Krke, precej oddaljeni od občili prometnih cest Ljubljana—Novo mesto in Ljubljana—Kočevje, je lelikò razumljivo, zakaj so se mogli baš v teh okoliših stari pravni običaji še dalje časa vzdržati nego drugod po Dolenjskem³⁾.

Kar smo že mogli ugotoviti za druge dolenjske vinogradske okoliše, velja tudi za žužemperško-soteški okoliš, namreč, da je tu živeče ljudsko pravo v mnogih potankostih različno od onega v drugih okoliših, v jedru pa in po svoji glavni smernici, namreč, da se ohrani avtonomnost ljudstva glede nižjega pravosodstva, ki se je tikalo vsakdanjega življenja in njegovega razinala v vinogorskih okoliših, pa vendarle identično. Tudi tu so obstajale v bistvu iste pravne institucije kakor v okolici Novega mesta, Kostanjevice, Mokronoga, Krškega, Rateč in menda tudi povsod drugod, kjer so bile rodovitne vinske gorice. Tudi tu imamo napisane vire kot priče tega nižjega ljudskega pravosodstva. Vsi ti viri so danes spravljani v rodbinskem centralnem

¹⁾ Glej Dolenc: »Do kedaj so veljale »Gorske bukve« na Slovenskem? (ČZN 1925, str. 116, 117), kjer je naveden kot zadnji petrefakt do 1860 veljaven institut »gornika«, seveda z drugimi kompetencami, nego po g. b.

²⁾ Izvestje okrajnega sodišča v Metliki z dne 20. II. 1929, o. štev. NC I 124/29-1.

³⁾ V N m. smo mogli zasledovati v g. zbore do 1772, v Kost.-Plet. do 1786, v Klev.-Bošt. do 1806, v naših virih pa do 1843, seveda za časa po Jožefu II. že v izpačeni obliki.

arhivu knezov Turjačanov (Auerspergov) v Losensteinleithenu na Zgornjem Avstrijskem, kjer je nagromadnega seveda še več gradiva za občo povestnico Slovencev. Za našo razpravo pridejo v poštev tisti viri, ki se nanašajo na ljudsko običajno pravo in na pravosodstvo vinogradniškega ljudstva sploh. So to slovenski prevod gorskih bukev, zapisniki o vg. zborilih z »gorskimi pravicami« in še mnoge druge listine, ki se tikaajo uprave graščin. Vse zadevno gradivo je danes po znanstvenih načelih urejeno in znanstvenikom dostopno, za kar gre glavna zasluga starešiniu rodu Auerspergov. Ureditev je opravil tekom dolge vrste let pokojni slovenski zgodovinar **Anton Kaspret** († 1921). Kakor je razveseljivo dejstvo, da je vse to gradivo tako lepo ohranjeno in urejeno, vendar ne moremo zamolčati opazke, da pomeni za nas škodo, da vsaj tisti del, ki se tiče slovenskega ozemlja, ni ostal na domačih tleh.

§ 2. Viri.

1. Kot prvi vir za spoznanje običajnega prava v okoliših žuž. in sot. graščine smo navedli soteški prevod gorskih bukev, to je štajerskega »Bergrechtsbüchel«, izdanega od Ferdinanda I. na Dunaju, dne 5. februarja 1543, ki je izšel v nemškem jeziku 1543, 1559, 1583 v tisku.

Izmed deseterih sedaj znanih prevodov gorskih bukev⁴⁾ zavzema ta časovno predzadnje mesto. Rokopis je našel 1893 profesor **Anton Kaspret** o priliki obiska v gradu Soteska pri Novem mestu na smetišču stare grajske registrature. Ima obliko zvezka 16 lističev male osmerke, od katerih je popisanih samo devet. Papir nima nikjer nobenega vodnega znaka. Ovoja ni. Zaznambe o provenienci ali piscu ni. Avtor torej ni znan. Imenujemo ga »Soteški prevod« po najdišču. Glasi se takole:

Cesarske Gorske Praulze.

Art. 1. Peruimu ima en usakitiri Gorski Gospud, kateri sa kakova rezih toshio, usaku leto postiti Gorsko prauldo Derzati ino toisto obenkrat odpoveldati.

Art. 2. Kateri Gorski prauldi pride, usakitiri Salu rashie⁵⁾ od sebe palashu ino se per prauldi sbeseda poshteno sa dershi, kateri bi se pak sbeseda nespodobno sadrshav ta ie sapadau eno Marko Denariev, id est tri Librac.

Art. 3. Aku bi eniga Bill, ta ie sapadu due Marke Denariev inu posebei timo Bienimu sa negovo Skodo opraviti.

⁴⁾ Prevodi so na kratko opisani v K.m. d.c.d. II a s.l., str. 3 in 4. Nekateri od njih so že tiskani; soteški prevod pride v tej razpravi prvič do natisa. Citati iz nemškega izvirnika so posneti vseskozi iz monografije: **Anton Melli**, Das Steirische Weinbergrecht und dessen Kodifikation im Jahre 1543; Akad. d. Wiss. in Wien, 207. B., 4. Abh. (iz leta 1928.).

⁵⁾ Čitaj po sedanjem pravopisu: »svoje orožje«.

Art. 4. Usakitiri, kitiri ima sa te rizhi, kar u gora Slislo, pred pravo Instauzio to le pred gorsko praudo naprei dati ino tosi.

Art. 5. Per usaki gorski pravdi she ima te gorske Frailhiti⁹⁾ naprei brati, ino usaki teri kakova Sillo, Bol, ima per praudi tega istiga ne povei, ta isti sapade gorskimu gospodu eno Marko Denarijev to le 3 Libre.

Art. 6. Ako bi pak en gorski gospod enimo pravda Dali udaril⁷⁾, ta se more pred te Firstave Svetlosti Kellernastra oglasiti inu soljo tasbo naprei pernesti, tako ima ta Kellermester kader takove toshbe pred nega prideia Scedeiskimi⁸⁾ Ludi ali porgarie kir gorshino imajo po gorskili Bukvaeh raunati in soditi.

Art. 7. Vsi Navadni poti Kihnogradoin imajo preze⁹⁾ po St. Mathie godu prepoveidani biti, po katerim poti vsi ally hodi ta le sapadel 72 Denariav to le Sest repariov.

Art. 8. Kader le potreba v gori pot popraviti tako se more vsim Meia-shen per 40 Denarijev to le ena libra sapoveidat, ki se pak eden super tega stavel in notel pomagat taisti od usakiga Dueva 40 Denarijev sapade, id est ena libra.

Art. 9. Vsi poti ino graci per Vinogradih senai¹⁰⁾ ino snotri se imajo preze po St. Mathie saderditi, kir bi tega nesturei taisti gorskimu gospodu Sapade 72 Denarijev id est 6 repariev, inu kateri skodu stori, snim opravi.

Art. 10. En usakitiri kir Erbsino aly kako drugo pravizo per enimo Vinogradu ima, taisti se ima pred gorsko praudo oglasiti ino to Navodno tosbo doli poloseti, ako nakar tako se mo nima obenj sposnaine kar negovo tosbo rezhi.

Art. 11. Kateri bres svoje vishi gosposke ino bres drugiga posteniga ur-shaha se is Desele podtegne, ino nepomaga svojim Starischam delati, taisti le od svoje Erbshine odvrshen, aly vendar seimo ima gnada iskasaty.

Art. 12. Kateri vino, most ally sitho malo ally velko rezh¹¹⁾ prepoud is gore vunkai nese ally pela, taisti vosnik ali ta kateri plagu¹²⁾ nese, taisti sapade 72 Denarijev id est 6 Repariev, ta drugi pak to Blagu Zigar le aku ga pak gorski gospud tega istiga Blaga na soim gronti nemogou sapopasti taku se more tulkain na nulgouih¹³⁾ vinograd ali grunti na domestiti.

Art. 13. Usakitiri kateri Desetino daiaio ta le dousehan gorshkimu gospodu ta naipervi, nikar kir le is tropim vun tla zen most dati, ino tega nima v nebenu nesmachtno posodo diati.

⁹⁾ To so baš v »gorskili bukvaeh« zapisane pravice.

⁷⁾ Čitaj, »doli udarile«, kar pomeni »onemogočil«, »zavrnile«, torej »pravno pot zapri«. V Mell, op. cit., str. 112, čl. 5 je rečeno »Wo einem recht verzug« etc.

⁸⁾ Pismena pomota za »Sdeselskimi«, to je »z deželskimi ljudmi« ali kakor se danes pravi »z deželani« (»Landicute« v Mell, op. cit., str. 112, čl. 6).

⁹⁾ Čitaj »precej«, kar pa v izvirniku ni bilo prišlo do izraza (Mell, op. cit., str. 113, čl. 8).

¹⁰⁾ Treba čitati »zunaj« (poti in ograje zunaj in znotraj sc. vinogradov).

¹¹⁾ Pisnapomota za »čez«. V izvirniku (Mell, op. cit., str. 117, čl. 13) stoji ... »vil oder wenig aus verpot...«; če se čita »rezh«, je izostala beseda »zoper« (sc. prepoved); če pa se naj glasi: »čez«, utegne imeti prevod smisel.

¹²⁾ Seveda: »blagu« (blago).

¹³⁾ Pisna pomota za »njegovih«. Prevod se oddaljuje zelo od izvirnika (Mell, op. cit., str. 117, čl. 13).

Art. 14. Sakitiri Meiasli ie Doishau sam ke korski praudi prlti, kateri pak sunay ostane ie sapadel 72 Denariev, to iest 6 Repario.

Art. 15. Sakitiri Meiasli ie usako Leto doshan desetino dati ino plazhati, kateri pak v trech leitali sporedana desetina nada, taku le ta gorski gospud sposnanim tech Meiasliu more negou nograd sa last uoter poteguiti.

Art. 16. Eu usaki gorski gospud all negov gorshek se more preze po usaki praudi ste garrie sa svoje kastiga naplatiti aly krish¹⁴⁾ vlnograd aly na prelas koder vinograd hodi postaviti, ino kolko kolli krad on zes deset krishaly prae-podi vinograd grede, tolikain krad ie on sapadel 72 Denariev Id est 6 Repariau, ino posledulino kader tega peruitsh della, ie on zelo skusi sposnaine tech Meishau svoi Winograd sapadel.

Art. 17. Ushi Osabeniki ker per Winogradech prebivaia, imalo von is gare na semle poiti, kateri pak ne bi hotel sturiti, s tem se more, koker ie navada deselska Gosposka pregledati, le tu se pak von same¹⁵⁾ kader bi nive aliy grunti Bily od katerich bi se stibra aly Naloshiek daie, ako bi pak se is eniga grunda od kateriga se stibra ino naloshik daie en Winograd sturi, tako more en gorski Gospud sposnaine teh Meiasliu eniga takoviga osabenika obdrshati.

Art. 18. Vsi Safti, kupi, sastave ali drugo dougovaine kar v garie slishi, se imajo pred gorshkim gospudain ali pred negovim gorshlikain Baratati, sezer takove Berataine nima obene Muzhi, kateri pak le temo super sturi, ta ie sapadel 1 Marko Denarian to ie 3 Libre.

Art. 19. Ako en Meiasli umre in obeniga Jerba sa sabu nesapusti, takov Vinograd Gorskim Gospudi domo¹⁶⁾ pade, kar ie pak douga, to se more is tega Winograda kar deletsh dosezhe plazhati.

Art. 20. Kateri kai grunta bres oglashaina gorskiga gospuda enimo drugimo da, taku toisto gorskimu gospudi domo pade.

Art. 21. En usakitiri ie dolshan usako Leto svoi Vinograd obresati, ako ne taku Winograd gospud gorski more sa se obdr sati, ino drugimo dati.

Art. 22. Kateri pak v enim leti svoi Winograd pervo kob¹⁷⁾ pred Wiukostim neokopa, ta ie sapadel 1 Marko Denario, drugo letu 2 Marke, trete leto zelo ta Winograd.

Art. 23. Kader gorski gospud ali nego gorshek eniga Meiasliu na prel klishe, lno ne pride ta isti Zash ie sapadel 2 Marke Denariev.

Art. 24. Kader bi en Vrtel od meiasliu, gorskiga gospuda, ale negoviga gorsika von isretshen, sa kateriga ne bi bil ta se more pred Firstovo Svetlostio Kellernastra vdiuati¹⁸⁾, ako mo se pred negovim sposuainum pretesko sdi, tak se more pred Landeshauptmannu Verbesaria ali viztama udinati.

Art. 25. Kateri ie per gorski praudi satoshen, aly ozhe eniga drugiga toshliti ima en is Rinka eniga Meiasliu poklize, temo negovo Besede naprel pernese, tudi toshiti ne more nemu doji vdarit, temuzh tosho naprei pernesti.

¹⁴⁾ Mišljeno je »za-križ-anje«; v izvirniku stoji (Mell, op. cit., str. 124, čl. 19): »so soll er einen stecken für die Stigl oder eingang des weingarten schlahen« (schlagen). O »križu« ali »pečatu« (o tem pozneje) v izvirniku naravnostni govora.

¹⁵⁾ Po današnjem pravopisu »von vzame«, t. j. »izvzame«.

¹⁶⁾ Dobeseden prevod za »heim-fallen«, kar pa ne stoji v izvirniku: Tam je rečeno (Mell, op. cit., str. 130, čl. 22) »mit recht ledig worden«. Šele v čl. 24 izvirnika je govora o »heim fallen«; tu pa se glasi sot. prevod »more za-se obdržati«.

¹⁷⁾ Mišljena je »prva kop« (»das erst haun«, Mell, op. cit., str. 131, čl. 24).

¹⁸⁾ Nemška beseda »dingen«, kar pomeni »vložiti pritožbo na...«.

Art. 26. Kateriga Schivina Vinogradi, bodi po simi ali po leti škoda sturi, more ta škoda opraviti, ino gorskimo gospodu od usake glave 6 repariov kastiga more dati.

Art. 27. Kateri bi se gorsiko Vgorri nepustil sa kako kastiga rubiti, aly hram sapezhatit, ta ie sapadel 3 Marke Denario.

Art. 28. Kateri enimo en pelzar ale droga slahno Mladize poseka, ali odlomi taisti ie sapadel 3 Marko ino ta škoda opraviti.

Art. 29. Kateri enimu en les aly drewo poseka, ta ie sapadel 72 Denariev ino ta po Sposnaine tel Mejashu na sai poverniti.

Art. 30. Kateri en koll ukrade, ta ie sapadel 1 Marko Denario, ino dva na-sai povernit more.

Art. 31. Kateri enimo kram resbil ali enlga v gori do kirvi udari, taisti ima na Sivoti, ino na Blagi strafan biti.

Art. 32. Kateri gnoi aly Blato v gori usame inu svoi negrod nese, aly pela, ta ie sapadel 72 Denariev ino supet toisto kai ie usl¹⁹⁾ nasai povernit.

Art. 33. Kateri bi en Mienik Iskopal, aly enimo novi pod sturil, ta ie sapadel 3 Mark Denariev.

Art. 34. Kader eden enimo svoi Vinograd proda, inu ta kirga kupi, ino taisti vinograd k paroki postavi, inu tega ven isgavorieniga termina aly Frista nedrshil, inu se bres gorskikove vesti Vinograd timu zigar ie poprei billi (is rozli) inu oku ie lih vnim dellal, taka Baratie nema nitsch usebe lno vreh tega gorskimo gospudo 5 Mark Denariev Sapade.

Art. 35. Kateri Sposgainani per Vinogrodi meia aly roiem les²⁰⁾ knežemer sturi, ta ie 10 Mark sapadel inu ta škoda opraviti.

Art. 36. Kateri eno vinsko tertio poseka aly odioni, ta ie sapadel 5 Mark ino tertio poverniti.

Art. 37. Kader katerimo praebliso negoviga Vinograda kakovo Drevo stoji, de se nemo skos Senzo Škoda dela, toisto se more skozi gorskilha pustiti ogle-dati, aku Moshie tako nalde, tak se more dolli posekat.

Art. 38. Kader eden en Vinograd aly grunt v gorri lesetzih leth in dan de obeniga ni, kir by se satu oglasel, inu ie vsai udesheli, se ima noter dershati, toisto lma per tem vn Vseti blitj, kader so maihini nesrestheni otrozikj²¹⁾, tem istem prei stoi do 16 leth ta Erbishne iskatj.

Art. 39. Hoste lno Meie med Duema Winogradama lesezha imata obadua Meiasia skupai strebiti aku se nemorete samo sglichat, tako lih imaie Meiashi pogadit.

Art. 40. Kader ie en Vinograd ali droge grunt vgori naprodai postaulen, tako ga lma panodit²²⁾ svojino gorskimo Gospudu kader enimo Drugimo, ako ga gorski gospud ne kupi, tako ga ima panodit svoije: Slahiti, po svoji slahiti ga ima panodit Svoimi Blishnimi od Meiashu, ako ga steh obeden nakupi, tako ga more prodai komer hotzhe.

¹⁹⁾ Seveda »vzel«.

²⁰⁾ V izvirniku »Hayholz« (Mell, op. cit., str. 136, čl. 34). O načinu prevažanja te besede gl. Pr. a. v. iz r., str. 81. Misliiti je na les, ki se pusti in neguje, n. pr. za sekanje trtnih kolov; morda »rejen les«.

²¹⁾ V izvirniku »unvognare Kinder« (Mell, op. cit., str. 142, čl. 45). O pomenu te besede Pr. a. v. iz r., str. 82, in pa K. m. d. e. d. u. a. s. l., str. 23.

²²⁾ Čitaj: »ponuditi«.

Art. 41. Kader eden Vinograd aly grunt vgori Jerba, kupi, proda, aly prae menj ino tega istilga od gorskiga gospuda naprime, ino v treh nedelah ne postl nase praepisatl, ta le sapadel 4 Marke Denariev.

Art. 42. Posledimo se tudi enl Naideio kateri presgudal kir she grosdle srelo ny tergalo, ino tako nitsch vreden mosht v gorshino ino Desetlno nedalo, sato nima obeden bres oglasaina gorskiga gospuda aly negoviga gorshika tergatt, kateri pak leta propuudi super stall, ta isti le sapadel eno Marko Denariev.

Art. 43. Ino pak po tel male le ta marka Denariev vletih ordnugali veliko krad imenovanna, ta se ima sa usako Marko Denariev en slati v slatim sastopiti, ino Staven biti, kader pak v leteli Deshelah ny navada, tako se more sa usako Marko try libre sastopiti.

Art. 44. Kateri en vlnograd proda, ta ima gorskimo gospudi en ventin Dati, kir ga kupl dua reparlov Sa prepisvanle.

Na tem mestu se ne moremo baviti z vsemi predlogi, ki so zašle v gori navedeni slovenski prevod. Naj omenimo vsaj to, da so nekateri člani iz izvirnika, v katerem je vseli 52, popolnoma izpuščeni, drugi pa novo dodani, vsi pa skrajšani in okrnjeni, brez dvoma namenoma izpremenjeni, kar je tvorilo baš v otek običajnega prava. V poznejših izvajanjih se bo treba na takšne izpremembe posebej ozirati. Tu naj samo še ugotovimo, da treba postanek prevoda staviti iz stvarnih razlogov v dobo po 1725, ker je tedaj razložek med »mejaši« in »sogorniki« še krepko živl (to dokažemo pozneje), v našem prevodu ga pa ni več zaslediti. Morda smemo celo misliti na to, da je vsaj čl. 44 nastal po uvedbi zemljiškoknjižnih vpisov, ker govori prevod o plačilu pristojbine za prepisovanje vinograda, kar je bilo uvedeno po 1769. Ali ta določba je prišla očividno šele kot dodatek v prevod, dočim je čl. 41 bržčas starejšega datuma, ker je znan že starejšemu prevodu iz 1646 (glej k m e č. d e d. n a s l., str. 16). Čas, po katerem ni mōgel biti prevod napravljen, pa je 1781. Ne bi bilo namreč verjetno, da bi se drznila gorska gosposka napraviti slovenski prevod in ga pustila čitati na vg. zb., ko mrgoli v njem denarni kazni, ki so bile v navedenem letu že s cesarskim zakonōm patrimonialnim gosposkam zabranjene. Vsekakor pa je služil prevajalcu, ki bržčas ni bil slovenske, ampak italijanske krvi (glej izraze Baratanie, štivra, libre, ventin), neki starejši prevod, ki je imel še globe v markah in denarjih, katere je prevajalec sproti razlagal po librah in reparjih, dočim navaja pravir, g. b. iz l. 1543., marke in pe-neze (p l e n i n g e). Tudi do skrajnosti nedosledna grafika, ki se trudi le po priliki zadeti fonetično obliko, kaže na to, da imamo opraviti s tujerodnim prevajalcem, ki se je samo pod silo razmer uklonil stari navadi, da so se g. b. prečitale kot uvod vg. zbora v slovenščini.

2. Drugi vir za spoznanje slovenskega ljudskega običajnega prava so zapisniki o prava d a h na vg. zb. V Losensteinleithenu se nahajata samo še dva folianta, eden iz območja žužemperške, drugi soteške

gorske gosposke²³⁾. Prvi nima platnic ter mu očitvidno manjka s početka nekoliko listov. Pričenja namreč neposredno z neko sodbo, ni pa ohranjena predidoka vsebina tožbe in pravnega postopka, niti ne vemo datuma in kraja dotičnega vg. zb., ker nimamo običajnega zaglavja kot uvoda zapisnika. Šele na sledeči strani se nahaja prvi datum zapisnika, namreč 22. sept. 1693. Zadnji zapisnik v tem foliantu nosi datum 19. aprila 1728, pa v resnici tudi ni bil zadnji, ker je za njim nekoliko listov iztrganih.

Ni moči misliti, da bi bil ta foliant žuž. gosposke edini svoje vrste, ampak čisto gotovo so eksistirali še mnogi drugi, ki so bili namenoma zavrženi ali pa so se sami po sebi razgubili, ko je prišla era državnih sodišč. Sklep je nedvomno upravičen, da so pred in po dobi 1693—1728 zapisovali posnetke vg. pravd, saj se je to vršilo tudi drugod (v Novem mestu, Kostanjevici, na Klevevžu i. t. d.) — pa tudi v sosednji graščini Soteska, ki je spadala takisto pod Turjačane.

Drugi foliant se tiče soteške gorske gosposke in je vezan; platnice nosijo z usnjem prevlečene vogale. Na prvi platnici je nalepljen listič »Perg Deutungs Protokoll No 23«. Hrbet nima napisu. Znotraj na prvi strani je zapisano »No 21«, nato sledi takoj prvi zapisnik vg. zb. z dne 28. okt. 1751. Na platnicah se nahaja razen že omenjenega lističa še s črnilom napisano »No 9«. Vse te tri številke (23, 9, 21) kažejo, da je bil foliant večkrat predmet registracije in da je pri vsaki dobil novo številko. Zadnji zapisnik v foliantu je datiran s 15. sept. 1818, ali v foliantu samem so vloženi še posebni zapisniki o vg. zb. iz poznejše dobe, ki pa niso bili vanj vezani. O le-teli bo pozneje še posebej govora. Na tem mestu naj vnovič pokažemo na retrospektivno nedvomno pravilni sklep, da je foliant žuž. g. gosposke le radi tega osamel, ker so drugi folianti izginili: kar se je v sot. graščini leto za letom prakticiralo, to tudi v žuž. graščini — pod istim gospodarjem — ni moglo biti drugače.

3. Drugega listinskega gradiva (razen doslej navedenega prevoda g. b. in zapisnikov), iz katerega lelikò črpamo poznanje slovenskega običajnega prava, se nahaja v CAL še mnogo. Ni, da bi navajali posamezne kose in številke; tu naj omenimo le skupine, v katerih se nahajajo.

Predvsem so v sot. foliantu v vg. zb. vloženi nevezani zapisniki, in sicer tudi takih vg. zb., ki so se vršili prej, nego je bil sot. foliant zaključen (z dne 16. dec. 1794, 21. sept. 1797, 16. sept. 1795, 17. sept. 1705), pa tudi taki iz poznejše dobe (z dne 12. sept. 1825, 27. sept. 1825, 23. sept. 1829, 23. sept. 1836, 29. sept. 1843). Razen teli se bomo morali sklicevati posebno na pogodbe gosposkine uprave z upravitelji, kašcarji in kletarji

²³⁾ Signatura v CAL je A IX 15.

(najstarejša z dne 24. julija 1703, najmlajša z dne 19. julija 1784), dalje na desetinske registre (najstarejši iz leta 1752), slednjič na razne zapisnike in uradna poročila o nekaterih pravnih v civilnih in kazenskih zadevah, ki se nahajajo v raznih konvolutih, ki jih pa ne kaže na tem mestu posebej navajati, ko jih bomo morali itak citirati z označbo, pod katero se v CAL lelikò najdejo.

§ 3. Zgodovinski podatki.

1. Graščini Žužemberk in Soteska ležita ne daleč druga od druge ob cesti, ki spremlja na levem bregu reko Krko in vodi iz Ljubljane preko Žužemberka do Soteske, kjer se cepi levo na Novo mesto, na desno v Črnomelj ali Metliko.

Severnejši grad Žužemberk (Seisenberg) se nahaja sredi današnjega trga istega imena. Še stoji mogočna stavba in priča, kakšna trdnjava je bil ta grad nekdanj, ko je bilo treba zabranjevati prodiranje Turkov iz Bele Krajine navzgor ob toku Krke. Pred nekaj desetletji se je uporabljal še kot poslopje za sodišče in druge državne urade, danes pa že razpada. Preveč bi stalo vzdrževanje gradu; kmalu bo razvalina.

Ne tako Soteska (Ainödt). Tam, kjer izpremeni Krka v loku svoj skoraj severojužni tok v zapadno-vzhodno smer, se vzdiguje na pobočju nizkega slemena tik nad cesto obširna četverokotna zidana zgradba, ki je še dandanes poletna rezidenca Turjačanov. Valvasor ne more prehlaliti krasne lege, pa tudi imenitne stavbe Soteske z njeno kapelo svetega Jurija²⁴⁾.

Obe graščini imata še danes vinogradniško okolico, ki pa je bila za časa, ko sta se popisovala gori omenjena folianta o vg. zb., brez dvoma še mnogo razsežnejša. Posebne omembe je vredno, da so se pravice Turjačanov raztezale tudi na vinske gorice v Beli Krajini, namreč v okolico Metlike in Črnomlja in da je tudi od tamkajšnjih vg. zb. precej zapisnikov v sot. foliantu. Ne bomo se motili, če cenimo vinogradniško ljudstvo obeh graščin na dve tretjini vsega njihovega podložništva. Topografično določitev vinogorskih okolišev, ki so imeli svoje posebne vg. zb., pridržimo si za poznejša izvajanja.

2. Zgodovina obeh gradov je tesno združena. Za časa Valvasorja je bil Žužemberk že pod oblastjo rodbine Turjačanov (Auer-sperg), drugi — Soteska — pa še v rokah Gallenbergov²⁵⁾. Grad in trg Žužemberk sta bila zatočišče protestantov. Predikant na Kranjskem, Krištof Slivc, je bil kot zadnji izgnan baš iz Žužemberka. Tudi Toplice,

²⁴⁾ Glej Valvasor: Die Ehre des Herz. Krain, XI. knjiga, str. 9.

²⁵⁾ Valvasor, op. cit., XI. knjiga, str. 9, 519.

slabo uro loda od Soteske, so spadale takisto pod Turjačane in so imele nekdanj svojega lastnega predikanta.

Soteški grad je prišel pod oblast Turjačanov tekom 17. stoletja, ko so se bili člani turjaške rodbine odlikovali že po najvišjih službah v državi. Andrej Turjaški je bil karlovški general, ki je srečno izvojeval bitko pri Sisku (1593), Krištof baron Turjaški je bil deželni upravitelj Kranjske. Njihova oblast je segala mnogo dalje: imeli so v rokah Kočevje, Višnjo goro na Dolenjskem, Belaj na Furlanskem, kar nam daje nemara pojasnila, kako so prišli uradniki italijanskega pokoljenja tupatam v slovenske kraje. Bržčas so se izmenjevali uslužbenci raznih graščin in tako je moglo priti do italijanskih izrazov v gori objavljenem prevodu g. b.

Stanovsko povišanje tiste linije Turjačanov, ki je imela Žužemperk in Sotesko v oblasti, se da tudi v naših listinah zasledovati. Dočim je bila sklenjena pogodba žuž. upravitelja (Verwalter) Janeza Jurija Peera dne 24. julija 1703 s Francetom Karlom »rinskim državnim grofom«, se navaja v pogodbi z dne 20. okt. 1724 z naslednjim upraviteljem Ivanom Antonom Kraillinghom kot nasprotna stranka že svete »rimske države knez« Henrik Turjaški. Z istim knezom sta sklenila pogodbo še upravitelja Ivan Baptist de Fabiani dne 6. oktobra 1725 ter Donat Blaž Dietrich dne 7. septembra 1752, s Karlom Turjaškim, svete rimske države knezom, pa dne 27. septembra 1757 upravitelj Ivan Pecliam, zoper kate-rega so se kmetje zelo pritoževali.

Razen upraviteljev so bili nameščeni na graščini še kaščarji (Kastner), ki so bili obenem tudi kletarji (Kellner). Tako se navajajo dne 17. septembra 1712 Leopold Fischer, dne 18. maja 1720 Ivan Fran Khärnburg, dne 19. avgusta 1729 Ivan Leopold Fischer, (morda prvonavedenega sin), dne 30. julija 1731 Krištof Menegallia, dne 14. novembra 1761 Jakob Ignac Jauthl, dne 22. okt. 1770 Josip Anton Grill.

Od upraviteljev, od katerih pogodbe niso ohranjene, pa so omenjeni v drugih listinah za 1784 Jurij Hirsch, za 1697 Sebastian Pertschitsch, za 1697 Ivan Baptist Khamniker, za 1784 pa Josef Globotschlik; vsi so služili v žuž. graščini. Za Sotesko pa vemo iz zaglavja dotičnih zapisnikov v vg. zb., da je bil v letih okoli 1754 upravitelj Gregor Jugovitz, 1782 Simon Lorenc Pikardi, 1784 Joahim Gallinger in še istega leta tudi Ignac Banko, 1787 pa Anton Jentschitsch. O nekili pravicali, ki so jih imeli upravitelji, kaščarji in kletarji, bo še pozneje govora; nabrali smo jih iz pisмениh instrukcij²⁰⁾.

Graščini Žužemperk in Soteska sta stali pod neposrednim nadzorstvom ljubljanskega upravnega tajništva Turjačanov (Sekretariat). Šele

²⁰⁾ Nahajajo se v CAL pod sig.: A VIII fasc. 12.

v listini z dne 16. oktobra 1725 (instrukcija za Iv. B. de Fabiani) se imenuje to upravno mesto prvič »Inspektion«.

V letih okoli 1794 je bila graščina Soteska oddana v zakup Alojzu Klinc-u.

3. Naj navedemo le še nekoliko zgodovinskih paberkov, ki smo nanje naleteli; morda pridejo še prav vsaj lokalnim zgodovinarjem. Kar vemo že iz zapisnikov o vg. zb. Klevevške graščine²⁷⁾, to je potrjeno tudi v zap. z dne 17. marca 1710 (Šmaver), namreč, da je bila 1709 zelo slaba letina. Kapelan iz Dobrnič je na vg. zb. izvajal, da ni imel pri cerkvi sv. Mavricija 12 maš, ker je dvomil, da bi bile plačane spričo »des missratenen Jahrs«. Ponudil se je, da jih opravi v tekočem letu v dvojnim številu, na kar so sklenili vinogradniki, da mu bo dal vsak izmed njih v jeseni dvojno količino mošta. V letu 1752. pa je v Primostku v bližini Metlike vse pozeblo, da sploh ni bilo moči dobiti gorščine.

Slednjič naj navedemo glede Višnje gore, ki je tudi pripadala Turjačanom, da je bil tam za upravitelja Ivan Calarija Tschernell 1747, Joachim Steisz pa 1755.

Leta 1662. je imel v Žužemperku uradnega posla ces. kralj. krvni sodnik (»Paanrichter in Craiu«) po imenu Ivan Floriantschitsch. Ko je izrekel sodbo, so bili navzočni notarius Andrej Wrabl in 10 prisodnikov. Sojene so bile dne 11. januarja 1662 osebe, ki so šle »nach Graz mit guten Schriften Freiheiten holen«, kot se je eden izmed obdolžencev zagovarjal, kar pa je sodišče označilo za »schimpflich und verbottener Paschquill«. Zanimivo je, da je bila sodba spisana v dveh konceptih. Prvi se je glasil, da se dva obtoženca obglavita po čl. 127 C. C. C.²⁸⁾. To se jima je tudi v resnici »zum grossen Schrak« prečitalo, malo pozneje pa sta iz drugega koncepta izvedela, da sta v resnici kaznovana le tako, da se za eno leto na mejo odženeta na prisilno delo (auf grainizin condemnirt und verschickt). Mesec dni za tem pa je imel isti krvni sodnik sodbo v Višnji gori, kjer je bil predmet obtožbe upor kočevskih podložnikov, pri katerem je kmete hujskal duhovnik dr. theol. Lenart Volk Sormont. Papeški nuncij ga je dal za 5 mesecev zapreti, na kar je bil iz Avstrije izgnan, pa je ponovno prosil grofa Engelberta Turjačana za »pardon«²⁹⁾.

²⁷⁾ Glej Klev.-Bošt., str. 160.

²⁸⁾ V CCC ima čl. 127 naslov »Straff der Jhenen, so auffrur des Volks machen«; kaznuje se pa takšen zločin z obglavljenjem ali z bičanjem, v obeh primerih pa se mora storilec izgnati.

²⁹⁾ Slg. obojnih spisov v CAL je: A VI. fasc. 2 in 3, konvolut 1 do 4. Bod. 1. 1662.

Radi karakterizacije tlačanskega razmerja naj omenimo še nekoliko listin. Z ukazom deželnega glavarja z dne 19. julija 1701 je dobil Jurij Volk iz Tolstega vrha (Feistenberg) pri Št. Jerneju pisino, da mu mora žužemperška graščina vrniti sogornika, ki se je naselil v okolišu žuž. g. palice.

Dne 14. avg. 1714 se je moral zavezati z reverzom »l a n d s c h a d e n - p ü n d i n g« Ferdinand baron Egkli na Melovem, da vrne turjaškega podložnika, ki ga je vjel njegov gozdni čuvaj. Dne 15. maja 1719 pa sta dobila metliški »Richter und Rat« enak nalog, da morata namesto rojenjaka (Erblold), ki so ga oddali v rekrute, postaviti drugega, ker je žuž. graščina že njegovega očeta pravilno kupila. Pravda radi tega rekruta je tekla več let. O rekrutih pa je govora tudi še večkrat v zapisnikih o vg. zb. (n. pr. 1725, 1788) ter bomo o posledicah, ki jih je imelo tako rekrutiranje glede zasebnega prava, še pozneje razpravljali.

Slednjič naj še omenimo, da se je na vg. zb. dne 14. septembra 1784 v Dolnji Straži razpravljalo o tem, da je Jožef II. odpravil vrsto praznikov in prepovedal zvonjenje zoper točo. Vinogradniki so zalitevali, da naj se radi tega cerkovniku ustavi kolektura, župnik pa naj jo pobira le o trgatvi, ne pa pozneje. Navzočni upravitelj je odločil, da naj se vsak vinogradnik sam odloči, ali hoče cerkovniku dati kolekturo; glede praznikov pa ostane pri tem, da se na le-te v vinogradih sme delati.

II. del: Splošni pravni položaj.

§ 4. Veljavno zakonito pravo.

V toku naših izvajanj v § 2 smo pokazali, da prihaja za ljudsko pravosodstvo predvsem v poštev pravo gorskih bukev Ferdinanda I. iz l. 1543., toda ne v prvotni, zakonito ustanovljeni obliki, ampak po prenavljanju, stvarnim pravnim običajem ustrezajoči vsebini. V tem tiči baš glavna misel razgiba običajnega prava, da si preosniva zakoniti tekst po svojih potrebah in ga smatra za obvezno pravo za vse, za gorsko gosposko, kakor tudi za podložnike. Seveda je pri tem pretvarjanju vsebine krepko sodelovala tudi gorska gosposka sama, ker je njej sami bilo prav, da se zakonito pravo — popravi!

Če se pa vprašamo, kateri določni tekst so imele tiste gorske bukke, ki so se uporabljale kot pravni regulator na ljudskih sodiščih, moramo odgovoriti, da tega ponajvečkrat ne vemo. Prevodi iz nemškega na slovenski jezik so se napravili, pa zopet zavrgli, ker je bilo treba novih izprememb. Da n. pr. na vg. zborih okoli 1700 ni mogel veljati tekst sot. prevoda g. b., smemo čisto določno sklepati iz dejstva, da je v

zap. o vg. zb. z dne 17. marca 1702 v Šmavru citiran dvakrat zapored za isto zadevo, nanreč glede kazni za popašnjo po živini, čl. 30 gorskih bukev. Ali ta snov ni obravnavana niti v nemškem izvirniku niti v soteškem prevodu pod čl. 30. Ker govori o popašnji nemški izvirnik v čl. 31, sot. prevod pa v čl. 26, je jasno, da se nanašata citata na neko tretjo, nam nepoznano izdajo g. b. Omemb gorskih bukev brez citatov, po katerih bi se dalo kontrolirati, katera izdaja je bila uporabljena, je še mnogo, ali samo v zap. z dne 16. sept. 1783 v Stari Straži je naveden člen gorskih bukev. Tu je šlo za skrivno odstranitev mejnega kamna ter je bil citiran čl. 33. Ta citat se vjemna s soteškim prevodom (glej gori čl. 33), ne pa z izvirnikom, ki govori šele v čl. 39 o tem deliktu (»P i g m a r c h a u s h a u t«). Zanimivo je, da se je ta delikt obravnaval po gorskih bukvah in ne po »peinliche Halsgerichtsordnung für K r a i n«, ki je inače gotovo za nevinogradnike veljala. Seveda je govor o gorskih bukvah v zapisnikih tudi tedaj, ko se v zapisnikih ugotavlja, da so se prečitale zbranim vinogradnikom.

Razen gorskih bukev se omenjajo v celokupnem gradivu, ki je podlaga tej razpravi, še drugi zakoni: Sodba z dne 13. febr. 1662³⁰⁾ se poziva na »K a i s. M a y. a n s g e g a n g e n e P a t e n t e«, ki se, pa ne dajo določiti pobližje, nanašajo se pa gotovo na krvnega sodnika³¹⁾. Istotam je citiran čl. 127 reda za krvna sodišča. Misliti moramo, da je bila tu v govoru »Ländgerichtsordnung« za Kranjsko i. t. d. z dne 8. februarja 1535; kajti poznejši samostojnih redov za kranjska deželska sodišča ni bilo. V zap. z dne 21. marca 1725 (Šmaver) se opira neka odredba na »k a i s. g e n e r a l l i e n a u c h L a n d f r e y h e i t u n d L a n d s o r d n u n g«, ko gre za »s i l e n t i u m p e r p e t u u m«, ki naj nastopi, ker je terjatev zastarana; ne da se dognati, ali je mišljen red za ograjno sodišče (Schrannengericht) ali deželski ročin (Landhandieste). Pač pa je pravilno citiran čl. 29 »d e r a l l g e m e i n e n G e r i c h t s o r d n u n g«. V pogodbi z upraviteljem Ivanom Pechanom z dne 19. oktobra 1785 čitamo, da naj postopa pri »s c h w e r e u n d C r i m i n a l v e r b r e c h e n n a c h d e r a l l g e m e i n e n A l l e r h ö c h s t e n L a n d g e r i c h t s o r d n u n g«. Bržčas je pa bil ta citat prenešen

³⁰⁾ Sig. v CAL je: A VI, 2, 3, konv. 1—4.

³¹⁾ Instrukcija za krvnega sodnika na Kranjskem je izšla šele 16. junija 1767; niti čl. 22 iz Reglerungsinstruktion cesarja Leopolda I. (1658—1705) ni mogel priti v poštev, ker je ta instrukcija izšla šele 10. marca 1676. Pač pa se glasi v listini z dne 12. avgusta 1684 (Sign. v AL je A IX, 16) ukaz deželnega vicedoma na krvnega sodnika na Kranjskem, da naj se »mit Geschworenen Gerichtsschreiber und Schöpf und Geschirr« poda v Žužemperk in ex offio postopa po »Kaiserl. Halsgerichtsordnung«. Primeri: Dolenec, Poštanec in pomen instrukcij na krvna sodišča na Štajerskem, Kranjskem in Koroškem, ČZN 1912, str. 98—116.

iz kakšne še starejše pogodbe v novo, ker je tedaj veljala »Die peinliche Gerichtsordnung der Kaiserin Maria Theresia« z dne 31. dec. 1768.

Iz vsega tega je razvidno, da citati zakonov v našem gradivu niso povsem zanesljivi. Vendar smemo sklepati osobito glede veljavnosti gorskih bukev, da ta ni docela prenehala, niti tedaj ne, ko je bil izdan obči sodni red (1784). Tudi nam mora biti jasno, da tisto pravo, ki je veljalo za nevinogradnike kot daleko manjši del celokupnega ljudstva v žuž. In sot. okolišu, ni moglo biti drugačno nego za vinogradnike.

§ 5. Staleži vinogradnikov.

Patrimonialni gospod z Žužemperku, ki je bil obenem gorski gospod, je izvrševal nad svojimi podložniki tudi oblast deželskega sodišča (Landgericht) za težja hudodelstva, za »causae maiores«. Vendar to njegovo sodišče ni bilo »privilegirano«. Kajti moral je pošiljati po krvnega sodnika v Ljubljano³²). Njegovi podložniki so bili vobče rojenjaki (Erbholden); kjer pa je imel pravico gorske palice (Bergstab, izraz se v g. b. ne nahaja!), imenovali so se sogorniki (Bergholden). Oboji so bili »glebae adscripti«. Razen sogornikov pa pridejo v poštrev baš v vinogradniškem teritoriju mejaši. Nemški zapisniki o vg. zborili jili imenujejo »Measchen« ali »Mejaschen«. V izvirniku g. b. iz 1543 bi ustrezal temu pojmu izraz »Berggenossen«. Ali baš iz naših zapisnikov o vg. zb. se vidi, kako se je pojmovanje oboje vrste vinogradnikov sčasoma mešalo. V toku pol stoletja so se razmere tako izpremenile, da soteški prevod gorskih bukev ne navaja nobene druge vrste vinogradnikov nego mejaše. In vendar zapisniki iz graščine Soteske pišejo v nemškem jeziku še mnogokrat o »Bergholden«. Kakor smo to ugotovili že za druge vinogorske okoliše po Dolenjskem³³), tako so se pač tudi v soteškem meje med sogorniki in mejaši puščale v nemar. Baš iz starejšega gradiva, iz žuž. zapisnikov o vg. zb., pa lehkò točno posnamemo, da je razlika med obema staležema vinogradnikov v prvih desetletjih 18. stoletja še krepko živele.

Krog mejašev, ki niso bili glebae adscripti, ampak gorskemu gospodu samo z zemljo podložni, je bil sestavljen iz tistih posestnikov vino-

³²) O razločku med privilegiranimi in neprivillegiranimi deželskimi sodišči gl. sedaj Polec, Razpored sodnih instanc v slovj. deželah od 16. do 18. stoletja, str. 5; pos. odst. iz ZZR VI. (1928). Iz starejše literature gl. Tschlnkovitz, Darstellung des politischen Verhältnisses etc. Graz 1827, I. zv., str. 300.

³³) Glej Kost.: str. 39—41, Nm.: str. 38; Kost.-Plet.: Str. 15; Klev. Bošt., str. 162; Km. ded. nasl., str. 5.

gradov, ki so bili po svojem osebnem staležu lelikò plemenitniki, imetelji graščin ali domceev (Gült), pa tudi slobodnjaki (Freisassen). Celo podložniki neke druge gosposke so bili v pogledu vinogradov mejaši. Tako je n. pr. v zap. z dne 5. aprila 1712 v Šmavru naveden »Suppan von Tresterberg«, ki je bil »Sittlicher Untertlan«, pa je vendar le fungiral kot prisednik sodišča na vg. zb. Da so pa tudi osebno svobodni vinogradniki prihajali stalno na vinogorske zборе, o tem priča mnogo zapisnikov, v katerih se navajajo »Bergholden« poleg »Berggenossen« in poleg »Mejaschen«. V štirih zap. (2. okt. 1725, 21. marca 1727, 22. sept. 1727 in 19. aprila 1728, vsi se tičejo vg. zborov kraja Šmaver!) se imenujejo ti mejaši s pridevnikom »elirbare«. To pa nikakor ne bi moglo veljati navadnim sogornikom — tlačanom, ker se leti zovejo po tedajšnjem kurialnem stilu v javnih listinah in v pismih samo »arbeitsame«. Naše mnenje podpirajo še sledeče okolnosti: V zap. z dne 27. sept. 1693 (Rožanc) stoji, da so potrdili »die Mejaschen alle Perkrecht Gerechtigkeiten, so in er in dessen Perkrechtsartikel zu finden«. Nekoliko vrstic pozneje pa je v istem zap. govora o »Bergholden«. Dne 17. marca 1696 (Sv. Pavel), je zapisano, da so se obravnavale najprej obče sodbe glede sogornikov in mejašev, nakar »bestätten die Beysitzer und Mejaschen die Perkrechtsartikel«. Tudi po zap. z dne 24. sept. 1703 (Šmaver) so sklenili popravo kapelice »die gesambten Mejaschen und Perkgenossen mit allen Beisitzern«. Zdi se, da tu ni šlo samo za ločitev obeli staležev, ampak celo za neko odličnejše stališče, ki je pritikalo mejašem. Tudi v sot. zap. čitamo še 1751 (na vg. zb. 28. okt., Gorence), da so mejaši dali gorski gosposki v neki pravni zadevi nasvet (»Ihrer geschätzten Meinung Unmassvorschreiblich beylegen wollen«), kar kaže takisto na neko višjo njilovo pozicijo.

Sicer pa vemo sedaj tudi iz »Weinziehendregister« za Žužemperk iz 1753, da se je ločila desetina in neke vrste gorščina (Zehendt und Bannwein) po sogornikih in mejaših in da so samo mejaši plačevali namesto vina denarni nadomestek. Konec v registru, datiran z dnem 18. novembra 1753, ki je podpisan od upravitelja Donata Ditricha, se glasi: »dass Zehendt und Bannwein nichts mehr als 813 Eimer 5 cändl dieses Jahrgelaufen und davon beidenen Mejaschen an Zehendt und Bergrecht 77 Eimer 18 $\frac{1}{2}$ Cändl, um selben so wie der Wein taxiert wird, mit baren Gelde zu bezahlen so: verbleiben attestiere hiemit Herrschaftsseite« etc. Iz računov glede posameznih gorc pa se vidi, da je pri gorniku, če je

mejaš, vedno njegov pridelek zaračunan, kjer pa pristavka o mejašu ni, pa ne. Iz Donatijevih naredb bi smeli sklepati, da je bila po priliki ena desetina vseh vinogradnikov mejašev.

Na vsem tem ne moti, da rabijo tudi že zapisniki žuž. gorske gospo-ske sempatam alternativno »Bergholden oder Mejaschen«, če namreč zadene kak sklep oboje vinogradnike. Tako stoji n. pr. v zap. z dne 21. sept. 1707 (Šmaver), da naj se odvede sogorniku ali mejašu ži-vina, ki je s popašnjo naredila škodo, v grad Žužemperk. Vsekakor pa se v nekaterih primerih razlika vendar ni pravilno vpoštevala. Ta pojav pa postane v listinah graščine Soteske naravnost tipičen! V prev. g. b. čitamo samo še o mejaših, v zap. o vg. zb. pa se križajo pojmi mejaš in sogornik promiscue! Razlogov za to je več. Najvažnejši je pač ta, da je po patentu Jožefa II. z dne 1. septembra 1781 odpadel bistveni znak tlačanstva »glebae adscriptio«. Mnogo pa je pripomoglo k amal-gamaciji obeh pojmov tudi to, da so se zamenjavali mejaši kot stalež z mejaši-sosedji (Aurainer). Zlasti pri soteških gorcih, ki so bile malo prostrane, so se brez dvoma i sogorniki i mejaši vseskozi osebno po-znali, postali so si sosedje v širšem smislu besede. N. pr., če tožijo »die interessierten Mejaschen« radi uporabe steze (Steig-weeg) dne 27. okt. 1797 (Ljubanc) ali, če se odreja, naj »Mejaschen den halben Theil des strittigen Weingartens aus-weisen und andeuten« (zap. 17. sept. 1702, Šmaver), je gotovo, da so bili tu mišljeni — sosedje. In vendar tli navzlic Jožefovemu pa-tentu o odpravi tlačanstva še vedno razlika med mejaši in sogorniki v nekoliko zaviti obliki dalje. V zap. z dne 1. sept. 1787 o vg. zboru, ki je bil opravljen pod predsedstvom upravitelja Antona Jentschitscha, stoji zapisano: »Zum Schlusse bedanken sich die Bergmeja-schen als alle übrigen Bergholden wegen der gehal-tenen Bergdeutung«. V tistem času so smeli tudi sogorniki pro-dajati ali zastavljati svoje vinograde brez privolitve gorske gosposke. Tako je odrejal patent z dne 1. sept. 1781. In vendar je formalna razlika še vedno obstajala; vsaj v tem zapisniku je tako jasno poudarjena, da se o zamenjavi mejašev s sogorniki ne more govoriti!

Razen sogornikov in mejašev pridejo v poštev še y-sobenjki (Inwolner). V čl. 17 sot. prevoda g. b. se vidi jasno stališče, da se ne sme trpeti, da bi se po vinogorskih okoliših naseljevali nemaniči, ker so za varnost lastnine opasni, pa tudi sicer delamržni ljudje. Dočim so se v drugih vinogorskih okoliših, posebno ob dolenjem toku reke Krke, vinogradniki borili zoper ravnokar navedeno stališče g. b., vidimo zlasti za soteški okoliš nasprotno težnjo, deloma pa tudi že za žužemperški. Edino mesto, ki govori v žuž. zapisnikih o vg. zb., pravi: Če vinograd-

niki zalotijo vsobenjke prve 14 dni po trgatvi v vinogradu, naj jih dobro natepejo (gut abgeprügelt; zap. z dne 13. nov. 1706, Armberk). Zdi se, da so se torej vsobenjki nahajali vsaj v okolici vinogradov in hodili »repmat«, t. j. pobirat zaostanke trgatve. Ni pa še s tem rečeno, da bi bili smeli stalno bivati v vinogradskih hramih. V soteških zapisnikih pa gre borba zoper vsobenjke jasneje in ostreje. Dne 7. oktobra 1764 so na vg. zb. v Novi Straži sklenili vsi mejaši, da se po vinogradih ne smejo trpeti nobeni vsobenjki, ker niso podvrženi niti kontribuciji, niti davkom³⁴). Dne 16. septembra 1783 pa je nastopil v Stari Straži tožnik s tožbo zoper neko žensko, ki je bila povabljena na vg. zb., pa ni prišla, češ, ona si hoče baš poleg njegovega hrama v svoji zgradbi v vinogradu postaviti peč in tam stanovati. Sklep se je glasil, da se toženki zgraditev peči ustavi, ker so v vinskih gorah po členih gorskih bukev vsobenjki sploh zabranjeni.

§ 6. Vinogorski zbori.

Vsi zapisniki, žužemperški in soteški, se tičejo vg. zborov. O kvaternih sodiščih ni več nobenega spomina³⁵). O nepristranskih sodiščih (Unparteiisch Recht) pa je na nekoliko mestih govora. Tudi se imenujejo starešine na vg. zborih nekoč »nepristranski sodniki«, enkrat celo iz neznanega vzroka »viceunparteiischer Richter« (zap. z dne 25. jan. 1700, Sv. Pavel). Pristno nepristransko sodišče³⁶), kakor ga poznamo iz doslejšnjih raziskovanj po drugih vg. okoliših, je bilo, če so vg. zapisniki popolni, samo enkrat, namreč v Gorencih, dne 2. aprila 1753. Posloval je nepristranski sodnik glede neke tožbe povsem navadne narave, samo s petimi prisodniki. Nepristen tip nepristranskega sodstva predstavlja tisti primer, v katerem si je upravitelj lastil pravico, da izda sodbo, ki se ni skončala na vg. zb., sam na podlagi samovoljno izvedenih dokazov (zap. z dne 23. okt. 1703, Armberk); o čemer bo govora še pozneje. Tudi poslovanje upravitelja gorskega gospoda v samem gradu Žužemperku, ki se je nekočkrat za posamezne pravde odredilo iz neznanih razlogov, smemo šteti med taka nepristna nepristranska sodišča.

V naslednjem podamo seznam zapisnikov za celo serijo Žužemperških vg. zborov in nekoliko razlage, nato ravno tako seznám za

³⁴) Bill so pač priseljenci - Uskoki. Glej поближе Dolenc, Dodatna pojasnila k vprašanju porekla vsobenjkov, ČZN 1929, str. 91—92.

³⁵) O kvaternih sodiščih glej Kost., str. 11 nasl., Kost.-Plet., str. 13. nasl.; dalje Polec, op. cit., str. 6 nasl.

³⁶) O nepristranskih sodiščih gl. Kost., str. 47, Nm., str. 36, Kost.-Plet., str. 29 nasl.; Klev.-Bošt., str. 186 nasl.; Polec, op. cit., str. 11.

soteško graščino; nazaduje pridejo opombe načelnega pomena k obema seznamoma skupaj. Povrstni red v seznamih ni urejen kronološki, ker se držimo strogo reda ohranjenih foliantov. Kjer v seznamu ni upisa, ga tudi izvirnik nima. Na imena gornikov se ne bomo ozirali, dasi so skoro vedno v zapisnikih navedena. Kjer ime ni čitljivo, smo ga izpustili.

A. Žužemperški okoliš.

Leto	Dan in mesec	Kraj zbornjanja	Predsednik	Starešina prisodnikov	Število		Opomba
					gornikov	prisednikov	
1693	22. sept. 27. sept. 12. okt.	Sv. Pavel Rožanc Armberk		Jakob Košir Pavel Plut vse, kakor je bilo prel		24 24	Prejšnjega zapisnika ni več.
1694	25. jan. 21. sept. 3. okt. 11. okt.	Sv. Pavel Šmayer Rožanc Armberk		vse, kakor je bilo prel			ni podatkov
1695	25. jan. 28. marca 29. sept. 2. okt. 18. okt.	Sv. Pavel Šmayer Šmayer Sv. Pavel Rožanc		da	2 1	24	
1696	29. jan. 17. marca 24. sept. 30. sept. 8. okt.	Sv. Pavel Šmayer Šmayer Sv. Pavel Rožanc			2	24 24 24 16	(St. Gertraudistag)
1697	16. marca 19. sept. 22. sept. 6. okt. 21. okt.	Šmayer Šmayer Sv. Pavel Rožanc Armberk	Judex Sebastian Portschitsch als Bergherr			24	(St. Gertraudis) asesorili kot prel
1698	26. jan. 30. sept. 17. marca 5. okt. 21. okt.	Sv. Pavel Sv. Pavel Šmayer Šmayer Armberk	Seb Pertschitsch				
1699 1700	4. okt. 25. jan.	Sv. Pavel Sv. Pavel		Andrej Legan »Viceunpart. Richter«	2 2	10	
1699 1699	17. okt. 17. marca	Rožanc Šmayer					
1700	26. sept. 29. sept. 10. okt. 21. okt.	Sv. Pavel Šmayer Rožanc Armberk		da vse, kakor je bilo prel da		24 24	

Leto	Dan in msee	Kraj zborovanja	Predsednik	Starešina prisednikov	Število		Opomba
					gornikov	prisednikov	
1701	25. jan. 17. marea 25. sept. 29. sept. 11. okt.	Sv. Pavel Šmaver Sv. Pavel Rožanc Armberk		Jakob Plut		13	nič tožbā nič tožbā nič tožbā
1702	17. marea	Šmaver				24	
1703	12. marca 17. marca 24. sept. 30. sept. 17. okt. 23. okt.	Sv. Pavel Šmaver Šmaver Sv. Pavel Rožanc Armberk		vse, kakor je bilo prel vse, kakor je bilo prel vse, kakor je bilo prel vse, kakor je bilo prel			nič tožbā
1704	28. jan. 17. marea 5. aprila 15. sept. 16. sept. 30. sept.	Sv. Pavel Šmaver Žužemperk Šmaver Sv. Pavel Armberk in Lipnik	Ivan Juri Peer, upravitelj	ni navedb vse, kakor je bilo prel vse, kakor je bilo prel		2	
1705	22. jan. 17. marea 18. aprila 7. okt. 28. okt.	Sv. Pavel Šmaver Žužemperk Sv. Pavel Armberk	Ivan Juri Peer, upravitelj Matija Drevenšek	ni navedb vse, ko pr. vse, kakor je bilo prel			ena sama tožba nič tožbā
1705	17. marea 13. okt. 19. okt.	Šmaver Armberk Sv. Pavel		da da Juri Stravs		23 24 24	
1707	17. marea 17. marea 30. marea 25. sept. 18. sept. 21. sept.	Šmaver Šmaver Žužemperk (ni naveden) Sv. Pavel Šmaver		Simon Rokave Juri Stravs Juri Stravs Simon Rokave	1 1	26 7	pet prisednikov ima t, pripisa- nili je 1710 z dru- gim črnilom pet novih imen še enkrat pričel zap. o 1 tožbi s pri- čami assessors ut ante v l. 1706.
1708							vacati
1709							(zelo slaba letina)
1710	17. marea 16. okt. 13. okt. 20. okt.	Šmaver Sv. Pavel Armberk Šmaver		Simon Rokave Juri Stravs Ja Simon Rokave	vse ko pr. 24 24 24		nič tožbā

Leto	Dan in mesec	Kraj zborovanja	Predsednik	Starešina prisednikov	Število		Opomba
					gornikov	prisednikov	
1711	23. aprila 19. sept. 22. sept.	Šmaver Sv. Pavel Šmaver		Simon Rokavc Juri Stravs Simon Rokavc		20 24 24	«4 absentes» nič tožbâ nič tožbâ
1712	5. aprila 19. sept.	Šmaver Sv. Pavel		Simon Rokavc Simon Rokavc		24 24	nič tožbâ
1713	6. aprila 4. okt. 19. okt.	Šmaver (ni naveden) Armberk		Simon Rokavc Juri Stravs da		16 24 18	«4 angenomben» nič tožbâ
1714	14. aprila 10. okt. 11. okt.	Šmaver Šmaver Sv. Pavel		Simon Rokavc Janže Kastelle Juri Straus	18 ? kot prej		«4 absentes» med prisedniki Adam Ravbar
1715	2. maja 22. sept. 29. sept.	Šmaver Sv. Pavel Šmaver		vse kot prej Juri Stravs vse kot prej			nič tožbâ «nichts eingetragene»
1716	17. marca 14. okt.	Šmaver Sv. Pavel		Janže Kastelle Juri Straus		19 24	
1717	23. maja 16. sept.	Šmaver (ni naveden)		Janže Kastelle Juri Stravs		11 21	
1718	23. marca 1. sept. 10. okt.	(ni naveden) Sv. Pavel Šmaver		Janže Kastelle Juri Stravs Janže Kastelle		12 24 8	
1719	10. okt.	Sv. Pavel		Juri Stravs		24	
1720	18. junija 11. sept. 25. sept. 30. sept. 8. okt.	Šmaver Sv. Pavel Šmaver Sv. Pavel Šmaver		Juri Kastelle Juri Stravs Juri Kastelle Juri Stravs Juri Kastelle		6 24 24 24 12	des Jensch Solu
1721	30. sept. 8. okt.	Sv. Pavel Šmaver		Juri Stravs Juri Kastelle		24 12	
1722	9. marca 22. okt.	Šmaver Šmaver		Juri Kastelle Juri Kastelle		17 9	
1723	2. okt.	Šmaver	ni nobenih navedb v zaglavju				
1724	24. sept. 25. sept. 27. sept. 16. okt.	»Leuthen od. Reber« Sv. Pavel Šmaver Armberk in Lipnik	J. Kraillingh J. Kraillingh J. Kraillingh J. Kraillingh		1 2	16 18 22 9	gornik je tudi asesor, vseh je torej 17 Juri Stravs se imenuje asesori Istotako Juri Kastelle

Leto	Dan in mesec	Kraj zborovanja	Predsednik	Starešina prisednikov	Število		Opomba
					gornikov	prisednikov	
1725	21. marca 2. okt. 9. okt.	Šmaver Sv. Pavel Šmaver	J. Kraillingh	Juri Kastelic Juri Stravs		9 15 12	
1726	28. marca 19. sept.	Šmaver Sv. Pavel		Juri Kastelic	2	18 15	
1727	21. marca 29. sept.	Šmaver Šmaver		Juri Kastelic Juri Kastelic	2	14 vse izpuščeno	
1728	19. aprila	Šmaver		Juri Kastelic		10	zapisnik ni skončan

Iz vseh teh podatkov je razvidno, da so se koncem 17. stoletja vg. zbori vršili češče nego v poznejši dobi. Osobito značilno je, da se opuščajo najprej tisti vg. zbori, ki veljajo oddaljenejšim vinogorskim okolišeni. Naj v tej zvezi ugotovimo topografske momente³⁷⁾.

Za Šmaver stoji v izvirniku Sct. Mauer ali Sct. Maurusberg. Ta vasica (v nekaterih specialkah imenovana »Sct. Mauritius«) leži nekako dve uri hodá severovzhodno od Žužemperka, v kat. občini Kerito, ki spada pod okrajno sodišče Trebnje. Vasica ima dve vinski brdi, staro in novo Šmaversko goro, na stari je cerkva sv. Mavricija, na novi cerkva sv. Ane, obe sta podružnici župnije v Dobrničah. Sv. Pavel (Sct. Paulusberg) je vinska gorica z malo naselbino in cerkvijo nedaleč od ceste Žužemperk—Dvor, ki se danes imenuje Podšentpavl. Armberk je po slovensko zavito nemško ime vinske gorice Harberg ali tudi Hörenberg, kakor se v zapisnikih o vg. zborih različno navaja. V bližini se nahaja tudi Lipnik, oboje spada v kat. obč. Lukovk, okrajno sodišče Trebnje. Ker je Lukovk od Trebnjega vsaj uro hodá oddaljen, Trebnje pa od Žužemperka 3 ure, je bil vinogradniški kompleks Armberk—Lipnik g. gosposki zelo od rok. Še bolj pa Rožanc, ki leži ob današnji železniški progi Semič—Črnomelj, dobro uro hodá severno od Črnomlja. Okolica semiška tvori južno pobočje Gorjanec, ki velja še dandanes za izborna vinogradniško ozemlje. Pripomniti je, da pišejo zapisniki o tem kraju enkrat »Roschlanzin den Cra bathen«, enkrat pa »bei Tschernembl«. Kje se je nahajala vinska

³⁷⁾ Za lokalizacijo okrajev v trebanjskem okraju nam je služilo kot podlaga sporočilo okrajnega sodišča v Trebnjem z dne 20. febr. 1929, Nc 122/29-I, za kraje v črnomeljskem sodnem okraju sporočilo okrajnega sodišča v Črnomlju z dne 22. februarja 1929.

gorica »Leithen oder Reber«, je težko določljivo, ker se imenuje samo enkrat, takih krajev pa je več.

Glede števila vg. zborov se vidi, da jili je bilo zlasti po vrzeli v letih 1708 in 1709 (ko je bila zelo slaba letina) tudi ne glede na razdalje, vedno manj. Vendar iz tega še ne smemo sklepati, da se niso vršili. Léhkò je, da se je ljudstvo sešlo in obravnavalo svoje zadeve, osobito reševalo svoje spore samo zase na svojem običajnem zboru, le zapisnika ni bilo, morda iz nemarnosti grajskega odposlanca, morda, ker gorska gosposka sploh ni poslala svojega zastopnika.

Navedba »Judex Sebastian Pertschitsch als Perg-herr« pomenja, da je bil on upravitelj. Značilno potezo zastopnikov gorskega gospoda vidimo v tem, da na novo nameščen upravitelj prva leta hodi na vg. zборе predsedovat, pozneje pa tako udeležbo opušča. Upravitelj Peer je bil nameščen z dekretom z dne 24. julija 1703 in je prišel prvi dve leti na vg. zборе, pozneje pa ne več. Enako je predsedoval upravitelj Kraillingh, čigar pogodba z gorsko gosposko je datirana z dnem 30. oktobra 1724, prvi dve leti na vg. zborili, uvedel je celo neko novotarijo z vg. zborom v Leithen oder Reber, poslej pa izostaja. Morda je bil vzrok ta, da so hoteli upravitelji v svoji gorečnosti ob nastopu službe vplivati na ljudsko pravosodstvo po svoje, da so pa pozneje uvideli, da ne dosežejo ničesar, pa so izostali. Da bi se jim zdelo to ljudsko pravosodstvo brezpomembno, ne bi mogli reči, ker so upravitelji vendar le pošiljali vsaj svoje protokoliste na vg. zборе, da so sklepe zapisovali v foliant, čeprav ne sproti, ampak o priliki, kadar jim je bilo mogoče. Odtod pojav, da se zapisniki ne vrsté po kronološkem redu.

Ljudski vg. zbori na Rožancu od 1703 naprej v žuž. foliantu niso več vpisani. Domneva, da je žužemperška graščina tisti vinogradski okoliš kakorkoli izgubila, ne bi držala. Kajti rožanski vinogradi in še cela vrsta vinogradov v bližini Rožanca se navajajo v registrih glede desetine še v letih 1782—1784. Da bi se bili samo vg. zbori opustili, ni verjetno. Morda so se zapisovali po kakšnem drugem, v Beli Krajini stalno bivajočem uradniku žuž. graščine, ker je bila razdalja od sedeža gorske gosposke prevelika. Tisti uradnik pa je nemara zapisoval posledke vg. zborov v poseben foliant, ki se je izgubil.

Vg. zbori v Šmavru so se imenovali skraja »St. Getraudis Recht«, pač po svetnici Jeri, ki se praznuje 17. marca. Vidi se, da se je prvi vg. zbor v letu vršil ali baš na dan te svetnice, ali pa vsaj približno v tistem času. Enak pojav se da zasledovati za vg. zборе Sv. Pavla, čegar god se praznuje 25. januarja. Šele pozneje se je to opustilo, bržčas, ker vremenske razmere za take zборе niso bile ugodne, ter so se dotični zbori preložili na gorkejši čas v spomladi. Tako navezo-

vanje vg. zborov na dan svetnika smo opazovali tudi drugod po Dolenjskem, n. pr. »S c t. L a u r e n t z e n r e c h t« pri Kostanjevici³⁹⁾.

V drugem soteškem folijantu (glej gori § 2, t. 2) so zapisani vinogorski zbori do leta 1818. Mi pa bomo seznam kar nadaljevali in sprejeli vanj tudi tiste zapisnike, ki so vloženi v foliant, ne da bi bili v njega vezani:

B. Soteški okoliš.

Leto	Dan in mesec	Kraj zborovanja	Predsednik	Starešina prisodnikov	Število		Opomba
					gornikov	prisodnikov	
1751	28. okt. 24. okt.	Gorence Podturn		Jak. Simonovič Jak. Simonovič		12 12	
1752	17. okt. 8. okt. 22. okt.	Stara Straža Podturn Gorence		da da da	1	24 12 12	
1753	2. aprila 9. sept. 21. avg. 27. okt.	Gorence Stara Straža Podturn Gorence		da da Marko Pastič Jak. Simonovič	 1	5 24 12 12	(»Unpartalisch Recht«)
1754	15. sept. 22. sept. 20. okt. 15. okt. 27. okt.	Stara Straža Soteška gora Podturn Stari Gorenci pri Semiču Gorence		da And. Tustanc Jak. Ogulin Jak. Simonovič Jak. Simonovič	1	24 1012 12 4 12	»Urteilüberträger«
1755	14. jul. 12. okt. 19. okt.	Stara Straža Podturn Gorence		And. Darovec Marko Pastič Jak. Simonovič		24 12 12	
1754	19. okt.	Gorence		Jak. Simonovič		12	
1756	17. okt.	Gorence		Jak. Simonovič		12	
1757 1758							vacat!
1759	16. sept. 23. sept.	Straška gora Soteska		And. Darovec Matija Stralnar		24 24	
1760	21. okt. 12. okt. 19. okt.	Straža Nova Straža Soteska		And. Darovec Andrej Tisovec Matija Stralnar		24 12 24	

³⁹⁾ Sveti Lorenc se praznuje 10. avg. ter se je vršil za okoliš Raka vg. zbor redno ta dan. Gl. Kost.-Plet., str. 35.

Leto	Dan in mesec	Kraj zborovanja	Predsednik	Starešina prisednikov	Število		Opomba
					gornikov	prisednikov	
1761 1762	27. sept. 19. sept.	Stara Straža Stara Straža		And. Darovec And. Darovec		24 16	
1763	13. marca 25. sept.	Nova Straža Stara Straža		Andrej Tisovec And. Darovec	1 1	12 24	
1764	30. sept. 7. okt. 25. okt.	Stara Straža Soteška gora Nova Straža		And. Darovec Janže Rakove And. Darovec	1 1 1	24 24 19	med prisedniki je zapisan Herr Josef Paul Wuzelli
1765	22. okt.	Stara Straža		Andrej Tisovec	1	24	
1766 1767							vacat!
1768	23. sept. 8. okt.	Nova Straža (ni naveden)		Andrej Tisovec Andrej Tisovec	1 1	24 24	
1769 d. 1773							vacat!
1774	21. sept.	Soteska		Jože Vučkovič	1	15	
1775 1776							vacat!
1777	19. sept. 27. sept.	Stara Straža Ljubanc		And. Darovec Gregor Schober	1 1	20 7	
1778	6. maja	Rauberbigl		Onidovec	1	5	
1779 1780							vacat!
1781	30. nov.	(ni naveden)		Jože Vučkovič	1	24	(»Referrenten«)
1782	20. marca	»Gut Aynödt«	Sigmund Lorenz Pikardi, upravitelj	Onidovec	1	6	
1783	16. sept.	Stara in Nova Straža, Soteški vrh, Barantinski vrh, Ravberbigl		Judex delegatum Herr Josef Ambrositsch	2	21	upravitelj Pikardija naveden kot assesor
1784	14. sept.	Gorenje Polje za Gor. in Dolnjo Stražo in Barantinski vrh	Joachim Gallinger, upravitelj		2	17	

Leto	Dan in mesec	Kraj zbornovanja	Predsednik	Starešina prisodnikov	Število		Opomba
					gornikov	prisodnikov	
1785 1786							vacati
1787	1. sept.	Grad Soteska za Soteški vrh, Tokalski vrh in Ravberbgl	Anton Jentschitsch, upravitelj	4		24	starešine: Vučkovič za Sotesko in Tokalski vrh, Markovič za Stražo, Gnidovec za Ravberbgl, Darovec za St. Strazo so gorniki
1788	8. sept.	Ravberbgl	Anton Jentschitsch, upravitelj		1	13	
	22. sept.	Grad Soteska za Staro in Novo Stražo, Barantinski vrh	Anton Jentschitsch, upravitelj		2	24	
1789 do 1798							vacat (v vezanem foliantu)
1799	1. okt.	Stara Straža	?	Darovec		16	nič tožbû
	2. okt.	Nova Straža in Barantinski vrh	?	Tisovce		?	
	3. okt.	Soteska za Tokalski vrh in Sv. Pavel	?	(ni navedb)			
1800 do 1803							vacati
1804	21. sept.	Stara Straža	Ign. Banko, upravitelj	Tisovec		12	
	24. sept.	Soteska za Novo Stražo, Barantinski vrh in Klučko gorico	Ign. Banko, upravitelj		1	12	
	25. sept.	Ravberbgl	Ign. Banko, upravitelj	Gnidovec		24	Franz Pirl, Amtschreiber, sopedpisan
	26. sept.	Ljubane	Ign. Banko, upravitelj	Kušnik		11	Franz Pirl, Amtschreiber, sopedpisan
	22. okt.	(ni navedeno)	Ign. Banko, upravitelj				ni bilo ljudi, povelja so bila razglašena
	22. avg.	Radovica za Krašnji dol	Ign. Banko, upravitelj		2	12	zapisnik je podpisal tudi od Vincenca Darovca
1805 do 1817							vacati

Leto	Dan in mesec	Kraj zborovanja	Predsednik	Starešina prisednikov	Število		Opomba
					gornikov	prisednikov	
1818	15. sept.	Straža za Staro Stražo Soteska za Ključ, Gabrile, Tokalski vrh, Novo Stražo, in Soteški vrh	Anton Pichler, »Güterinspector«	Vincenc Darovec	1	8	Filip Hirsch, Accieur, sopodpisan
	16. sept.				2	10	
1797 1798	21. sept 19. sept.	Soteska Soteska	podatki niso vpisani				naslednji zapisniki niso v foliant vezani
1794	16. dec.	»Amtstag Aynödt«	Jakob Steyrer, upravitelj			2	(Gnidovec, Kušnik)
1795	16. sept.	Gorno Polje za Novo Stražo, Gabrile in Ključ Soteska za Tokalski vrh	Franc Reichel, »Kontrollor«	Tisovec		7	(prvič Bergraittunz)
	17. sept.		Franc Reichel, »Kontrollor«	Joh. Bele		12	gornik je 13. prisednik
1825	12. sept.	Ravberbtgl	»Vertreter der Bergobrigkeit Krombha«	Kušnik		6	»Ausschussmänner«
	27. sept.	Stara Straža	Franc Reich, upravit.	(ni navedbe)			
1829	13. sept.	Soteska za Tokalski vrh	Franc Reich, upravit.	Joh. Bele		3	
1836	23. sept.	Soteska za Ključ in Gor. Gabrile	Franc Reich, upravit.	Martin Tisovec		2	
1843	29. sept.	Soteska za Ključ, Gabrile in Novo Stražo	Franc Reich, upravit.	Anton Picelj		11	Fran Hiribar, Accieur, sopodpisan

Tudi iz teh zapisnikov izhaja jasno, da so se sredi 18. stoletja vršili vg. zbori mnogo redkeje kakor v davnih časih, ko so še veljale določbe prvotnih gorskih bukev. Dalje pa se vidi, da je postala vloga vg. zborov proti koncu 18. stoletja drugačna. Že ime se je izpremenilo. Dočim se menjavajo označbe vg. zborov v zaglavju zapisnikov od žuž. gosposke izza l. 1693—1728, da je zdaj Bergdattung, zdaj Bergdeutung, nastane v soteških zapisnikih iz itak spakedrane besede za Bergtaiding najprej Amtstag (1794), pozneje pa Bergraittung in to prav do 1843. leta, ko pride zopet Bergdeutung do uporabe. Pozneje bomo o vzrokih teh izprememb govorili še obširneje in natančneje.

Lokalizacija krajev zborovanj je precej težavna³⁰⁾. Kraj Gorenec je bil pač vinogradniški kompleks okoli cerkve svetega Jožefa in male naselbine, kjer stoji danes kolodvor postaje Semič. Vsekakor je čudno, da vg. zbor v Gorencali po petih letih izgine. Bržčas velja zauij isto, kar smo gori navedli za Rožanc. Kraji Podturn, Gornje Polje, Stara in Nova Straža (ali tudi Gorna in Dolna Straža) so vasi, ki ležé v okoliei gradu Soteske. Soteška gora je vinska gorica, komaj pol ure od Soteske oddaljena. Kar se tiče imen krajev v zadnjih zapisnikih, je pripomniti, da se nekatera teli imen ne dajo več dognati; bržčas so se uporabljala samo v interni upravi graščine in so očividno skovanke, n. pr. Tokajerberg (pač za vino, ki spominja na tokajca) ali »Warrantinerberg«. Skoraj čisto gotovo so bila oznamenila slemen ali odrastkov južnozapadnega pobočja, reko Krko spremljajočega gričevja, kjer so še dandanes tupatam vinogradi. Ravberbigl, v zapisnikih »Rauberbichl«, je kraj vzhodno vasi Mali Lipovec, oddaljen pol ure od te vasi, od Soteske pa nekako poldrugo uro hoda. Ljubanc (Lubanzberg) je sleme Starega in Novega Ljubna s cerkvico sv. Vida, zapadno od železniške postaje Birčne vasi $\frac{3}{4}$ ure hoda. Ključ ali Ključka gorica je pol ure od Soteske oddaljen vinogradni grič na desnem bregu Krke, Gabrije pa enak grič na levem bregu Krke (blizu Gor. Polja).

Krašnji dol (Kraschen dull) je kraj, dve uri od Metlike oddaljen, Radovica pa večja vas, poldrugo uro hoda od Metlike. Oba ta kraja sta spadala v področje der »Bergrealität der Herrschaft Ainöd«. Kako je zapisnik za vg. zbor v metliškem okraju zašel samo enkrat v soteški foliant, se ne da pojasniti. Morda je šel novi upravitelj Ignacij Benko pregledovat tamkajšnje vinograde, si privzel poleg graščinskega zapisnikarja še domačinca Vineenea Darovea, znanega gornika in bržčas izvrstnega veščaka iz Straže, kot pomočnika in nalašč za to priliko zaukazal vg. zbor.

Soteški zapisniki kažejo še več vrzeli nego žužemperški. Morda so se zapisniki izgubili, če niso bili zapisani v foliant. Od 19. stoletja dalje se pa itak menja značaj vg. zborov, oni niso več namenjeni ljudskemu pravosodstvu, ampak postali so shodi, na katerih daje gosposka neposredno svoja povelja na znanje. Le izjemoma pride še — kakor pokazemo na drugem mestu — do kakšne pravde na podlagi tožbe strank.

§ 7. Dvostročna funkcija gorskih zborov.

1. Gorske bukve so in nuce same predvidevale dvojno vrsto funkcij, ki jih naj vrše gorski zbori; namreč, oni naj bi bili upravná lu-

³⁰⁾ Lokalizacija se opira na sporočila okrajnega sodišča Novo mesto z dne 12. febr. 1928, dn. št. 260/29, okrajnega sodišča v Metliki z dne 20. febr. 1929, Nc. I. 129/29-1 in okrajnega sodišča v Žužemberku z dne 28. febr. 1929, Nc. I. 116/29-2.

stanca za vse one zadeve, ki so jih reševali avtonomno vsi mejaši in sogorniki v skupnem zboru; v drugi, toda enaki vrsti pa naj bi bili s o d n a instanca za rešitev sporov, ki so nastajali med vinogorskimi podložniki graščine, vendar edino le v zadevah, ki so se tikale vinskih goric in prometa z njihovimi pridelki. To smo videli pri vseh raziskovanjih v vinogorskih pravnih zadevah drugih okolišev, ki pa so segala doslej samo do 19. stoletja. V soteskih zapisnikih, ki segajo do 1843, pa vidimo, da je drugonavedena funkcija popolnoma odpadla; ostal je le še majhen del upravnih zadev kot predmet »gorske pravde«. V naslednjem se bavimo le z zapisniki o vg. zb. iz tiste dobe, v kateri so imeli vinogorski zbori še obe funkciji.

2. Ločitev vinogorskih od nevinogorskih zadev je bila stroga. Na vg. zb. dne 22. sept. 1765 v Stari Straži so prisledniki sklenili — soglasnost je v zap. izjemoma navedena —, da spada tožba radi žaljenja časti, ki se ni pripetila na gorici, ampak drugod, na neki njivi, pred zemljiško gosposko, ki naj sklene sodbo (*S e n t e n z z u s c h l i e s s e n*). Enako strogo se je tudi pazilo na krajevno pristojnost. Dne 30. sept. 1704 (Armbek in Lipnik, ki sta v bližini graščine Lanprež-*»L a n d p r e i s«*) je bil predmet tožbe, da delata dva oreha vinogradu tožnika senco in s tem škodo (prim. čl. 30 sot. prevoda v § 2 t. 1). Ugovor pa se je glasil, da stojita oreha na svetu Lanpreške graščine. Sodniki so izjavili, da za to pravdo niso pristojni. Krajevna pristojnost pa se ne določa po bivališču pravnih strank, ampak po kraju, kjer leži vinograd, z drugo besedo s t v a r n a pristojnost in krajevna pristojnost se morata kriti. Tako se lahko prigodi, da se pravdata pred sodniki na vinogorskem zboru dve stranki, od katerih ni nobena patrimonialni podložnik gorskega gospoda. Dne 17. marca 1706 sta se pravdala v Šmavru tožnica, ki je stanovala v Vavpčji vasi (*A m t m a n n s d o r f*) in je bila podložnica pleterske gosposke, s tožencem-bratom, ki je bil podložnik Stične in je stanoval v Stehinji vasi, seveda radi vinograda, ki je spadal pod žuž. gorsko palico. Dne 21. marca 1725 sta v Šmavru pod predsedništvom upravitelja Kraillingha tožila upravitelj graščine Trebnje in upravitelj graščine Mala vas svoje podložnike radi neporavnanih davščin. Preselitev bivšega podložnika iz vinogorskega okoliša, ki se je d e i u r e mogla zgoditi itak le s privolitvijo g. gosposke, je ukinila pristojnost. Dne 2. dec. 1725 (Sv. Pavel) so n. pr. sodniki zavrnil tožbo, ki jo je naperila tožnica zoper svojega brata, češ, ker se nahaja v Črnomlju, naj ga toži tam.

3. Nepriistranska sodišča, o katerih smo mimogrede govorili že v § 6, t. 1, imajo edino le funkcije sodnih instanc. Drugod so bila priljubljeno sredstvo, da je gorski gospod odtegnil kako važno ali nujno pravdno stvar ljudskim sodnikom. Po naših zapisnikih se ne da izreči nobena sodba,

zakaj se je dne 2. aprila 1753 v Gorencih postavilo nepristransko sodišče, ko so itak poslovali kot prisedniki možje, ki so bili inače na vg. zboru sodniki, le v manjšem številu.

Povšjih sodišč, ki smo jih spoznali kot poseben sodn. institut v koštanjeviškem in pleterskem okolišu, v naših zapisnikih ni zaznamovanih⁴⁰⁾. Da kvatrnili sodov takisto ni bilo, smo že ugotovili.

III. del: Uprava.

§ 8. Gorska gosposka.

1. Soteški prevod g. b. navaja samo gorskega gospoda, ali za žužemperške in soteške razmere je priličneje govoriti o gorski gosposki, ker gorski gospodje, grofje, pozneje knezi Auersperški, niso osebno posegali v pravne razmere svojih podložnikov, dasi so gotovo tuptam obiskovali tudi ta svoja gradova. Kdo naj nadomestuje gorskega gospoda, o tem se soteški prevod g. b. ne izraža. Iz zapisnikov o vg. zborih pa smo videli, da so se upravitelji nazivali sami naravnost kot »P e r g h e r r«; tako Seb. Pertschitsch (1697, 1698), Iv. Jurij Peer (1704, 1705), Iv. Ant. Kraillingh (1774). Kot »B e r g o b r i g k e i t« se navajajo upravitelji Sigm. Lorenc Pikardi (1782), Joahim Gallinger (1784), kot »B e r g o b r i g k e i t s s t e l l v e r t r e t e r« Anton Jentschitsch (1787), kot »V e r w a l t e r« Iv. Juri Grössl (1788) in Ig. Banko (1804). Kot posebno značilen primer delegacije naj se omeni vg. zb. z dne 16. sept. 1783 za okolico Soteske, ko je upravitelj Pikardi šel med prisednike, predsedoval pa je kot i u d e x d e l e g a t u s Josip Ambrositsch, za katerega pa smemo slutiti, da je bil nemara odposlanec inspektorata v Ljubljani.

Nastane vprašanje, kako je prišlo do tega, da so izvrševali pravice gorskega gospoda njegovi upravitelji. Odgovor je jasen: Dobili so to pravico v svojih i n s t r u k c i j a h, danih jim s službeno pogodbo z gorskim gospodom. Naj citiramo doslovno najstarejšo ohranjeno določbo glede v govoru stoječih pravic, ki so postale likrati dolžnosti. Zadevne določbe v instrukciji upravitelja Ivana Jurija Peera, ki jo je »l a n d s c h a d e n p ü n d i g« podpisal dne 24. julija 1703, se glase: »10. S o l l e n V e r w a l t e r d i e U n t e r t h a n e n d i e s e r H e r r s c h a f t i n g e n e r e u n d i n s p e c i e b e i i h m z u l e i s t e n s c h u l d i g e n

⁴⁰⁾ Glej Kost.-Plet., str. 14, dalje Polc, op. cit., str. 10. Z ozirom na vprašanje o morebitni potrebi po povšjih sodiščih naj omenimo, da stoji v instrukciji upravitelja Donata Blaža Dietricha z dne 27. sept. 1752 še določba, ki govori o tem, da treba »das Aas- und Billichrecht geben und fleißig einfordern«. Tudi iz obširnega procesa zoper »acht Cottschieberische Rebellanten« (CAL, sig. A VI. 2 in 3, konv. 1-4) spoznamo, da je šlo za pritožbo na cesarja, ker morajo kmetje plačevati neko davščino od jam za povšji lov (Billichgruben).

Gehorsam erhalten ihn oder ohne aufrufen alle schleunig und gewissenhaft Justition administrieren, vor Gewalt schützen sye wider gebühr nit betrangen noch jemand andern betrangen lassen. Den Armen als den reichen ohne Anschauung einiche Mueth (mito!) und hab gleich recht erteilen, derselbe ohne meines Secretarii Vorwissen mit der Geldstrafe nit belegen, in die Leibstraf auch gebürlich Maas halten und in Summa gegen gedachten Unterthanen sich so gestalt gütlich zu erweisen damit deswegen ainiche Klag nicht fürkommen.

11. Die Verhören oder Klagen, sonderlich aber die Perkhthaiding all ausfertigt, die Verbriefung der landgerichtlichen Jura betreffend Sach und all andre acta in ein von Jahr zu Jahr neuhaltend protocolum und zwar eheunder als solch Verbriefungen extradiert werden, hinführen, solche dem Secretario auf sein Verlangen vorlegen und die importierliche oder Ihme schwer fallende Klagen ehe bald sachen und dergleichen also balden meinen Secretario berichten und ausführlich anzeigen und Behandelt revertieren, dasjenige aber von ihm Verwalter etwa ungefertigt und obgedachten Protocollo nicht einverleibt wurde, soll nach meinem be-lieben null und nichtig gehalten und denen Partheien der dadurch liegende Schaden von ihm Verwalter ersetzt werden. Dahingegen ist...

12. die in beigeheender von mir gefertigten Tariffe enthaltene Tax zu begehren hiemit erlaubt, anbei aber auferlegt, sich begnügen zulassen.

Iz teh določb vidimo, da je instrukcija odredila izvrševanje pravosodstva, zapisovanje in rešitev tožbâ osobito iz vinogorskih pravn, kakor tudi vseh drugih poslov glede uprave po upravitelju samem. Zanimivo pa je, da naslednja ohranjena instrukcija, ki je bila dana Iv. Ant. Krailingu dne 30. okt. 1724, že ne pozna več instituta »Berghthaidinge«. V ustrezajoči točki, ki inace sledi gori navedeni instrukciji, je rečeno: »Er soll über Begehren oder Klage sonderlich aber die haltend Vertheidigung sein ordentlich Protocoll führen... Enako ima instrukcija za Ivana Bapt. de Fabianija z dne 6. okt. 1725: »Justiz zu administrieren... er solle auch über die Verhören und Klagen sonder über die haltend Verhaidigungen sein Protocoll führen...« V tej

pogodbi pa ni več govora o poročilih »secretario«, ampak že na »Inspection«.

Sredi 18. stoletja pa pride do drugačnega tipa instrukcij. Prva taka je bila ona za Donata Blaža Dietricha z dne 27. sept. 1752.

Pridržimo si omejitve nekaterih točk iz te instrukcije za poznejša izvajanja ter ugotovimo na tem mestu samo to, da se glasi ena točka, da naj upravitelj ohrani vinograde v Rožancu in v Šmavru v dobrem stanju, dalje, da naj uporablja samo pravično mero pri jemanju vina in drugih pridelkov za gorščino (gerechte Berg und Weinmasserey). Glede pravosodstva ni več govora ne o Pergthaiding-ih ne o Vertheidigung (kar se je menda zamišljalo kot zaprsegovanje, Vereidigung), ampak samo o tem, da naj upravitelj vodi pravilno protokole. Enako besedilo stoji tudi v poznejših instrukcijah.

2. K dolžnostim gorskega gospoda po izvirniku g. b. iz l. 1543. je spadalo osobito tudi to, da mora sklicati vg. zborc vsako leto vsaj enkrat na mestu, kakor je to po starih navadah utrjeno, da jih ne sme nikoli brez tehtnega vzroka (sonder ehehafte not) preložiti drugam, slednjič, da mora zasesti gorsko pravdo s svojimi sogorniki. O zabrani preložitve v soteškem prevodu ni več spomina, o zasedbi gorske pravde takisto ne. Da so si gorski gospodje, oziroma njihovi upravitelji besedilo prevoda namenoma tako prikrojili, leži na dlani. Zato pa se je zložba več okolišev, ki so imeli prvotno svoje posebne vg. zborc, osobito v drugi polovici 18. stoletja dogajala po mili volji g. gosposke. Kako so pri taki zložbi izbirali prisednike, da so dobili število, ki je bilo po običajnem pravu potrebuo, iz zapisnikov ni razvidno. Le to se navaja, da so bili vsaj gorniki za dotične okoliše navzočni.

Po izvirniku gorskih bukev in po sot. prevodu je samo po sebi razumljivo, da naj gorska gosposka sama posluje na vg. zborih. Iz zapisnikov pa vidimo, da so upravitelji največkrat prepustili udeležbo na vg. zboru svojim podrejenim pisarniškim uradnikom, da so pač zabeleževali sklepe in sodbe, po katerih je prišlo lahko tudi do glob v korist g. gosposke same. Skoro gotovo je bil pri mnogih upraviteljih vzrok neudeleževanja pri vg. zborih neznanje slovenščine. Še drugo značilno potezo vidimo pri naših vg. zborih, ki je drugod nismo opazili. Drugod gorski gospod odvarja, vodi in zaključuje zbor. V naših zapisnikih pa se udeležuje zastopnik gorskega gospoda kot sodnik-starešina. Na vse zadnje si je lastil sploh vse pravice tako, da ljudstvo ni imelo govoriti ne pri upravi ne pri sodstvu.

§ 9. Gornik (goršek).

Dočim smo ob naših doslejšnjih raziskovanjih pravnil razmer pri drugih vg. gosposkah na Dolenjskem čitali za »Bergmeister« vedno

le izraz »gornik« ter se nahaja tak izraz tupatam naravnost v nemškem tekstu zapisnikov v obliki »Gornig«, vidimo, da rabi prevod g. b. zanj dosledno izraz g o r š e k. Ker o identičnosti pomena obeh besed ni dvomiti, posluževali se bomo radi potrebne enotnosti v terminologiji za to razpravo izključno splošno razširjenega izraza »gornik«.

1. Vsak vinogorski okoliš, ki je imel svoj vg. zbor (s svojo vg. pravdo), je imel tudi svojega g o r n i k a, to je neposrednega izvrševalca vinogorske policije ali nižje administracije, obenem posredovalca med gorsko gosposko in vinogorskimi prebivalci, ki so spadali pod isto gorsko palico.

K izvrševanju gorske policije je spadalo osobito tudi to, da je obtoževal na vg. zborili podložnike gorskega gospoda, in sicer na odličnem mestu, takoj za »občo sodbo«. Na vg. zb. dne 28. oktobra 1751 je bil v Gorencah, kakor to izrecno omenja dotični zapisnik, takoj ko se je obča sodba sklenila, vprašan gornik, ali nima nikakršnih pritožb zoper vinogradnike, kar pa je on zanikal. Pritožbe bi bile dane, ako bi zasledil nepravilnost — bodisi nalašč storjeno, bodisi samo iz malomarnosti — pri nadziranju potov, mej, plotov. Tudi paznja, da živina ne dela škode, da se ne nahajajo v gorici škodljivi ljudje, da se na zaobljubljene dneve ne opravljajo težaška dela (n. pr. soboto popoldne), je spadala v njegov delokrog.

Samo po sebi gornik še ni bil prisednik-sodnik (Assessor im Ring); samo če mu je zbor vinogradnikov izkazal posebno zaupanje s tem, da ga je izvolil za sodnika-prisednika, je smel tudi soditi. Nekolikokrat se navajajo gorniki med imeni prisednikov, veliko večkrat pa ne. Enkrat (zap. z dne 12. oktobra 1693, Aramberk) pa je naravnost zapisano »Der Perkmeister ist in gewöhnliche Rath eingetreten«.

V žužemperškem okraju je nosil gornik neko vidno znamenje svoje oblasti, česar drugod menda nikjer ni bilo; saj omenitve v zapisnikih drugih g. gosposk nismo še zasledili. Na vg. zb. v Šmavru dne 17. marca 1705 je gornik Juri Rojer »den Pergstab der Pergobrigkeit übergeben und nebst dem auch den Perkmeisterdienst wirklich aufgekündet und resigniert«. Pomagalo pa mu ni nič; bil je še za eno leto potrjen, a dobil še kopjo ostrih ukazov, kako naj se v bodoče vede; da ne bo odstavljen in povrh kaznovan. Vsekakor je prišlo začetkom 19. stoletja do nove prakse: gornik je moral podati navzočemu upravitelju svojo roko v znak obljube, da bo svojo službo vestno izpolnjeval (»mit Handschlag angelobet«; zap. z dne 24. septembra 1804 v Soteski).

Glede števil gornikov nudijo žuž. zapisniki večkrat dokaza za to, da je imel en sam okoliš leliko tudi več gornikov; n. pr. po zap. z

dne 2. oktobra 1695 v Sv. Pavlu. Zdi se, da so odločevale zgolj dejanske potrebe. Na vg. zb. dne 18. septembra 1707 pri Sv. Pavlu se je gornik pritožil, da je šestim vinogradnikom zakrižal vinograde, ker niso pota popravili, a oni se niso ozirali na to. Vsi so bili kaznovani, a zbor je enoglasno sklenil, da se pridoda tedajšnjemu gorniku Andreju Leganu z ozirom na njegovo starost »ain Gespan voreinem Mitpergmeister wozu Hansche Wrescher als Perkmeister erwählt worden«.

Gorniki so morali biti izvoljeni od vinogradnikov, razen tega pa še potrjeni od g. gosposke. Ta praksa, ki se kaže tudi pri vseh drugih vinogradskih okoliših na Dolenjskem, pa je trajala le do 19. stoletja. Poslej je odločevala samo še g. gosposka. Gornik je n. pr. na vg. zb. dne 25. septembra 1804 (Ravberbigl) prosil za razrešitev, češ, da mora od sogornikov slišati preveč bridkih. Navzočni upravitelj pa je prošnjo odklonil, češ, »die Bergobrigkeit findet ihn zu dieser Bedienstung tüchtig«.

Za prvo, v naših zapisnikih posvedočeno dobo izgleda, da je priti-kalo izbiranje gornika samo sogornikom. Baš tisti zapisnik, ki posebej omenja, da so bili navzočni tudi »elrbare Mejaschen«, pravi, da sta bila oba gornika »von den gesambten Bergholden und von der gnädigsten Herrschaft de novo confirmiert« (zap. z dne 21. marca 1727, Šmaver).

Glede oseb, ki so se izbirale za gornike, iz naših zapisnikov ni moči razbrati načelnih smernic, razen da je moral biti sposoben človek. Ipak bi smeli domnevati, da je bil vsaj do srede 18. stoletja največkrat gornik kakšen mejaš. Če so potrjevali gorske bukve prisedniki in mejaši (§ 5), smemo tudi sklepati, da so bili gorniki tudi le mejaši. To mnenje podpira zlasti dejstvo, da odračunavajo desetinski registri iz 1752 in nasl. vseskozi od celokupne količine desetinskega vina neki del z besedami »davon wird des Bergmeisters Mejasch abgezogen mit...«. To je veljalo na Belokranjskem in v okolišu Žužemperka, samo da se navaja po nekod namesto »Bergmeister« — »Suppan«. Ipak, tudi če je bilo tako samo pod žuž. gorsko palico, ker drugod tega pravnega položaja nismo še izsledili, bila bi to razlika od drugih vinogorskih okolišev, ki je vredna, da se registrira.

2. Gorniki pa so bili izpostavljeni kritiki na vg. zborili. Včasih so bili polvaljeni, včasih grajani. Zap. z dne 2. okt. 1695 (Sv. Pavel) omenja izrecno, da ni bilo nobene pritožbe zoper nobenega od obelg gornikov. Leto za tem (zap. z dne 24. sept. 1696, Šmaver) izrekla se je gorniku pohvala. Na vg. zb. dne 17. marca 1702 (Šmaver) pa je bil gornik celo obtožen, da je tožitelju po krivici vzel 5 veder vina, od katerih da je 3 prodal, 2 pa izpil. Gornik se je zagovarjal, da je bil pošlal tožitelju pečat,

da ga pa je le-ta odtrgal, kar lelikò izpriča z 9 ali 12 sogorniki; samo zato, ker ga je tožitelj sam prosil, da naj vrne neki tretji osebi ukradeno vino, je to za tožitelja storil. Gornik je bil oproščen; da pa stvar ni bila čisto jasna, morda tudi ne brez spletk, posname se iz dejstva, da je vložil tožitelj apelacijo. O njenem izidu pa, žal, ne vemo ničesar.

Kritika je včasih dozorela do protesta. Na vg. zb. dne 30. sept. 1704 za Armberk je bilo reševati vprašanje, ali se je treba ozirati pri tistih gornikih, ki hodijo pobirat desetino za desetinsko gosposko, ki ni identična z gorsko gosposko, tudi na to, ali je desetinski gospod z gornikom zadovoljen. Šlo je za dva gornika, Matijo Drevenška in Matijo Svestara. Zoper prvega je bil oglašen protest, rekoč, da tega »die Zehend-principialen von der Residenz Pletriach vor kein Pergmeister erkennen wollen«. V tem primeru pa ta protest ni pomagal; Drevenšek je bil vendar le potrjen. Imamo pa drugod dokaze, da je bil gornik odstavljen in z novo izvoljenim nadomeščen (n. pr. 25. sept. 1707 pri Sv. Pavlu).

3. Glede plačila gornika za opravljanje službe nam nudijo naši viri sledeče podatke: V nemškem izvirniku g. b. (iz 1543) stoji v čl. 25, da se kaznuje tisti, ki ne pride na tretji poklic (g. gospoda ali) gornika, z globo 3 mark; v soteškem prevodu je ustrezajoči čl. 23 poostren; po njem zapade za vsak izostanek, tudi že prvi, globa 2 mark. Po čl. 27 izvirnika plača tisti, ki zaliteva od (g. gospoda ali) gornika vabilo, za to 12 penozov; ta določba pa je v soteškem prevodu izpuščena. Enako je izpuščena istotain določba izvirnika (čl. 14), po kateri dobi, odn. obdrži gornik od vseh glob in kazni, ki zapadejo v korist g. gospodu, 12 penozov za trud, ker je globo ali kazen iztirjal. Ljudsko pravo v okolici Soteške je torej zakonito stanje glede dohodkov gornika korenito izpremenilo. Iz zap. o vg. zb. pa vidimo, da je g. gosposka znala plačilo gornika prevaliti na rame podložnih vinogradnikov. Dobival je 1703 v Šmavru od sodov in tovorov, ki so šli iz gorice, svojo pristojbino; koliko, ne vemo. Pač pa se je na vg. zboru dne 17. marca 1703 vinogradnikom zabičevalo, da naj mu plačajo »gemäss Alter-Observeanz«, ker bi si smel drugače dotično količino sam takoj vzeti. Iz zap. z dne 17. marca 1705 (Šmauer) šele izvemo, da je znašala tedaj pristojbina od vsakega soda po 8, od tovara po 2 solda; če se ne plača takoj, zadene zamudnika kazen 20 soldov. Isto spomlad pa je bilo sklenjeno na vg. zb. pri Sv. Pavlu (zap. z dne 22. jan. 1705), da je gornik, »wie von alter her Gebrauch gewesen«, vsaki čas vsake desetine oproščen. Iz zap. z dne 22. okt. 1732 (Gorence) izhaja, da plača vsak mejaš (bržčas tudi sogornik, ker terminologija ni več točna) v bodoče gorniku po eno četrt (»Viertel«) poštene mere, a gornik mora zato vse leto opravljati svojo službo po svoji vesti; tisti vinogradniki, ki so gorniku

zadnjič (l e t z t l i c h), t. j. prejšnje leto, plačali v denarju, so za 3 leta oproščeni plačila. Na vg. zb. dne 23. sept. 1768 v Stari Straži je bil gornik potrjen pod pogojem (s u b h a c c o n d i t i o n e), ki ga je pač stavil on sam, namreč, »dass er Perkmeister doch vor seine M ü h e ein Accidens erhalten möchten«. Ker ne pove zapisnik nič nadaljnjega, domnevamo, da je gornik pričakoval ukaza od g. gosposke, koliko mu bodo morali vinogradniki plačevati.

Čisto jasne slike iz vseli teh nabranih podatkov nisino mogli nuditi. Eno pa je gotovo, namreč, da je bilo v tem pogledu zelo malo pritožb in da se sklicujejo rešitve vsepovsod na starodavne običaje, kateri so bili vinogradnikom znani, o katerih pa, žal, mi ne vemo ničesar.

Tudi še v začetku 19. stoletja so dobivali gorniki neko odplačilo. O tem poroča zap. z dne 19. sept. 1825 (Ravberbigl). Sklenjeno je bilo, da dobi gornik Kušnik radi slabe letine samo 10 »Landeimer«. On pa s tem ni bil zadovoljen in je zalteval, da naj navzočni sogorniki (B e r g h o l d e n) po svojih izvoljenih odbornikih (Ausschlussmänner) določijo novega gornika. Ker ni bilo najti nobenega drugega sposobnega moža za takšen posel, se je slednjič Kušnik zadovoljil, da ostane še eno leto gornik, čeprav dobi le 10 veder (Eimer), toda zato pa ne bo dajal nikomur zastoj lirene (K o s t). Menda je šlo zopet za neko staro navado, da je gornik o priliki, ko je dobil svojo pristojbino v vinu, dotične ljudi pogostil.

§ 10. Samouprava vinogorskih zborov.

1. Vprašanje, kako so se vobče občine upravljale, pustimo tu na strani, ker nam gre le za to, da pokažemo torišče samouprave vg. zborov.

Predvsem treba omeniti, da so g. b. imele vlogo pravnega napotila (Weistum), ker so se morale začetkom vg. zbora prečitati vsem zborovavcem. To ne stoji v izvirniku g. b. iz 1543, pač pa v slov. prevodu iz Soteske. V čl. 7 izvirnika je rečeno namreč samo to: »An dem perktaiding sol man anzeigen alle gerechtigkeit und freiheit des perkrecht, eingriff, einlauf frävel und gewalt von fremden Leuten... und welcher frävel und gewalt verschweigt und nit meldt«... se kaznuje i. t. d. Ustrezajoči člen 5 sot. prevoda pa pravi: »Per usaki gorski pravdi shie inia te frailheiti naprei brati...« i. t. d. (glej zgoraj § 2, t. 1, čl. 5). Zapoved »naprej brati« ni bila mišljena kot naznanilo ali ovadba glede novopridobljenih pravic ali storjenih krivic. Da jo je razumeti kot resnično čitanje gorskih bukev — seveda v slovenskem prevodu, ker bi jih drugače nihče od vinogradnikov ne poslušal —, kaže čisto

jasno praksa. O vg. zboru dne 21. okt. 1700 na Armberku se glasi uvod zapisnika tako: »Die gesambten Pergholden sein in Râth vermög der Perkrechtsordnung verschafft, damit sie die Perkrechtsordnung ordentlich erläutern und auch bestatten sollen«. V zap. o vg. zboru z dne 17. marca 1700 (Šmaver) je rečeno uvodoma: »Die Perggenossen bestatten die Ihne verlesene Perkrechtsordnung«. Enake dokaze za čitanje gorskih bukev na vg. zb. imamo pa tudi za dobo 100 let pozneje v zap. z dne 1. okt. 1799 (Nova Straža). V dolgi vrsti primerov pa je navedeno, da se gorske bukve niso prečitale, ker je prišlo premalo vinogradnikov na zborovanje (zap. z dne 24. sept. 1804 za Stražo, z dne 25. sept. 1804 za Ljubanc, z dne 16. sept. 1818 za Ključ, z dne 15. sept. 1818 za Stražo). V zap. za vg. zb. z dne 27. sept. 1825 za Staro Stražo je potrjeno, da so bile gorske bukve po svoji bistveni vsebini razložene. V zap. za Gornje Polje (16. sept. 1795) je omenjeno, da so bile gorske bukve ne samo od besede do besede zborovavcem prečitane, ampak tudi »begrifflich gemacht«, torej razložene, kar naj očitno znači, da se je to zgodilo v slovenskem jeziku⁴¹⁾.

2. Vse to je bilo treba omeniti. Gorske bukve imajo namreč tudi še določbo, da morajo vsi, ki imajo v vg. okolišu vinograd ali drugačijo nepremičnino, priti na vg. zbor (gl. čl. 14 sot. prev.), na drugi strani pa dajejo baš celokupnemu zboru vinogradnikov posebne pravice. Dolžnost prihoda je zadevala vse gorske posestnike. Če so bile ženske, tudi nje. Tudi njih so se tikale »obče sodbe«, pozneje povelja gorske gosposke, tudi one so bile pravdne stranke i. t. d.⁴²⁾.

O posebnih pravicah, ki se tičejo samouprave vg. okoliša, je v zap. mnogo govora. Da so se te pravice smatrale za nekakšno blagohotno naklonitev od gorske gosposke, kaže dejstvo, da so se vinogradniki v polnem zboru zahvalili za nje gorski gosposki (n. pr. zap. z dne 28. okt. 1751, Gorence, 4. okt. 1713, Sv. Pavel). Redno obiskovanje g. zborov vseh vinogradnikov pa je — naravno — ponehavalo v tisti dobi, ko si je gorska gosposka dovoljevala čimdalje več samo-

⁴¹⁾ Ne glede čitanja g. bukev, ampak glede povelj, ki jih je dala gorska gosposka na vg. zboru dne 24. sept. 1804 v Soteski, pravi zapisnik: »nachdem dieser (sc. Befehl) in der Muttersprache ist kundgemacht worden, werden die Bergholden mit allfälligen Anständen gehört«.

⁴²⁾ Potrebnost navzočnosti vseh vinogorskih posestnikov je bila po konceptu gorskih bukev tudi radi tega podana, ker se je pred celokupnim zborom vršila evidenca o izpremembah v posestih. Iz zapisnikov drugih okolišev smo čuli, da se je napravil na vg. zboru celo testament. Preostalo je od te široke publicitete kot edini rudiment, ki smo ga zasledili, da se je 11. okt. 1714 pri Sv. Pavlu na vg. zboru neki sogornik odrekel svoje dediščinske porcije.

lastnosti in je gorskim zborom kos za kosom jemala upravno avtonomijo⁴³). Tedaj pa je morala gorska gosposka skrbeti sama za to, da prihajajo vsi vinogradniki na g. zb. V zap. z dne 24. sept. 1804 čitamo prvič, da so na g. zb., sklicanem za Soteško in Tokajski vrh na 8 uro zj., po prečitaniu seznama imen vinogradnikov ob 10. uri naložili vsem tistim, ki niso prišli, da morajo dati gorski gosposki za kazen po 3 četrtni vina. To čitanje imen vinogradnikov se ponavlja poslej redno na vsakem vg. zboru; dne 16. sept. 1818 je zastopnik g. gosposke celo zaukazal došlim sogornikom, da naj sporočé objavljena povelja tudi onim, ki niso prišli. To je bilo pač v tistih časih, ko je bila nastala iz »Bergtaiding« ali »Bergdeutung« — »Bergraittung«, dasi so se gorske bukve še čitale zbranim vinogradnikom⁴⁴).

Pa vrnilo se zopet k pravicam gorskih zborov izza časov pred Jožefom II. Razen že omenjene pravice, izbirati si gornike, vidimo, da se je v praksi izcimila še dolga vrsta rednih upravnih funkcij celokupnega gorskega zbora. V naslednjem jih hočemo registrirati po dveh vidikih; omenjamo pa že sedaj, da je mnogokrat v zapisnikih zabeleženo, da je bil predlagatelj gornik.

a) Strokovne vinogradniške zadeve. Pota je treba popravljati, na živino, malo in veliko, paziti, da ne vhlaja v škodo (zap. z dne 24. sept. 1703, Šmaver; z dne 23. okt. 1703, Armberk; z dne 18. okt. 1751, Gorence; z dne 17. sept. 1752, St. Straža; z dne 16. sept. 1783, St. Straža; z dne 14. aprila 1784, St. Straža). Kdor ne zadela vrzeli v plotih ali ne zapira vrat, da živina ne more vhlajati, bo kaznovan (zap. z dne 13. sept. 1704, Šmaver); kazni znaša za vsako živinčé po 2 vedri mošta (zap. 17. marca 1702, Šmaver). Svinje, ki se zaloté v škodi, se smejo ubiti, če so od posestnikov, ki niso podložniki gorske palice (zap. z dne 17. okt. 1754, Gorence). Gorniki naj vsak kvartni teden v jeseni nadzirajo vsa pota, da jih popravijo vinogradniki, vsak ob svojem svetu (zap. z dne 28. marca 1726, Šmaver). Zid, ki sta ga dva vinogradnika ob potu podrla, mora biti zopet postavljen (zap. z dne 15. sept. 1704, Šmaver).

»I p s o f a c t o« zapade vinograd, če ga vinogradnik pravočasno ne obreže (zap. z dne 26. sept. 1700, Sv. Pavel). Ta obča sodba je ostrejša kot ona v izvirniku iz 1543, ki določa, da se sme neobrezan vinograd

⁴³) Opozarjamo na vzporeden pojav pri vaških ljudskih zbora (Eheding) Žitavskih vasi, gl. Mitter, Die Grundlagen der Gerichtsverfassung und das Eheding der Zittauer Ratsdörfer, str. 86 nasl. Zborovali so v vaškem »Kretscham-u« (krčma).

⁴⁴) O zadnjem času veljavnosti gorskih bukev (vsaj po upravni strani) glej Dolenc: Do kedaj so veljale »Gorske bukve« na Slovenskem? ČZN 1915, str. 116, 117.

še le v drugem letu izročiti novemu vinogradniku. Dan trgatve se določa (zelo mnogo zap.). V prvih štirinajstih dneh po trgatvi se sme vsak paberkovalc preteptsti (zap. z dne 13. okt. 1706, Armberk).

Niliče ne sme prodati vina brez poprejšnjega merjenja od strani g. gosposke; uporabljati se sme samo stara mera, ne pa nova (zap. z dne 28. okt. 1751, Gorence; z dne 8. okt. 1752, Podturn; z dne 22. okt. 1752, Gorence). Fižol se ne sme saditi v vinogradih, prestopok se kaznuje (zap. z dne 17. sept. 1752, St. Straža). Niliče se pod kaznijo dveh veder mošta ne sme posluževati mešetarjev, »weil die Muschetirn aus Neydt öfter manchen Mejaſchen den Wein austadeln und man solchen obwohler gut sei, harth versilbern kann« (zap. z dne 8. okt. 1752, Podturn). Novi vinogradi na pobočjih goric morajo biti »a proportion des Bergs in der Höchö Schmaller gemacht als in der Unter, damit alle in der Anhöhe des Berg sich erstrecken« (zap. z dne 6. maja 1778, Ravberbigl).

b) Splošne zadeve. Nevšečni sogorniki se smejo izobčiti iz vg. okoliša (zap. z dne 4. okt. 1713, Sv. Pavel). Kdor bi opravil na soboto, nedeljo ali praznik še tako lahko delo, tega zadene kazen, da mora dati 1 vedro mošta g. gospodu (zap. z dne 12. okt. 1693, Armberk). Kdor ne pride k sv. maši ob 8. uri zjutraj, pa niti ne pošlje denarnega prispevka, zadene ga kazen 6 četrti g. gospodu, 2 osminki pa gorniku; kdor pa dela v soboto v vinogradu, da 18 četrti g. gospodu, 6 pa gorniku (zap. z dne 21. okt. 1698, Sv. Pavel). Kdor bi se v času od sv. Gregorja (12. marca) do sv. Mihaela (29. sept.) drznil ob sobotah voziti, nositi ali sploh delati, tega naj kaznuje gorska gosposka po svojem prevdarku (zap. z dne 23. okt. 1703, Armberk). Za skupne maše plačajo vsi sogorniki vsak po 2 četrtinki (zap. z dne 17. marca 1700, Šmayer). Kdor bi na praznik trgal v vinogradu fižol, še bolj pa, kdor bi pozelel takšnega pridelka od svojega soseda (auf fremden Mejaſchen gewachstrachten), pri tistem se opravi rubežen za plačilo 2 mark (zap. z dne 9. sept. 1753, St. Straža). Ker so se vršili vg. zbori na nedeljo, pa bi prišli mejaši, ki stanujejo zelo daleč, ob sv. mašo in bi jim to hudo delo, zato se pazi, da bo ob tem času sv. maša, a zanje mora prispevati vsak sogornik po 2 solda (zap. z dne 9. sept. 1753, St. Straža). Niliče ne sme obirati fižola na zapovedane praznike pod kaznijo 1 vedra mošta (zap. z dne 23. sept. 1768, St. Straža). Vsako delo ob nedeljah in praznikih se kaznuje s 3 markami globe; nova pota se ne smejo napravljati (zap. z dne 8. okt. 1768, Stara Straža). Fižol se ne sme repkati (Überbleibsel von den Fisolen aufklauben); kdor bi se pregrešil zoper to zapoved ali se ji celo protivil,

naznani naj ga gornik g. gosposki, ki ga kaznuje (zap. z dne 29. sept. 1777, St. Straža). Enaka prepoved se je izrekla še za druge poljske pridelke (zap. z dne 16. sept. 1783 in z dne 29. sept. 1784, St. Straža).

K vsem tem in jednakim sklepom treba pojasniti, da so nastali v polnem zboru vinogradnikov. O kakšni posebni vlogi sodnikov-prisednikov tu ni govora; takisto ne o posebej pozvanili »poročevalci«, ki bi takšen sklep celokupnega zbora (*Gemein Urtl*) predlagali. Da je bil predlagatelj monogokrat gornik, smo že omenili. Iz nekega zapisnika — vsekakor iz poznejše dobe, namreč z dne 2. okt. 1799 (Nova Straža) — smemo celo sklepati, da so se prisedniki-sodniki zbrali v »srenjo«⁴⁵⁾ (*Ring*) šele po končanem opravku v polnem zboru in le tedaj, če je bilo kaj tožbâ.

Značaj celokupnega vg. zbora, takorekoč »plenuma«, kot najvišje avtonomne pravne instance je torej potrjen, toda vpraša se, ali je bilo treba, da so se takšni sklepi potrjevali še od strani g. gosposke. V obče je bila pač odobritev a priori dana, kjer in kadar je nastal tak sklep pod predsedstvom g. gospoda ali njegovega namestnika. Če pa tega ni bilo na vg. zboru, treba uvaževati, da je imela g. gosposka še vedno lepo priliko, zavreči vse to, kar ji ni prijalo, ko je njeni uradnik, ki je bil zapisoval sklepe na vg. zboru, sestavljal zapisnik. Zato je razumljivo, da iz zapisnikov samih ne izvemo o nikakršnih konfliktih med vinogradniki in g. gosposko glede občil sodbâ.

3. Razvoj v dobi po Jožefu II. pa je šel še dalje. Obče sodbe so morale nehati. Upravne odredbe je zasnovala gorska gosposka sama; samo naznanjala jih je zbranim vinogradnikom. Kako se je postopoma kršila samouprava vinogradniških okolišev, se vidi iz zapisnikov. Na dan 15. sept. 1784 se je vršil v gradu Soteski pod predsedništvom upravnika Joahima Gallingerja »Amtstag«, na katerem so vinogradniki stavili celo vrsto predlogov. Upravitelj jih je kar sam rešil. Vinogradniki so n. pr. predlagali, da naj se vrši vg. zb. za Staro Stražo (gorica) v Straži (vas). Gallinger pa jim odvrne, »dass der Bergobrigkeit freistehe, die Bergdatung nach Willkür wo immer vorzunehmen«. Na predlog, da naj g. gosposka zabrani delo v vinogradih na tiste praznike, ki so bili baš odpravljeni, izjavi Gallinger, da ta predlog odbija, ker so prazniki baš zategadelj odpravljeni, da se na tak dan sme delati. Poslej se je ta način objavljanja smernic za upravo še nekolikokrat ponovil, dokler se prvič dne 24. in 25. sept. 1804 ne uvede praksa, da se na vg. zboru čitajo samo še povelja. O

⁴⁵⁾ Doslej smo rabili za »Ring« v slovenščini »krog« (sc. sodnikov). Na »srenjo« je opozoril Polec, op. cit., str. 9. Mi izraz sprejemamo, ker je dober in ga navaja tudi Pleteršnikov slov.-nem. slovar nekako v istem pomenu.

vsebinski teh povelj bo še govora na drugem mestu. Seveda pri teh in takih vg. zb. vinogradniki niso več radi prisostvovali. Treba jim je bilo siliti, da so prihajali, s kaznimi.

§ 11. Upravni odnošaji med gorsko gospodo in njenimi podložniki.

1. Gorska gosposka se ne da zamisliti v obliki ene same osebe, nje-nega predstavitelja, t. j. gorskega gospoda (§ 8); obstajala je iz skupine več organov. K takim organom se je prišteval tudi gornik ali goršek (§ 9). Pa tudi to še ni bilo vse. V naslednjem hočemo na kratko navesti še druge činitelje iz omenjene skupine in podati oris njihovih dolžnosti in pravic.

Dvakrat se imenuje v zapisniku z dne 21. sept. 1807, grajski uslužbenec »Weinzedl«, obakrat v zvezi z rubežnijo, ki naj jo opravi radi popašnje. Zdi se, da je bil to lokalni izraz za nižjega funkcionarja (birič?), ki je imel nalogo izvrševati rubežni, zaukazane neposredno po g. gosposki. V tej dobi so imele druge gosposke svoje »pečatarje«; bržčas sta obe vrsti uslužbencev precej sličnega značaja⁴⁰).

V zap. z dne 17. marca 1705 (Šmaver) je omenjen Supan z u H a u t m a n n s d o r f (župan iz Vavpče vasi) Ivan Kastelic kot tožitelj. Ker ni naveden kot »H e r r«, je bil gotovo kmetiškega stanu. V neki listini z dne 10. junija 1755 se imenujejo prebivalci kraja W a r d e (Brda?) »S u p l e u t e«; spadali so pod boštansko gosposko. Da je imel župan nekako isto vlogo v vasi kot gornik v vinogradskem okolišu, izhaja že iz tega, da se oba pojma že v izvirniku g. b. iz 1543 zamenjavata, kar se kaže tudi iz naših zapisnikov. »S u p l e u t e« pa so bili selski podžupani, ki so imeli nalogo, da pošiljajo ljudi na tlako⁴¹). Oboji so torej v nekem pogledu organi gosposke, čeprav ne gorske, ampak patrimonialne. Da se v zap. omenjajo pogostokrat desetinarji (Z e h e n d l e u t e), leži na dlani. Službena zveza med njimi in g. gosposko je jasna, če pobirajo desetino zanje. Nekolikokrat pa je govora v zap. o tem, da pobirajo za druge (bržčas za samostane).

V neki listini iz 1724, ki zadeva »b e n e f i c i u m T ö p l i t z« (pod oblastjo Turjačanov), je govora o sodniku, ki so ga kmetje napadli⁴²). Enako je imenovan v zap. z dne 23. sept. 1843 (Soteska) Anton Picel »R i c h t e r«, ter je tudi kot tak zapisnik podpisal. Ker v dotičnem zap. ne gre za sodne funkcije vg. zbora, je nemara naziv »Richter« preostanek iz davnih časov, ko je vaški načelnik izvrševal sodno oblast (»veča«).

⁴⁰) Glej Klev. Bošt., str. 173.

⁴¹) Dotična listina se nahaja v CAL pod sig. A XI. f. 1, konv. 3. Glej tudi Kost-Pleš., str. 28.

⁴²) CAL pod sig. A IX. f. 4, konv. 7.

2. Žužemperška in soteska gosposka sta imeli seveda koristi od svojih podložnikov, in sicer v svoji dvojni lastnosti patrimonialne, kakor tudi gorske gosposke. V sot. prevodu g. b. (§ 2) stoji v čl. 17, da vsobenjkov ne sme biti v vinski gorici, razen če se naselijo na njivah ali gruntu, od katerih se »stibra ali naloschek daie«, in če ga izpremene v vinograd. V izvirniku se imenujejo takšna zemljišča »Zinsgüter« ter je tam (čl. 20) rečeno, da sme g. gospod s »spoznanjem« (sklepom) vinogradnikov (Perkgenossen) »ain zimlich perkrecht darauf schlahen«. V našem prevodu je ta dodatek izpuščen; namesto njega pa stoji, da sme takšnega »osabenika obdržati« po spoznanju mejašev. Iz vsega tega vidimo, da je dobilo vprašanje priseljevanja vsobenjkov v prevodu vse drugačno obliko kot v izvirniku, namreč: 1. vsobenjkov ne puščati v gorico; 2. izjema se dopušča, če se naselijo na zemljišču, od katerega plačujejo davek. Uskokov g. gosposka namreč ne trpi, ker nič ne plačajo. Daljna je izjema: če si priseljenec napravi iz njive ali zemljišča vobče vinograd, je dobrodošel, ali iz njegove obveznosti plačevati »stibro«, nastane dolžnost, dajati gorščino. Soteški prevajalec je smatral to za samo po sebi umevno; samo zato je izpustil določbo glede gorščine, ker je hotel pridržati določitev višine gorščine g. gosposki, dočim naj bi mejaši smeli izraziti svoje mišljenje samo o tem, ali jim je priseljenec ljub in drag sosed, ali se ga branijo. Ob tej razlagi, ki je v skladu s tedajšnjimi pravnimi razmerami, ne vidimo nobene vrzeli.

Razen »stibre ali naložka« se navaja kot dajatev podložnika vinogradnikov, kakor posnamemo iz pod § 2, t. 3 navedenega listinskega gradiva, tudi desetina. Ker pa poleg »Weinzehendregister« — najstarejši datira iz 1752 — ni najti posebnih registrov za gorščino (Bergrecht), smemo sklepati, da se je imenovala davščina v moštu desetina. Da je desetina vključevala gorščino, vidimo iz soteškega prevoda g. b., ki govori v čl. 13 in 15 samo o desetini, dočim navaja izvirnik le »perkrecht«. Tudi listine iz konca 18. stoletja omenjajo pritožbe sogornikov iz Radovice radi uporabljanja večje merice »bei Einhebung des Zehend-Most und Bergrechts⁴⁹⁾. Takisto stoji v instrukcijah za kaščarja in kletarja določba, da so se gosposkini prihodki v vinu delili na »Bann-Zinszehend und Bergrecht«. Da je bila desetina prvotno vsekakor davščina za cerkev, vidi se iz tega, da dobiva od desetine, ključ je pobrala gorska gosposka iz Žužemperka 1752 v Lokvicah in v Vušinski vasi pri Metliki v skupni količini 89.9 veder (po 16 ½ »Candl« računano, katere vsebina pa ni znana), četrti del, t. j. 22.6 veder komenda viteškega reda pri Metliki; od Prostovca,

⁴⁹⁾ CAL, sign. A XII: f. 6, konv. 4.

Starilovega vrha in Kota pa župnik v Semiču tudi četrti del; dalje enako od Veličnega vrha četrti del isti župnik; od Bodičnika, Štrmca, Drašnika, Vimol, Mihovske vasi, Petrove vasi, Rožanca in Tihadola četrti del komenda v Črnomlju, od Lipnika in Armberka pa eno tretjino župnik v Trebnjem. Ves mošt, ki je ostal po odbitku Veličnega vrha za gorsko gosposko v Črnomlju, je znašal 1752 813 $\frac{1}{4}$ vedra, 1753 1047 veder 7 $\frac{1}{4}$ kangljic, 1784, ko je bila najslabša letina, še vedno 331 veder 3 kangljice. Pri takih količinah belokranjskega dobrega vina ni čudno, da je dobil upravitelj Josef Globotschnik dne 19. julija 1784 od inšpektorata v Ljubljani nalog, da naj gosposkin vinograd v Šnavru in Lipniku proda, pri tem pa pazi, da bodo drugi pod gorsko palico spadajoči vinogradi pravilno zasajeni.

Pravnozgodovinsko pa je važno, da se imenuje pridelek oficialno »Zehend und Bannwein«. Razliko med obema, ki se sicer nikjer ne pojasnjuje, spoznamo iz upisa v registru za Šnavr, namreč, da je Matija Plavec, ki daje sicer 2,5 vedra, moral dati 3 vedra. Tudi za Rožanc je pripomnjeno »Nebst dem Bannwein Roshanz« 3.12 Eimer (ki pa se računajo po 24 kangljic). Gre brez dvoma za tisto vino (mošt), ki ga mora dati vinogradnik za kazen, in to tisti čas, ko se pobira desetina.

3. Razen doslej omenjenih davščin vidimo iz instrukcij za upravitelje, da so morali dajati podložniki še desetino od žita in od mlade živine (Getreide und Jugendzehend), dalje »das Aasrecht« in pa »das Billichrecht«. Navedeni desetini ne potrebuje razlage, za povšjo davščino je tudi jasno, da pomeni dolžnost oddajati — bržčas deseti del — naložjenih povhov ali vsaj posušeni kožic v graščino. Glede »Aasrecht« bi na prvi pogled mislili, da je šlo za oddajanje kož od poginile, pa najdene divjačine. Vendar vidimo iz instrukcije, dane 19. okt. 1785 Ivanu Pechanu, da stvar ni bila taka. V njej stoji v t. 20: »Sollender Verwalter das altgebrauchlichermassen zur Herrschaft gehörige Assrecht nach Sct. Martini von dem eintreibenden Schweinvieh richtig einbringen und mit darüber verfassenden ordentlich Register ohne Ausstand in Empfang nehmen; sonst aber aufsehen, dass von dem eintreibenden Vieh nichts verleugnet, verschwiegen und unrecht ausgesagt wird«. Iz teh določil smemo sklepati, da je bila to starodavna znana žirovina⁵⁰, ki se je dajala v denarju po številu prešičev, ki so se mogli pasti do sv. Martina v grajskih gozdovih.

⁵⁰) »Jus glandaticum« po pravu Langobardov. Prim. »žirovino« v Dušanovem zakoniku čl. 190, o tem Dolenc, Dušanov zakonik, str. 100, 122. Gl. še Mažuranič, Prinosi za hrv. pravno-povl. Rječnik, pod »žir«, str. 1714: dača za žirenje.

Iz instrukcij za upravitelje pa izhaja še cela vrsta davščin, ki jih je pobirala gosposka; tako »das Forstrecht oder Pollagays, Sackzehendt und Hundgarmb, sowohl in Garmb als in Kheru wie auch Vogtey« (list. z dne 18. maja 1720). V listini iz srede 18. stoletja (z dne 14. nov. 1761) pa se navajajo »Vogt und Pollagayhaaber, Kopauner und Hühner, dann der Sackzehendt Hirs und Hühner«, pa tudi še »Pollagay Copauner«. Mislimo, da znači »Forstrecht oder Pollagay« količino gozdnih pridelkov razen žira, kar se je polagalo živali kot krma, »Sackzehendt und Hundgarmb« pa davščino v konopljenem ali lanenem vlaknu ali semenu za nabavo vreč pri hiši. Vogtey pa je odveščina — slična »naložku« — ki se je dajala tudi drugod in pomenja priznavalni davek⁸¹). Bržčas se je dajala tudi v ovsu (za konje) (Vogthaber), dočim utegne biti »Pollagayhaaber« krma za pri-nešene kopune in piščeta⁸²).

K vsej tej pestri množici davščin pa pride seveda še plačevanje primščine (laudemium) in mrtvaščine (mortuarium). Saj je g. gosposka 1804 zaukazala, da plača tisti, ki bo brez njene vednosti kupil, prodal ali zamenjal vinograd, za kazen dvakratni znesek primščine (zap. z dne 24. sept. 1804, Soteska).

4. Ali so morali vinogradniki kot podložniki gorske palice razen dolžnosti oddajanja davščin opravljati tudi še roboto, tega iz zapisnikov o vg. zb. ni uaravnost posneti. V izvirniku g. b. (iz 1543) je bilo

⁸¹) Morda smemo misliti, da je bila ta davščina istovetna z dimino, ki se navaja po drugih pokrajinah Dolenjske. (Glej Dolenc, Km. ded. nasl., ČZN 1927, str. 41.) Tudi v blejskem arhivu (narodni muzej v Ljubljani) je govora o Vogteygebühr (n. pr. v sodnem zap. z dne 16. nov. 1628 in še mnogokrat pozneje). Grajska gosposka — brikenski samostan — se imenuje Vogtobrigkeit v primeri z »Untersassen«. Vogtey kot davek smo zasledili tudi v Kle v. - Bošt., str. 199. O »odveščini« gl. Polec: Vogt = advocatus = odvetnik; Slov. Pravnik 1929, str. 174, 175.

⁸²) Kot zanimivost za spoznanje socialnih razmer naj navedemo iz instrukcije za kaščarja in kletarja z dne 19. avg. 1727, da so imeli pravico na vino: upraviteli za se in za ženo vsaki dan 2 1/4 četrti, kaščar na dan 1 četrt ter gozdni čuvár na teden 1 polič; posli v Žužemperku, Kozjaku, Šumbregu in Mali vasi so imeli samo o Božiču, Veliki noči, Binkošti in na pustni torek 1 vedro vina, ki drži 16 1/2 kangljie. Za primere, da pride gost »oder forestry«, se ne da — radi nejednakosti letel — predpisati izvestna količina, ampak ko pride »Cavallier oder Standes — wie auch andere hohe Gerichtsperson«, naj pazi upravitelj in kaščar, da se reprezentacija uvažuje in gostje traktirajo primerno svojemu dostojanstvu. »Von die mittelmässigen und geringeren Persohnen aber als vor einen Pfahrer, Caplan oder andere Geistliche, wie auch Verwalter und dergleichen Herrschaftsbeamte, bei Mahlzeitlich von essen 17 kr. T. W. nebst 1/4 Wein, und Leib Brot, dann vor einen Jäger oder anderen Bedienten 10 Kr 12 kr nebst 1/4 Wein und ein Laibl. schiörschitzen Brodt und vor einen Knecht oder Träger 6 Kr so 1/4 Candel Wein 1 Leibt brot passiert, der Ueberfluss aber all-gemein verboten.«

samo odrejeno, da morajo vinogradniki brez izjeme voziti gorščino za dueva takó dolgo, da pride čas solnčnega zatona. O roboti pa ni govora. Baš ta člen izvirnika (čl. 18) pa je bil v sot. prevodu izpuščen, kar znači, da se na to dajatev vinogradnikov ni polagala nikaka važnost. Da bi bili morali mejaši opravljati roboto, je pojmovno izključeno. Na drugi strani pa so bili tisti osebno-podložni vinogradniki (sogorniki), ki so uživali tudi nevinogradniška zemljišča, kot patrimonialni podložniki gotovo dolžni opravljati roboto. Takšnih vinogradnikov je bilo dovolj; to smemo sklepati iz dejstva, da mali vinogradi s slabim pridelkom, n. pr. v okolici Straže, gotovo niso mogli rediti vinogradnika in njegove družine. *A contrario* pa sklep ni upravičen, da sogorniki samo kot podložniki gorske palice niso opravljali graščini robote, ampak da so bili le po sklepih v.g. zbora primorani popravljati pota v vinski gorici, plotove i. sl. To nam potrjuje tudi dejstvo, ki izhaja iz zap. o v.g. zb. 1804, da so se vinogradniki krepko upirali, da bi morali delati po tri dni na teden cesto od Bršlina do Straže, ko so že z delom na cesti od Toplic do Novega mesta preobremenjeni. Utemeljevali so to tako, »dass sie nie gehört, dass die Bergholden Seitenstrassen gemacht haben« (zap. z dne 24. avg. 1804, Soteska). Pri tem pa ta nalog niti ni izhajal od gorske gosposke, ampak od kresije (Kreisamt) v Novem mestu!

5. Funkcije gorske gosposke so se nanašale tudi na skrb za maloletnike. V instrukciji za upravitelja Donata Blaža Dietricha z dne 27. okt. 1752 stoji prvič, da se mora pravosodstvo ozirati enako na bogatine kakor na reveže in da treba po smrti podložnikov, po katerih so ostali otroci, izvršiti inventuro; pupilom pa naj se postavljajo varuhi. Navzlic temu pa naletimo v listini iz 1755, ki je zapisana kot dodatek k zap. z dne 27. okt. 1754 (Gorenca), na odredbo, da se maloletnemu dečku Pirnatu, kateremu pripade vinograd, pa ga ne more sam obdelovati, ne postavi varuh, ampak se izroči vinograd nekemu možu v obdelovanje, ki naj dobi od pridelka eno polovico, drugo pa naj proda in skupiček izroča kakšnemu duhovniku, da ga za dečka hrani. To se nam zdi tembolj čudno, ker je iz zap. starejše dobe (zap. z dne 27. sept. 1724, Šmaver) razvidno, da se je takrat g. gosposka sama pobrigala za dediščino otrok in da niti ni dopustila — navzočen je bil upravitelj Kraillingh osebno — da bi ljudski sodniki sklepali o tožbi radi otročje dediščine. Morda je bil v prvem primeru vzrok očividne nebrižnosti razdalja od sedeža g. gosposke. V l. 1761. (gl. zap. z dne 27. sept. 1761, St. Straža) pa je že g. gosposka sama sprejela »ad fructificandum« znesek 4 fl. ki naj ga dobi »heut oder morgen« deček kot pravni naslednik vinograda, za katerega teče pravda. Izvajajoč pupilarno pravosodstvo, je odredila g. gosposka v Soteski 10. decembra 1787 cenitev vi-

nograde nekega mladeniča, ki je postal polnoleten, po treh zaupnih možeh, nakar je bila odrejena licitacija ter je največji ponudnik kupnino takoj plačal, da se je mogla razdeliti med upravičence (pač upnike). Ta zapisnik je podpisal sam upravitelj Jentschitsch. O pravdi radi očetovstva, ki se je vršila dne 27. in 28. marca 1794, bomo pozneje govorili⁶³). Iz l. 1807. imamo listine, iz katerih je razvidno, da je imela gosposka v Žužemperku tisti čas že svojo lastno »sirotinsko blagajno« (Waisenkasse), iz katere je denar izposojevala po zinerulih obrestih, toda s pravico intabulacije⁶⁴).

6. Naj se dotaknemo v tej zvezi tudi razmerja g. gosposke do cerkvâ in duhovništva. Če so bile cerkve in duhovniki hasnovalci gorskih palic podložnih vinogradov, so bili mejaši, ki so odrajovali, kolikor niso bili sploh oproščeni davščin, samo denarno nadomestilo (o čemer smo že govorili). Tuptam so celo vg. zbori z občo sodbo votirali posebne milodare, ki naj jih izroči vsak sogornik župniku (n. pr. v zap. z dne 5. aprila 1712 v Šmavru za cerkvico sv. Ane). Ali drugače patrimonialna oblast ni gledala posebno prijazno na duhovništvo. Včasih je napravil duhovnik kmetu poslednjevoljno odredbo (n. pr. po zap. 24. junija 1717 in 9. marca 1722 v Šmavru), v kateri je seveda dobila tudi cerkev svoj delež. Če je bila spisana listina v latinskem jeziku, so jo odklonili (zap. z dne 28. julija 1728, Šnaver), češ, naj jo da tožnica prevesti na nemški jezik, potem naj pride s tožbo radi vinograda, ki ga je po očetu podedovala. Da bi slovenski vinogradniki zahtevali nemški prevod, bi bilo čudno; storil je to seveda le gosposkin zastopnik. Na vg. zb. dne 30. sept. 1703 (Sv. Pavel) je bila sklenjena obča sodba, da naj se daje župniku v Žužemperku desetina samo z mero od gosposke, ne pa z njegovo; zato pa naj hodi z župniškimi desetinarji tudi gornik z grajskim orodjem »Mass und Visier«, da se »die alte Observanz und licenz all Consequenzen in praejudicio der Herrschaft Seisenberg nicht einschleichen lassen sollen«. Da gre zadnji dodatek utemeljitve na rovaš grajskega zapisnikarja in ne vinogradnikov, ni dvoma.

Tudi iz instrukcij za gosposkine uradnike iz 1727 smo že nekaj omenili (op. 52), kar ne kaže posebnega respekta pred duhovniki. Še pozneje čitamo v instrukciji z dne 27. sept. 1752, da naj upravitelj nadzoruje cerkvene rede (Kirchenordnungen), kar pa smemo pač nanašati samo na cerkve, ki so jim bili patroni Turjačani. Instrukcija z dne 17. dec. 1785 (torej že izza časov jožefinizma) pa pravi pod t. 42 smiselno tako: kakor je dovolj znano ter se je pri več preiskavah iz-

⁶³) CAL, sign. A IX: 13, konv. 13, (17. avgust 1794) o očetovstvu in o dedni premoženju; (17. avgust 1794) o očetovstvu in o dedni premoženju; (17. avgust 1794) o očetovstvu in o dedni premoženju.

⁶⁴) CAL, sign. A IX: 21, konv. 14, (17. avgust 1794) o očetovstvu in o dedni premoženju; (17. avgust 1794) o očetovstvu in o dedni premoženju; (17. avgust 1794) o očetovstvu in o dedni premoženju.

kazalo, se duhovščina (*Geistlichkeit*) umešava v razne uradne posle podložnikov, sestavlja jim ženitna pisma in druge listine (*schriftliche Verbriefungen*), iz česar utegne nastati sčasoma največji umered. Upravitelju se torej naroča, če pridejo takšne listine ali zapisi na dan, naj jih ne vpoštevajo, ampak uniči (*kassiert*); sploh naj se postopa po občem deželnem redu. Enako se mora paziti in zabranjevati, da bi se podložniki od strani duhovnikov pri krstih, porokah, pogrebih in drugih duhovniških poslih, kot se je doslej opazalo, obremenjevali v večji meri, nego zaliteva observanca in red o štolah.

7. V naslednjem poglavju naj se pečamo posebej s padanjem avtonomije, t. j. samostojne uprave vinogorskih okolišev. Kakor smo omenili že pri prejšnjih izvajanjih, je bilo tudi že pred dobo Jožefa II. nekoliko zaletavanja v samostojnost uprave, osobito takrat, če je nastopil službo nov upravitelj, ki je prišel nemara iz tujih krajev, kjer ni bilo ljudsko običajno pravo zasidrano v gorskih bukvah. Upravitelj Kraillingh je določil nov vg. zb. v Rebri na dan 24. sept. 1724; ko pa je prišlo premalo ljudi, ker je bil isti dan trgatév, je odredil, da prihodnje leto sploh ne bo več vg. zb., ampak vinogradniki dobe poziv, kam naj pridejo. Isti Kraillingh je še isto leto kar dva gornika sam »degradiral« (25. sept. 1724 pri Sv. Pavlu, 27. sept. 1724 v Šmavru), a na prvonavedenem vg. zb. tudi »ex officio« odredil, da ostane pri veljavnosti gorskih bukev.

V drugi polovici 18. stoletja pa se samostojnost uprave še bolj krhla. G. gosposka je pošiljala na vg. zборе svojega pisarja Matija Koblerja. Na vg. zb. dne 22. sept. 1754 so se vsi vinogradniki pritožili zoper gornika, da jih je z grdini besedami žalil in v pričo poslov vino prvega mejaša hvalil; drugega pa grajal, tako da je ta svoje vino težko prodal; zalitevali so, da se gornik odstavi, nastavi pa Matija Strajnar. Pritožba je ostala — nerešena. Gori omenjena odredba glede maloletnega dečka, čigar vinograd je dobil tuj mož proti plačilu polovice skupička za pridelek, je bila tudi delo Matije Koblerja, brez sklepa vg. sodnikov. Isti Kobler je navzlic sklepu »sreije« na vg. zboru 15. sept. 1752, da mora toženec doprinesiti za svoje trditve dokaze, na tožnikovo zahtevo dne 24. novembra istega leta sam tožbi ugodil (vsekakor po prejšnji korespondenci z upraviteljem graščine Kočevje).

V l. 1774. se vrši prvič vg. zbor namesto na običajni gorici v gradu Soteska; odpor je bil zlomljen!

Za časa Jožefa II. pride navzlic patentu, ki je odpravil nevoljništvo, do še izrazitejšega propada ljudske avtonomije. Na vg. zboru dne 14. sept. 1784 v Gorenjem polju, ki se je vršil za več okolišev, ki so se tedaj že poljubno zlagali, so vsi vinogradniki stavili svoje zahteve, ki so se zapisale pod št. 1 do 8. Nato pride značilni stavek: »Hierauf ist

ergangen seitens der Bergobrigkeit folgender Bescheid«... Nič več ni obče sodbe, samouprava je odpravljena in pri tem ostane. Novi upravitelj Anton Jentschitsch je dal zapisati v zap. z dne 1. sept. 1787, potem ko je objavil svoje ukrepe o stavljenih predlogih, da se mejaši kakor tudi vsi sogorniki zahvaljujejo za vg. zbor in prosijo, da bi se vršili še naprej. Še več! Dasi je Jožef II. v svojem reskriptu z dne 1. nov. 1781 odredil, da smejo podložniki, »sobald sie ihre Gründe besitzen, sie vermög des ihnen gebührenden Dominium utilis, jedoch ohne Nachteil der grundherrlichen Gerechtsamen, nach Gutdünken benützen, versetzen, verpfänden, verkaufen und vertauschen«, vendar je upravitelj še na vg. zboru 24. sept. 1804 v Soteski ukazal, da nihče ne sme vinograda kupiti ali menjati brez pristanka g. gosposke in to pod kaznijo dvojnega zneska primščine, dalje, da ne sme nihče lesa dričati po vinogradniškem svetu. Štirje vinogradniki, ki so to že storili, so bili kaznovani. Značilen je pristavek tega očitvidno nelegalnega odloka, ki se glasi, da so prizadeti odlok »stillschweigend angehört«; podpisal ga je upravitelj sam svojeručno. Dva dni poprej je isti upravitelj istotam ukrenil za druge vg. okoliše, da se morajo košenice, ki so nastale iz prejšnjih vinogradov, takoj prihodnjo spomlad prenoviti v vinograde; če se to v treh letih ne zgodi, bodo konfiscirane in izročene drugim ljudem v obdelovanje. Ti in taki ukrepi se ponavljajo, vinogradniki se ne upirajo več; vsaj v zapisnikih o tem ni nobene omenitve.

Sledeči sestanki niso več vg. zbori (»Bergdeutung«), ampak neke vrste uradni dnevi (»Bergraittung«). Čitanje g. b. se opušča, pač pa se čita imenski seznam vinogradnikov; došli se izprašujejo, ali nimajo dolgov, neprišli se kaznujejo. Upravitelji so po pogodbi s svojim vlastelinom navzlic citiranemu Jožefovemu patentu z dne 1. nov. 1781 obvezani, da dotlejšnje zakupne kmetije (Miethuben) izpremene v kupljene kmetije (Kaufrechtliche Huben). Zakupne kmetije se sploh ne smejo več oddajati. Vsak mesec naj upravitelj poroča, koliko takih izprememb, za katere naj se deluje od osebe do osebe, se je posrečilo... Urbarske kmetije (Urbarshuben) se ne smejo drobiti na manjše dele izpod ene četrtine, kar ustreza polovici deželne kmetije (Landhube).

Kakor rečeno, v zapisnikih o vg. zb. ni navedb o kakšnem resnem odporu. Ali drugače je med ljudstvom vrelo. Pritožbe so šle na višja mesta. V CAL se nahajajo kupi takih pritožb na višja mesta, od katerih naj omenimo kot primer pritožbe sogornikov iz 1794, ki nočejo vzeti kupnih listin od soteškega graščinskega urada, in pritožbo sogornikov iz Radovice iz istih časov, ki se upirajo uporabi prevelike mere pri je-

manjju desetine. Najznačilnejša pa je pritožba, katero je predložil 22. marca 1782 v imenu vseh podložnikov kneza Auersperga neki Juri Slabe: 1. ker se mora od vsake kmetije plačati kontribucija (vsi davki skupaj) po 14 K 34 kr; 2. ker morajo kmetje, ki ne dajejo plačila, opravljati vse leto roboto in to po tri dni v tednu »Kellrobot«, druge tri dni pa »Handrobot«; 3. ker mora vsaka kmetija, ki ima 36 mernikov žita, pa naj bo še tako revna, dajati gosposki po pet mernikov; 4. ker se zahteva previsoka primščina (E m p f a c h), namreč od kmetije po 6 in 10 fl, pri prodajah pa po 66 in 60 fl; 5. ker se kmetom ne odkaže gozd. Pritožitelji se obračajo na cesarja s prošnjo, da naj odredi komisijo, pri kateri bodo navedli še nadaljnje podrobnosti. Na Dunaju so prošnjo zavrnili z odlokom: »Supplicanten werden mit diesem Gesuch der Ordnung nach an die vorgeschriebene Behörde verwiesen. Per imperatorem: Franz Josef Edl. v. Orlovitz m. pr.« Sedaj je prišla prošnja v roke upravitelja Donata B. Dietricha, ki je poročal o njej tako-le: Stoštirideset žuž. kmetij je dalo gosposki žito radi proviantiranja Ljubljane; za mernik se je plačevalo po 12 kr. Torej žito ni šlo za roboto (sic!), ampak po neki pogodbi, ki je bila že 100 let prej sklenjena. V letih 1772—1781 je bilo prepeljanih 1543 mernikov v Ljubljano. Juri Slabe je nahujskal 130 kmetov. Zahteval je tudi od gosposke potni list, pa je bil odbit. Nato je napravil kolekto v treh farah za pot na Dunaj. Kmetje odtlej nočejo več delati. Naj se vendar počaka, »was vom Hof für Remedur kommt«. Toda brez vojaške asistence se kmetje ne bodo dali siliti k delu, ne da bi nastala nevarnost... Nadaljnja usoda pritožbe iz spisov⁵⁵⁾ ni razvidna, ali brez dvoma je bil ta korak podložnikov sopovod, da je gledala g. gosposka vinogradniško avtonomijo upravnih zadev odtlej še bolj pisano.

Do nove pritožbe pa je prišlo takrat, ko je bila graščina Soteska oddana v zakup. V zap. z dne 16. dec. 1794, ki se je sestavil za »A m t s - t a g i n A y n ö d t«, stoji, da so prišli štirje vinogradniki s pooblastili vseh drugih in vložili pritožbo zoper to: 1. da so dobili v avgustu 1794 ukaz, da morajo plačevati gorščino (B e r g r e c h t) v denarju; 2. da naj naznanijo vsako poslopje v vinogradih in se pogodijo z gosposko radi plačevanja pristojbine za to zgradbo; 3. da naj pri drugih izpremembah posesti plačajo primščine 5, pri prodaji pa 10 odstotkov vrednosti; 4. da se morajo ob plačilu gorščine v denarju vnaprej pogoditi radi plačila pristojbin za zgradbe, ki jih hočejo postaviti; 5. da se hoče uvesti taksa za upis v zemljiško knjigo (»G e w ä h r t a x«), kar doslej ni bilo v navadi. Odgovor, podpisan od Alojzija Klinza, zakupnika soteške graščine,

⁵⁵⁾ Leže v Cal pod sign. A IX. 9, konv. 4.

je datiran z dne 13. aprila 1795. Sklicuje se, da gre za »Dominicalgründe⁶⁶⁾», welche gegen Vorhalt zum Genusse überwiesen sind«. Glede plačevanja gorščine v denarju ugovarja, da je bilo to odrejeno s privolitvijo vseh sogornikov. Sicer se je to zgodilo tako, da se je vsakomur od njih napravila po razmerju pregledanega »Steuerregulierungsgrundertrages« pismena listina ter so ljudje s tem zvečine zadovoljni. Enostransko pa podložniki od omenjenega sporazuma ne smejo odstopiti.

Dosledno propadanje ljudske upravne avtonomije je pospeševala poleg že navedenih vzrokov tudi uvedba gospodarskih uradov (Wirtschaftsamt) z dvornim dekretom Jožefa II. z dne 2. avg. 1788. Kedaj je bil ta urad od strani žuž. gosposke oživetvorjen, iz spisov, ki smo jih imeli na razpolago, nismo mogli ugotoviti. Pač pa vemo, da je »Wirtschaftsamt und Ortsgericht Seisenberg« vršil svoj uradni posel 1794 v pritožbi radi očetovstva, katero smo že omenili.

Pristojnost gospodarskega urada se je v mnogočem križala s pristojnostjo vg. zb. kot upravnih in sodnih oblastev⁶⁷⁾. Za časa francoske okupacije se je sodišče pretvorilo v mirovno sodišče. Po zopetni uvedbi avstrijske uprave so se vršile pravde na vg. zb., vendar le zelo redko; bržčas samo tedaj, če so imele nekakšno javnoupravno obiležje; kakor n. pr. pri pritožbi, da odnaša dežna padavina zemljo (zap. z dne 29. sept. 1843, Soteska). Ali vse to se vrši — po dobri volji gorske gosposke. Pravica do samouprave vinogradov na svojih vg. zborih je bila že ugasnila domalega pol stoletja prej.

IV. del: Sodstvo.

§ 12. Ustroj ljudskih sodišč.

1. Izvajanja v III. delu so bila posvečena ljudski upravi in videli smo, da je bila avtonomija gorskih zborov v začetku 18. stoletja še krepka, da se je pa pozneje, osobito izza dobe Jožefa II., krhala. Vsaj enako, če ne še bolj, se pojavlja isti razjedavni proces pri drugi funkciji vg. zborov, pri sodstvu. To nam je tem lažje razumljivo, če pomislimo,

⁶⁶⁾ Dominikalna so bila tista zemljišča, ki so jih patrimonialne gosposke same posedovale še pred novim »Güldenbuch« po patentu Marije Terezije z dne 13. okt. 1750, pa so jih poslej prodale podložnikom s pridržkom vrhnjega lastniškega prava in pa dajatev. Rustikalna zemljišča pa so bila tista, ki so stala še pred novim »Güldenbuch« v hasnovanju podložnikov; gosposka ima vrhnje lastniško pravo in dobiva od njih letne davščine.

⁶⁷⁾ Glej Joh. Tschinkowitz, op. cit., str. 381 nasl.; dalje Klev.-Bošt., str. 176.

da v tem pogledu ni bilo skupnih interesnih sfer vseh vinogradnikov, ampak da je šlo pri sodstvu le za interese posameznih zasebnih strank. Brez dvoma je vplivalo razkrojevalno tudi to, da mejaši, ki niso bili osebni podložniki g. gospoda, niso pričakovali nobene koristi od tega, da bi pospeševali to vrsto sodstva.

Po izvirniku g. b. iz 1543 se naloga vg. zborov kot regulatorjev upravnih zadev sploh ne omenja, a že v drugem členu odreja, da se morajo na njih reševati vsako leto tožbe radi dediščine. Baš za takšne pravde gre torej, ko je v prvem členu govora o tem, da naj g. gospod vsako leto zasede gorsko pravdo (Bergtaiding), če ima dovolj sogornikov (Perglolden), iz ene same gorice, če pa ne, pa naj jih vzame iz sosedne, da sestavi »gorsko pravdo«.

O zasedbi gorske pravde sot. prevod g. b. ne ve ničesar. Določbo glede tožbâ za dediščino pa je predpis posplošil v tožbe za »kakova rezh«. Iz sot. prevoda gosposka gotovo ne bi mogla izvajati svoje pravice, da je zlagala vg. okoliše in prelagala mesta zborovanja po mili volji. Pa dočim naj bi po izvirniku g. b. določeval g. gospod število prisednikov pri gorski pravdi sam, ker po njihovem besedilu niti na običajno pravo ni vezan, vidimo iz naših zapisnikov o vg. zb., da je bilo zasedanje gorskih pravn s prisedniki v območju žuž. g. gosposke, ki je segalo daleč v Belokrajino, avtonomna zadeva ljudstva. Niti z besedico ni omenjeno, kako se izbirajo in postavljajo. (Sicer pa je to pojav, ki smo ga spoznali tudi po vseh drugih vg. okolišili na Dolenjskem.)

2. Po vsebini naših zapisnikov so se vsaj skraja vsi vinogradniki enega okoliša slajali na od pamtiveka določenem kraju in ob istotako znanem času. Najprej je ljudstvo pozdravilo predstavitelja gorske gosposke, pa naj je bil to samo njen uradnik, določen za zapisovanje sklepov⁵⁹⁾. Sledilo je posvetovanje o občih zadevah in eventualna »obča sodba« celokupnega vg. zbora. Nato šele se je vršilo konstituiranje »srenje«, t. j. ljudskega sodišča. (V čl. 25 soteškega prevoda se imenujejo ti sodniki »Rink«⁶⁰⁾).

⁵⁹⁾ Ta pozdrav, združen s poklonom, se je drugod izvajal slovesno po določenih močeh, imenovanih »Urteilsreferenten«. Sorodnost tega Instituta s t. zv. Sprecher pri nižjeavstrijskih Banntaidingih smo že omenili v Kle v. - Bo š t., str. 167. Ni izključeno, da so se tudi v žuž. okolišu vršili pokloni po izvestnih izbranih močeh izmed vinogradnikov; morda zapisniki tega ne omenjajo, ker se je zdelo to samo ob sebi umevno, a na imena dotičnih moč se ni poлагala važnost. Mogoče je baš iz tei moč v 19. stoletju nastal že omenjeni institut »Die Ausschlussmänner«.

⁶⁰⁾ Da se je sestavila prisedniška srenja šele po občih sodbi, potrjuje izrecno zap. z dne 2. okt. 1799. (Nova Straža), kjer je rečeno, da se srenja sploh ni sestavila, ker ni bilo tožbâ (gl. gori § 10, t. 2).

Kdo je bil poklican, da stopi v »srenjo« (= sredino, kjer so sodili), o tem iz naših zapisnikov ne dobimo mnogo podatkov. Kakor smo že omenili, je enkrat postal gornik prisednik z izrecnim sklepom vg. zbora (zap. z dne 25. sept. 1724, Sv. Pavel); enkrat je naveden med prisedniki »gospod Josef Pavl Wuzelli« (Bucelj? zap. z dne 7. okt. 1764, Soteška gora), ki gotovo ni bil stalen prisednik; enkrat se je »pomešal« med prisednike sam upravitelj Pikardi, dočim je predsedoval kot i u d e x d e l e g a t u s tuj gospod (zap. z dne 16. sept. 1783, St. Straža). Če pa odmislimo te čisto izjemne primere, preostane velika množica zapisnikov, iz katerih izhaja, da je vladala neka stalnost zasedbe. Zvečine 12 ali dvakrat 12 mož, nikoli nobena ženska, predstavlja leto za letom, včasih skoro celo dobo generacije, prisedniško klop, ki se imenuje v zapisnikih mnogokrat »Assesores« ali »Beysitzer«. Iz tega sklepamo, da je enkrat izvoljen sodnik — asesor — ostal toliko časa v tej funkciji, dokler ni na naraven način vsled smrti, starosti, bolezni ali preselitve postalo nemogoče, da bi svoj sodniški posel še nadalje izvrševal. Pri taki stalnosti ni bilo mesta za poljubno designiranje drugih mož v srenjo, vsaj v rednih primerih ne. Edino za čast starešine, sodnikov smemo misliti, da ga je postavil predstavitelj gosposke na vg. zb., vendar le v sporazumu z drugimi člani srenje. Toda računati nam je s tem, da so vinogradniki opravili vg. zb. tudi sami zase, če zastopnik g. gosposke ni prišel. Na ta način si najlažje razložimo vrzeli v povrstnem redu vg. zborov v zapisnikih. Vsaj za prva leta si pač ne moremo misliti, da bi vinogradniki n. pr. na dan sv. Jere ali sv. Pavla ne prišli sami na od pamtveka določeno mesto in reševali svoje zadeve, ne glede na to, ali je kdo od g. gosposke prišel, da sklepe zapisuje ali ne. Če pa je odpadel član srenje, so si pač preostali člani izvolili iz ugle dni h s o s e d o v s v o j e g a d r u g a. Če se je to tako vršilo po klastavskem statutu (kap. 67), ni presmelo sklepati, da se je analogno vršil izbor tudi na Dolenjskem. V zapisnikih se večkrat opazuje, da stoji poleg imena prisednika križ, potem pa slede z drugo tinto pisana imena. Razlagamo si to tako, da je zapisnikar včasih že vnaprej pripravil glavo zapisnika, a na licu mesta zaznamoval tiste, ki so umrli, druge, ki so bili na mesto njih izbrani, pa na novo vstavil.

O staležu, kateremu so prisedniki pripadali, ni neopravičena domneva, da so bili v žuž. vg. okolišu vsaj skraja zvečine mejaši, morda celo samo mejaši. Da je bil med prisedniki župan in podložnik samostana Stična, je omenjeno v zapisniku z dne 5. aprila 1712 (Šmaver), torej ni bil domači sogornik, ampak na vsak način mejaš. Po zapisniku z dne 8. oktobra 1696 (Rožanc) se plača kazen »d e n e n B e i s i t z e r n o d e r M e i a s c h e n«. Omenili smo tudi že prej, da se v zapisniku z dne 17. marca 1696 (Šmaver) navaja, da so potrdili nadaljnjo veljavnost g. b. prisedniki

in vsi mejaši (glej gori § 5). V poznejši dobi, ko se je vprašanje staleža gibalo v smeri iznivaliranja mejašev in sogornikov, osobito ko so se začeli mejaši vg. zborom odtegovati, so postajale srenje sogorniške. Toda prej ko slej je veljalo načelo: Kmet naj sodi kmetu, vinogradnik v vinogradniku.

3. O poteku pravnih pred ljudskimi sodniki pride posebno poglavje. Prednjačile so vedno tožbe, ki jih je imel gornik.

V nobenem zapisniku nismo zasledili primera, da bi srenja izmed svojih članov morala koga izključiti (kar se je v drugih dolenskih vg. okolišlih tupatam dogajalo). Ni pa motilo, da je bil sodnik-prisednik na istem vg. zb. stranka v pravdi (namreč sotožitelj: v zap. z dne 23. maja 1717, Šmaver).

Razmerje med sodbami srenje in g. gosposko je postalo tekom časa drugačno, nego so si ga zamišljale g. bukve. Namesto, da bi bila g. gosposka vezana na sklepe (spoznanja) ljudskih sodnikov na vg. zb., kar so predvidevali čl. 15 do 17, vidimo, da je gorska gosposka po svojem predstavitelju te sklepe omalovaževala. Sklicujemo se na že navedene primere (§ 8) v zapisniku z dne 23. oktobra 1703 (Armberk) in z dne 27. oktobra 1754 (Gorence). Vsekakor pa je imela g. gosposka splošno pravico, odobriti ali ne potrditi izpremembe glede nepremičnin, iz česar si je v takih primerih pač mogla prisvajati pravico odobritve tudi pri sodbah⁶⁰). Kako se je pa stvar izpreobrnila, ko je nastal gospodarski urad v Žužemperku, smo že povedali koncem prejšnjega paragrafa.

O nepristranskih sodiščih ni v g. b. nikjer govora. Ona so tvorba, ki je bila sprejeta od Nemcev in je zašla po intencijah graščakov na Dolensko. Iz naših zapisnikov pa ne vemo o njilovem sestavu in funkciji poročati ničesar drugega, nego da se je sodstvo vršilo prav tako, kakor da bi šlo za gorsko pravdo, le prisednikov je bilo manj. Vendar se ta pojav opaža včasih tudi pri pristnih gorskih pravih.

§ 13. Stvarno pravo.

1. Pri nepremičninah moramo razlikovati med imovino, ki spada pod gorsko palico, in med drugačno imovino. Pri prvi vrsti imovine pa obstoji zopet razlika med nepremičninami sogornikov in med vso drugo

⁶⁰) Na vg. zb. dne 17. marca 1703 (Šmaver) je zaliteval tožitelj polovico vinograda od nasprotnika, ki ni prišel. Sodniki so naložili gorniku, da pod pogojem, če tožitelju nedostaja »die Streu« (listje za gnojenje?), razdeli vinograd toženca v dve polovici s pomočjo sosedov in jih izroči strankama. Siceršnjih primerov te vrste nismo zasledili. Vidi se, da je bil gornik tu organ gorske gosposke!

lastjo mejašev⁶¹⁾). Neke tozadevne razlike pri davščinah smo že omenili. Med uvinogradniškimi zemljišči so v našem listinskem gradivu omenjene samo dominikalne zakupne kmetije in pa še »Untersassgründe«. (O svobodnjakih ali svobodnih ni nobene omenbe.) Radi lažjega razumevanja naslednjih izvajanj naj na kratko opredelimo te pojme.

Od dominikalnih in rustikalnih posestnikov smo že govorili. Smemo pač glede pretežne večine sogornikov smatrati za samo po sebi razumljivo, da so šeli med rustikaliste⁶²⁾; saj so od davnih dni njihovi predniki hasnovali dotične vinograde. Le tisti, ki so kupili po ustanovitvi zemljiške knjige (po priliki med l. 1770—1780) zemljišče in ga izpremenili v vinograd, so bili dominikalisti⁶³⁾.

Težave imamo z določitvijo pojma »Untersassen«. Izraz najdemo v naših zapisnikih šele v poznem 18. stoletju; v blejskem arhivu smo čitali neštetokrat o »Untersassen« v listinah iz začetka 17. stoletja. Poleg »Untersass« je govora še o »Rücksass«⁶⁴⁾. Da so bili »Rücksass« kočarji ali vsobenkarji, ki plačajo samo »dimnino«, smemo domnevati po terminologičnem poreklu besede, ker je izvajati prvi del besede pač iz »Rukh« = »Rauh«⁶⁵⁾. Za »Untersassen« pa domnevamo, da so to mali naseljenci na gmajni, t. j. na občinskem pašniku ali prostem prostoru, ki je solastnina soseske (»Nachbar-schaft«). Če si kdo odkupi od tega skupnega sveta del in zgradi na njem hišo, dokupi še njivo in slično, ne plačuje tak posestnik ničesar naravnost gorski gosposki, pač pa dogovorjeno vsoto soseski, in vendar je navaden podložnik tiste patrimonialne gosposke, ki ima vrhno lastniško pravico na občinskih ali soseskinih zemljiščih. Tako bi prišli do izraza »podpodložniki« ali bolje »posrednji podložniki«. Zakupne kmetije (Mietluben) so pa

⁶¹⁾ Tschinkowitz, op. cit. I, del. str. 2, razlaga: »Dem zu folge sind Adelige, Geistliche, Soldaten und alle, welche eine solche unterthänige Realität haben, Unterthänen der Herrschaft und auch in den, aus diesem Verhältnisse des Besitzstandes entspringenden Gegenständen, nach dem Unterthanspatente zu behandeln; ungeachtet sie mit ihrer Person andern Gerichten unterstehen«.

⁶²⁾ Rustikalistov sicer nismo našli nikjer izrecno navedenih; ali ker je večkrat govor o »Rusticaleinlöbnis oder Contribution«, je jasno, da so jih tudi v žuž. in sot. okolišu poznali.

⁶³⁾ Na Kranjskem so se zemljiške knjige uvajale od 1769 dalje. S pat. z dne 20. aprila 1785 je bilo zaukazano, da morajo gosposke vsa zemljišča izmeriti in klasificirati po rodovitnosti.

⁶⁴⁾ Wolff v Nemško-slovenski besednjak prevaja Untersass s podložnik, Rücksass-ov pa ne navaja. Prvi izraz je očitno netočen, ker bi bil potem Untertan isto kot Untersass, kar pa ne ustreza dejanskim razmeram. Tschinkowitz, op. cit., I, str. 3, imenuje Untersassen — Gemeindekeuschler. V koliko se krle naša razlaga pojma Untersassen tudi s primeri iz arhiva blejskega gradu, bodi pridržano raziskavi ljudskega prava v blejskem kotu, ki jo pripravljamo.

⁶⁵⁾ Prim. Dolenc: Odkod vsobenjki? ČZN 1928, str. 169, in Dodatna pojasnila v ČZN 1929, str. 90.

bile takšne, katere je patrimonialna gosposka od leta do leta dajala v najem. Da niso bile pri žuž. gosposki priljubljene, smio že slišali (§ 11, t. 7). Naj le še omenimo določbo t. 40 instrukcije za upravitelja Ivana Pechana z dne 19. oktobra 1785, po kateri ni prave razlike med obema vrstama kmetij. Tu se toži, da vsakoletna odpisovanja denarnih in žitnih davščin kažejo, da se nahajajo pri gosposki v Žužemperku »noch viele öde Huben und Untersasserayen, welche obschon sie gegen eine gewisse Zahlung im Bestand ausgelassen sind, demnoch der Herrschaft durch Willkür des Beständers, wenn er sie genugsam ausgesaugt, wieder zur Last fallen«. Na to pride nalog, da naj se taka zemljišča oddajo »gegen Kaufrecht ins Eigentum«.

2. Na podlagi doslejšnjih navedb pristopimo k določbam sot. prevoda g. b. o stvarnem pravu. Po čl. 16 je vinograd izrazito lehasnovalna imovina; kajti če se vinogradnik ne pokorava predpisom radi zakrižanja zastran neplačane kazni, mu sme g. gospod vinograd odvzeti, toda le po spoznanju mejašev. Po čl. 19 in 20 pa je istotako zapal vinograd, če mejaš umrje brez dedičev ali pa če brez »oglašavanja« g. gospoda (t. j. brez pristanka) oddá nekaj zemlje drugemu. Tu ni mesta, da bi razlagali vse razlike od drugih prevodov.⁶⁶⁾ Zadostuje, da ugotovimo, da nismo zasledili v nobenem naših zapisnikov o vg. zb., niti v vsem drugem listinskem gradivu nobenega primera ne prve, ne druge, ne tretje vrste zapada. Pač pa smo našli tudi v tem delu Dolenjske značilno, na nekdanjšno združno razmerje spominjajočo potezo, da si vinogradniki prisvajajo pravico, izločiti iz svojega okoliša vinogradnika, ki jim ne ugaja, to pa brez odobritve v. gosposke. Na vg. zb. dne 27. septembra 1699 v Šmavru zahteva brat, ki ne mara več trpeti svojega brata v vinogradu, da se naj vinograd ceni, na kar bo brata izplačal, da bo odslovljen. Z zahtevo je prodr. Na vg. zb. 4. oktobra 1713 pri Sv. Pavlu sta se oba gornika pritožila, da sta dva sogornika zagrešila tatvino. Polni zbor (ne samo prisedniki v srenji) izobči oba iz gorice s pristavkom, da ju zadene, če se kedaj še vrneti, dvojna kazen po gorskih bukvah »oder das Berggut abweisen«. Zadnji stavek ni lahko razumljiv, pomenja pa vsekakor dosmrtno izobčenje, mor-da brez pravice do odškodnine. Oziri na sosede so bili tudi nagib že omenjenemu sklepu z dne 6. maja 1778 (Ravberbigl), da naj se vinogradl proti vrhu gorice zožujejo.

Obzirnost, napram sosedu veleva tudi čl. 39 prevoda; meje med dvema vinogradoma naj soseda skupno trebita; v primeru, da se ne moreta sporazumeti, naj se sklene poravnava s pomočjo mejašev. V isto vrsto

⁶⁶⁾ Glej osobito Km. d. d. n. s. l., str. 10 nasl.

predpisov je šteti zabranio predalekosežnega razkosavanja rustikalnih zemljišč⁶⁷⁾.

Pridobitev hasnovalne posesti ali spodnje lastniinske pravice se omeinja — ne glede na dedovanje, o čemer bo govora pozneje — v čl. 18, kjer je določeno, da se mora kup, ki se tiče gorice, izvršiti pred g. gospodom ali njegovini gornikom, sicer kup nima nobene moči ter se poskus kršitve pogodbe tudi še kaznuje. Ta člen se v bistvu vjema s čl. 21 izvirnika iz 1543. Glede načina prehoda pa določa čl. 41, ki govori splošno o dedovanju, kupu in menji, da zadene tistega, ki vinograda ali zemljišča od g. gospoda ne sprejme tako, da ga dá v 3 tednih nase prepisati, kazni 4 marke. Tu je prišlo v primeri z izvirnikom do neke bistvene novosti. Določba, da se mora iz v r š i t i p r e p i s, ne stoji v izvirniku. Nebistvenega pomena pa je, da dovoljuje izvirnik daljšo dobo za sprejem, namreč — en mesec. Omenjena novost glede prepisa je mogla nastati šele po uvedbi zemljiške knjige, kar se je v Žužemperku zgodilo po l. 1769. Kresije so dobile po patentu o zemljiških knjigah z dne 19. novembra 1768 nalog nadzirati, da se v mestih, trgih in pri gosposkah vrše upisi v javne knjige in da se le-té vodijo čisto natančno in pravilno⁶⁸⁾. Prvi primer »U b e r g a b s b r i e f-a«, ki smo ga zasledili, je z dne 2. decembra 1778; v njem izroča gosposka sama na pol podrto hišico nekemu podložniku z nalogom, da jo pozida in poslej »stifft und baulich« vzdržuje. Zanimiva je stranska obveza novega posestnika, da mora prihajati vsakokrat, ko bo gosposka napovedala velik lov, s kmečko puško kot lovec. Razen tega bo plačal primščino in nosil bremena, zato pa bo užival od strani gosposke »Schutz und Schirm«. Pripis pravi, da se je prepis izvršil brez stroškov (die Verbriefung gratis), toda »das Schreibgeld zählt 2 fl.«. Poznejše slične pogodbene listine vsebujejo tudi že intabulacijsko klavzulo. V prvih desetletjih 19. stoletja pa se zapisujejo take pogodbe že na tiskanih golicalah, naslovljenih »Schirmbrief«⁶⁹⁾.

⁶⁷⁾ Glej Tschinkowitz, op. cit., II. zv., str. 101 nasl. Kmetija (cela) se sme »zum Behufe der Bevölkerung« razkosati kvečjemu na štiri dele (12. okt. 1771); ali kmetija ne obsega več kot za 40 mernikov posetve (20. okt. 1785). V instrukciji za Ivana Pechana iz 1785 je govor o zabrani razdelitve na več kot štiri dele. Na vg. zb. 16. sept. 1818 je prišlo na razgovor, da je Keseričev dom ostal po francoski vojni brez moških potomcev. Ker so ga obdelovali samo štirje ženski potomci ter so njihovi zastopniki za to prosili, je g. gosposka tako razdelbo dovolila, pozneje se je pa premislila; končnega rezultata zaplensnik ni zabeležil.

⁶⁸⁾ Sestavni deli so bili 1. Dienstbuch (Urbarium), 2. Gewährungsbuch in 3. Satzbuch.

⁶⁹⁾ Nekoliko desetletij starejše zaščitno pismo (Schirmbrief) je omenjeno v Kle v.-Bo št., str. 189. Tschinkowitz, op. cit., II, str. 382, pravi, da se imenuje po § 1145 o. d. z. zasnovana listina »Gewähr und Schirmbrief in der Rechtssprache, — Kaufbrief in der gemeinen Sprache«. Formular, ki ga prinaša, je določen z Gub. Verordg. 21. jan. 1791; torej pred veljavnostjo o. d. z.

Gosposka je po svojih upraviteljih večkrat zaukazala prepisovanje, n. pr. na vg. zb. v Soteski dne 1. septembra 1787, seveda iz fiskaličnih ozirov: »... will die Bergobrigkeit, die Bergholden sollen über ihre Weingärten sich Verbriefungen errichten lassen und bei Verkauf sollen den 10. Pfennig unweigerlich reichen«. Nevolja zoper takso za prepisovanje (Gewälrtax) je prišla do izraza na vg. zb. 16. decembra 1794 v Soteski, češ, da nalaga g. gosposka vinogradnikom pristojbine, ki doslej niso obstojale in jih njim ni treba dajati. Da pritožba ni nič pomagala, sino že prej omenili. V zap. o vg. zborili iz 19. stoletja ni več takih in enakih pritožb. Nasprotno, v zapisniku z dne 23. septembra 1836 v Soteski se nahaja seznamek, da so bili vinogradniki povprašani po izpremembah, ki so se od zadnjega shoda izvršile, in da se je vse zapisalo. Vinogradniki so se že prej vdali.

Vse to, kar smo ravnokar izvajali, je pač veljalo kot nujna posledica določb, ki so prišle do izraza v sot. prevodu g. b. Toda ozreti se nam je treba tudi še na dobo, preden je ta prevod nastal, v katero spadajo osobito vsi žuž. vg. zapisniki. Tu je bilo mnogokrat pravdanja o kupu in prodaji vinogradov, a o listinah še ni govora⁷⁰). Toda na drugi strani tudi nimamo dokaza, da bi bil prepis v smislu čl. 41. sot. prevoda g. b. pomenil konstitutiven element za prehod lastniinske pravice na zemljišču. Samo nepristanek g. gospoda po čl. 18. je pač utegnil povzročiti neveljavnost pogodbe; vsako »barantanje« (izraz iz prevoda) glede nepremičnine je bilo sklenjeno pod suspenzivnim pogojem pristanka g. gosposke. Če pa ni prišlo do izrecnega vprašanja, ali g. gosposka pristane ali ne, je pač novi lasnovalec riskiral, da se bo pogodba pozneje nekoč — izpodbijala! Vsa zakonita ureditev po gorskih bukvah, pa bilo po izvirnih nemških, bilo po prevedenih slovenskih, torej ni bila v praksi resnični regulator pravnih razmer, nitiz ačetkom 18. stoletja, še manj pozneje. Dne 22. avgusta 1804 (Radovica) se je pritožil Ivan Barti iz Lokvice po svojem zastopniku »gospodu« Jakobu Fuxu iz Metlike zoper Janka Punterja, turjaškega podložnika, češ, tožitelj je bil dobil pravdo, gorska gosposka mu je prisodila vinograd, a uživa ga slej kot prej nasprotnik! Tožbeni predmet je označen »wegen gewalthätiger Besitzstörung und wegen gewalthätiger Einstainung (?) in meinen dortselbst

⁷⁰) V dobi 1693—1728 v žuž. vg. okolišu ni veljal prevod der Beradschlagten Bergrechtsordnung iz 1595, ki že sili, da morajo vinogradniki »von den Bergherrn ein Urkündt nehmen«. Tudi Laybasserjev prevod iz 1646 je imel enako določbo. Vse to smatramo za dokaz, da ni res, da bi bila Beradschlagte Bergrechtsordnung iz 1595 postala — zakon, kakor trdi Gruden: Slovenski župani v preteklosti, str. 163, odn. v Zgod. slov. naroda, str. 440.

anheimenden Weinkeller«. Tožitelj je — pač ad captandam benevolentiam — vnaprej odklanjal vplivanje prisednikov (»in der Voraussetzung dass diese hier versammelten männer auf Entscheidung dieser Streitsachen keinen Einfluss haben werden«); zatrjeval je, da je bila klet z vinogradom »in einem unzertrennbaren Eigentum«. Kako je bila ta pravda rešena, v zap. žal ne izvemo; vidimo pa, kako nesigurne so bile lastniinske razmere.

3. Pravice, ki izvirajo iz lastnine na vinogradu, niso bile mnogokrat predmeti gorskih pravn. V tem oziru so določbe g. b. bile dovoljni jez zoper samolastne izpremembe. Nekaj primerov naj pokaže, kje se je vendar čutila potreba, braniti svoje pravice.

Pri dolžnostih vožnje se je ostro razlikovalo dovoljenje vožnje iz prijaznosti (als guter Freund) in pa dovoljenje kot pravica; v zap. z dne 23. okt. 1703 (Armberk) je tak primer posvedočen; tu se je odredil lokalni ogled, da se izkaže pravica. V drugem primeru pa so ljudski sodniki priznali pravico zasilne poti. Toženec je priznal, da si je napravil po tožiteljevem svetu vozno pot, kar pa je le-ta branil. Z ozirom na nujno potrebnost pota je bila tožencu pot za vožnje gnoja in kolja priznana, za steljo in listje pa ne (zap. z dne 12. okt. 1760, Nova Straža). Ko je več tožiteljev zalitevalo stezo po vinogradu, odredil se je lokalni ogled (zap. z dne 27. okt. 1777, Ljubanc).

Po čl. 37 prev. g. b. se morajo drevesa posekati, če delajo vinogradu škodo. Kakšne vrste drevesa so to, se ne vpraša. Naravno, da so se iz take določbe večkrat razvile pravde; n. pr. radi 2 orehov (zap. z dne 30. sept. 1704, Armberk), radi jabolčnega drevesa (zap. z dne 8. okt. 1756, Podturn). Rešitev je bila odreditev lokalnega ogleda. Samolastno pa je posekal toženec češpljo, ki je stala na tožiteljevem svetu, čeprav ni delala nobene škode. Toženec se je zagovarjal, da jo je posekal, »weil der Kläger die Aest nicht hat abputzen wollen«. Ljudski sodniki pa tožencu niso priznali pravice prevesa ter so ga obsodili, da plača tožitelju za posekano češpljo pet veder mošta, pol vedra g. gosposki pa radi samolastnega postopanja (zap. z dne 12. okt. 1755, Podturn). V zap. z dne 16. in 17. sept. 1795 so takisto tekale pravde radi škode, storjene po mejnih drevesih, odn. v drugem primeru po mejnem grmovju, ki je bilo last g. gosposke same. Sličen spór je nastal na vg. zb. 25. sept. 1804, češ, da je toženec tožitelju vinograd zakopal in trte izruval. Zaslišali so se tožitelj, toženec in — prisedniki, pa se je izkazalo, da gre tožitelju pravica prevesa ter da mora toženec še tisto leto drevesa, ki delajo škodo, posekati, nakar naj se obe stranki dobrovoljno pobotata!

Večkrat so nastali spori, ki so imeli svojo pravno podlago v čl. 40 sot. previda g. b. (čl. 50 izvirn.), da treba vsako zemljišče v vinski gorici, ki naj gre naprodaj, ponuditi v nakup najprej g. gosposki, nato sorodnikom, potem sosedom; šele, če nihče od le-teli noče kupiti, sme se zemljišče prodati komurkoli (*i u s. r e t r a c t u s, E i n s t a n d s - r e c h t*). Vobče naj ugotovimo, da smo našli v žuž. in sot. zapisnikih razmeroma mnogo manj pravnih pravice prvenstva pri nakupu, nego v drugih dolenskih okoliših. Naj navedemo vse najdene primere. Juri Jankelj toži Matijo Turka radi vinograda, ki je bil tožiteljevega brata last ter je tožitelj sam v njem delal; toženec ga mora njemu prodati. Toženec je priznal, da je kupil tisti vinograd od župnika v Trebnjem in brez posredovanja g. gosposke. Ali ker tožitelj nima toliko denarja, da bi vinograd plačal, se izreče sodba, da je njegova pravica prvenstva pri nakupu vgasnila, g. gosposka pa je obenem potrdila toženčev nakup. To je moral izreči pač navzoči zapisnikar v imenu g. gosposke; ker v zapisniku ni navedeno, da bi bil predsedoval v zboru upravitelj graščine (zap. z dne 11. okt. 1694, Arinberk). V nekem drugem primeru (zap. z dne 29. jan. 1696, Sv. Pavel) je bila ponudba pravilno napravljena, toda tožitelj se je branil plačati tožencu razen kupnine tudi še stroške za likof. Sodba se je glasila, če plača tudi še to, dobi vinograd. V nadaljnjem primeru je bila pravica prvenstva pri nakupu že izrabljena, samo da toženec, kateremu se je tožitelj umaknil, ni hotel povrniti nastale stroške za obdelovanje vinograda do umaknitve. Sodba se je glasila, da mora plačati 20 kron T. W. (= *t e u t s c h e r W ä h r u n g*; zap. z dne 27. sept. 1777, Ljubanc). Tožitelj zahteva od toženca vinograd, ki mu ga je prodal tožiteljev oče. Toženec ni prišel na gorsko pravdo. Ljudski sodniki so izrekli sodbo, da mora toženec glasom občega sodnega reda (sledi nečitljiv citat), če vrne tožitelj kupnino in druge dokazljive stroške, izročiti le-temu vinograd brez obotavljanja. Ta pravda je iztekla dne 16. sept. 1783, ko je predsedoval vg. zboru »*i u d e x d e l e g a t u s*« gospod Jožef Ambrositsch, a tisti čas je bila pravica prvenstva pri nakupu z odlokom Jožefa II. z dne 28. maja 1782 za rustikalna zemljišča že odpravljena. Kako je prišlo do tega, da se je navzlic temu sodilo po besedilu g. b., ne vemo. Jožef II. pa je izdal 30. okt. 1786 naredbu, ki je odpravila vsakršno izrabljanje pravice prvenstva pri nakupu na kategoričen način⁷¹⁾. In res, odslej nima več noben zapisnik nikakšne omenitve tega pravnega instituta.

4. Institut z a s t a v e z e m l j i š č a je omenjen v sot. prevodu, kakor tudi v izvirniku g. b. iz 1543, pod takimi okolnostmi, da se predpo-

⁷¹⁾ Oglej Km. d. d. n. a s l., str. 44; in tam navedene vire. Prim. Polec, O re-traktu pravici na našem ozemlju, Slov. Pravnik, 1929, str. 111 nasl.

stavljajo pravna pravila o njem kot splošno znana. Povdarjeno pa je tako kakor za kup, da se morajo tudi zastave pogoditi (»baratati«) pred g. gospodom ali njegovim gornikom (čl. 18). Iz tistih malo primerov, kjer se v zapisnikih sploh spominja institut hipoteke na zemljišču, ne izvemo, kako se je zastava zemljišča ustanovila in poočila. Na vg. zb. dne 17. sept. 1752 (St. Straža) je trdil tožitelj, da je posodil tožencu na vinograd 7 kron; ker toženec ne plača, naj se mu za toliko vinograda odreže in odkaže. Toženec je izjavil, da je s tem zadovoljen, toda oglašil se je gornik v imenu g. gospoda kot zavetnika (Vogt) cerkve sv. Martina, češ, da je isti vinograd pismeno zastavljen za posojilo in dokler ta dolg ni plačan, ne sme noben upnik pri tem vinogradu ničesar iskati. Zapisnik konstatira nato samo še: »Hierauf ist kein Schluss ergangen«. Zdi se, da se je priznavala via facti prioriteta cerkvenim hipotekam. Enako tudi terjatvam gosposk na davščinah. Na vg. zb. 21. marca 1725 (Šmaver) sta, — kar je bilo tudi že v drugi zvezi omenjeno —, upravitelja dveh sosednih graščin prijavila specificirane sezname gosposkinih davščin, ki jili toženci dolgujejo. Trebanjski upravitelj je vložil protest zoper izplačilo drugih terjatev iz vinogradov, dokler niso poravnane davščine za cerkev; zahteval je celo: »soll keinen ohne Consens dessen Weingarten weg zugeben verstattet sein«. Zaključka ni v obliki sodbe, ampak tam stoji: »Welches Begehren ich als Judex vor billich angesehen«. Odločil je torej navzoči žuž. upravitelj Kraillingh sam! Drugi upravitelj iz Male vasi pa je zahteval od sedmih žuž. podložnikov hipoteko: »sondern das Guett daran die Hypothek haben solle«. Tu pa se glasi Kraillinghov pristavek: »Davon die schriftliche Urkunde ertheilt worden«. Tu je torej že govor o neki listinski posvedočni hipoteke. Naravnost »facultas intabulandi« pa se navaja v posojilnih pogodbah iz začetka 19. stoletja, kar je bila seveda posledica zakonodaje, osobito uvedbe o. d. z.

Uživanje vinogradniškega posestva na podlagi sklenjene pogodbe v g. b. ni bilo nikjer omenjeno. V praksi pa je imelo precejšnjo vlogo, ker stoji v zvezi z vprašanjem priposestevovanja. V sot. prevodu je namreč v čl. 20 govor o tem, da pripade vinograd nazaj g. gospodu, če se »kai grunta bres oglashaina gorskiga gospuda enimo drugimo da«, dalje v čl. 19, da pripade vinograd nazaj g. gospodu, »ako en Meiasht umre in obeniga Jerba sa sabu nesapusti«. Ima pa tudi določbo čl. 38, ki pa je tako nesrečno izražena, da moremo njen smisel ugotoviti samo na podlagi primerjave z izvirnikom. Gre za priposestevovanje vinograda, ki ga je nekdo, ki biva v deželi, dobil v oblast (in Nutz und Gwer) ter obdržal leto in dan, ne da bi mu kdo drug to hasnovalno pravico oporekal. Izvzeti so od uporabe te določbe samo otroci, ki bi bili pri-

krajšani. Deca, ki nima varuha ali skrbnika (u n v o g t b a r e K i n d e r) sine svoje boljše pravice za sé reklamirati še 16 lēt⁷²⁾. V praksi ta določba, vsaj po naših zapisnikih, ni našla uporabe. Pač pa smo zasledili nekoliko primerov s pogodbo dovoljenega uživanja vinogradskega posestva. V zap. z dne 5. aprila 1712 (Šmaver) stoji, da je dal tožitelj tožencu, svojemu zetu, vinograd na polovico za užitek (a u f h a l b e n G e n u s s), toda pod pogojem, da ga sine vzeti nazaj kot svojo last (w i e d e r z u m E i g e n t u m z u r ü c k n e h m e n), ako bi čez čas sam ne imel sredstev za svoj prevžitek. Stvar je bila gotovo v zvezi z lakoto 1709, katero smo že omenili (§ 3). Toženec je odgovarjal, da mu je tožitelj zaženi 6 kron, pri zemljišču, ne pa pri vinogradu, ki si ga je napravil sam s svojo pridnostjo. Ljudski sodniki so, kakor je to v zap. izjemoma navedeno, s o g l a s n o sklenili, da se bo vinograd za to leto cenil in da dobi vsaka stranka polovico vrednosti, toda vrednost opravljenega obdelovanja se odtegne. Zamotana pravdna zadeva je dobila torej precej patriarhalčno - enostavno rešitev, ne da bi se jedra vprašanja — obstoja pogodbe glede užitka — dotaknila. V drugem primeru (zap. z dne 28. marca 1726, Šmaver) je tožil Andrej Strniša Marjeto Zupančič za vinograd, češ, on ga je namenil za zastavo za 10 kron, iz katerih se bodo plačale sv. maše. Toženka pa je ugovarjala, da ji ga je izročil na dve leti za užitek, po tožiteljevi smrti pa naj bi vinograd pripadel njej, toženki, in njeni hčerki. Ljudski sodniki pa so ukrenili, toženka naj obdeluje še naprej vinograd, daje pa naj tožitelju, ki ga vsled starosti itak ne more obdelovati, po 10 veder vina ali mošta; po njeni smrti pa naj pripade njenemu sorodniku Adamu Zupančiču v last. Vidi se, da je pri rešitvi pravde šlo predvsem za to, da vinograd ne propade, torej, da ostane predmet — obdavčenja.

Naravnost o pri posestvi v a n j u vinograda govori zap. z dne 21. marca 1725 (Šmaver). Pravda je tekla radi vinograda; ki ga ima hči Mihe Trlepa v posesti, ki pa je bil v resnici last Ivana Terlepa, a tožiteljica ne priznava, da bi ga smeli dediči Ivana Terlepa obdržati, ter zahteva zato »einen gerichtlichen Auswurf«. Toženka je ugovarjala, da poseduje zase s svojim možem vred vinograd preko 30 let in 1 dan, tožiteljica da se nahaja »i n f a c t o a l i e n o«, toda tudi sicer je tožbena zahteva »p r a e s c r i b i e r t« ter naj se tožiteljici na-

⁷²⁾ Prim. K m. d e d n a s l., str. 23. Tamkaj izrečeno mnenje, da so imeli otroci do 16. leta življenjske dobe pravico reklamirati svoje boljše pravo, ne vzdružemo več. Iz zgodovine g. b. (M e l l, op. cit., str. 192) nam je s e d a j postalo znano, da je predlagala vlada na Dunaju, da naj se določba »olajša« (m i l t e r u n g) s tem, da se vsi na mestu 16 samo 8 let. Torej je jasno, da ni govora o starosti dece, ampak o prekluzivni dobi za uveljavljanje pravic. (Pravilno mnenje gl. v K l e v. - B o š t., str. 196.)

ložbi »*silentium perpetuum*«. Toženka je zmagala na celi črti⁷³⁾.

§ 14. Rodbinsko pravo.

V sot. prevodu g. b., kakor tudi v izvirniku iz 1543, imamo samo v dveh členih nekaj pravil, ki jili smemo, čeprav le po sili, šteti med določbe rodbinskega prava. Prvi člen je čl. 11, ki govori o tem, da izgubi pravico do dediščine, kdor se podá od doma brez dovoljenja gosposke ali brez drugega tehtnega vzroka, pa ne pomaga starišem obdelovati rodno grudo. Drugi člen je že v prejšnjem paragrafu omenjeni člen 38, ki pravi, da imajo otroci brez varuha pravico 16 let zahtevati vročitev zemlje, ki jo ima kdo drugi neupravičeno v rokah. V našem listinskem gradivu nismo zasledili nikjer nobene omembe o uporabi teh določb.

1. O samopravnosti (*Vogtbarkeit*) je v naših zapisnikih mnogokrat govora, ali nikjer ni omembe, kdaj je nastopila⁷⁴⁾. Tudi glede vprašanja, kako so se postavljali varuhi (jerci), ni enotnega odgovora. Res se na več mestih imenuje baš graščinski upravitelj kot »*Verwalter und resp. Vogtobrigkeit*«, n. pr. v zap. z dne 19. okt. 1754 (St. Straža), toda ne da bi bilo navedeno, kaj je bilo ukrenjeno glede imovine nedoletnega otroka, za kojega se je gosposka zavzela. Tudi je spričo nedostajanja vsakih predpisov v g. b. misliti na to, da se posli varuške oblasti niso smatrali za zadeve, ki spadajo v kompetenco vg. zb. Tako so na vg. zb. 28. okt. 1751 (Gorence) mejaši dali samo na svet v varuški zadevah in sami priznali, da je njihovo mnenje »*unmass v orgreiflich*«. Ali v sredi 18. stoletja uprava graščine še ni imela neposrednega posla z imovino pupilov. Tako je v prvonavedenem zap. naravnost povedano, da je dobila upraviteljeva soproga v shrambo 15 $\frac{1}{4}$ krone, kateri znesek je bil last pupila. Ker pa je njen soprog — Gregor Jugowitz — umrl, naj se sedaj novi upravitelj pobriga, da dobi otrok iz njene omare (»*trug*«) tisti denar nazaj. Nekako v pojasnilo pravi zapisnik, da se to pot denar ni izročil v navadno cerkveno blagajno (*gewöhnliche Kirchenkasse*). Tudi v že večkrat omenjenem primeru, ko je pisar Matija Kobler (dodatek po zap. z dne 27. okt. 1754, Gorence) sam uredil vprašanje dediščine rajnega Pirnata (§ 8, t. 5), je odredil, da se naj dá skupiček za polovico pridelka shraniti po kakšnem duhovniku.

⁷³⁾ Zastaralna doba je trajala na Štajerskem za lastniške tožbe — razen če je šlo za »*gewaltssachen*« — 32 let (De Beckmann, *Idea juris statutionari et consuetudinarij stiriaci et austriaci*, 1688). O *silentium perpetuum* glej Kle v. - Bo št., str. 242 in tam navedeno literaturo.

⁷⁴⁾ Po De Beckmann, op. cit., str. 374, traja maloletnost, ko pupil nimaa locum standi in iudicio, pri moških do 22., pri ženskah do 20. izpolnjenega leta.

Na vg. zb. dne 19. okt. 1754 (Straža) je šla pravda za vinograd, ki ga je taščica volila cerkvi sv. Jakoba pod nekim pogojem, ki je pozneje postal sporen. Tožitelj je trdil, da naj bi ostal vinograd po besedilu volila tožiteljevi soprogi, če porodi dete, pa bilo kateregakoli spola; ako bi pa hči, tožiteljeva soproga, sama umrla, ali pa po njeni smrti njeni potomci, naj pripade polovica vinograda za sv. maše, druga polovica pa naj gre za miloščino cerkvi sv. Jakoba. Tožena cerkev pa je trdila po svojem župniku, da se je glasil pogoj volila, da mora ostati ženski potomec po hčerki, če naj obdrži vinograd; inace ga dobi cerkev. Ker pa je ostal deček Jurček, o katerem se ne ve, kje je, ostanke pri tem, da cerkev obdrži vinograd. Ta tožba se je vlekla po več vg. zborih in je slednjič (27. sept. 1761, Soteska) končala s tem, da se je skupilo za polovico vinograda založilo pri gosposki. Tu smo hoteli le pokazati, da se ni smatralo za potrebno, da se osigura hčerki, ki ne rodi potomeca, k domu pripadajoči vinograd, da pa je slednjič prišlo do tega, da se mora pupilarni denar na gradu Soteske naložiti »ad fructificandum«, dotlej, da pride bivši pupil in si denar dvigne. V listinah izza 1804 pa je že govor o »Seisenberger Waisenkasse«, iz katere se izposoje denar drugim ljudem proti obrestovanju po 5%⁷⁹⁾.

Glede zaščite izven zakona rojene dece venio iz našega listinskega gradiva samo toliko, da se je vršilo postopanje radi ugotovitve nezakonskega rojstva 27. in 28. marca 1794 pred krajnim sodiščem (Ortsgericht) v Žužemberku v obliki »Injurienklage«. Ne da bi varuška oblast izdala kakšno odredbo, niti glede odobritve pravdanja niti glede izpolnjevanja dolžnosti nezakonskega očetovstva, dopustilo je vendarle sodišče, namreč upravitelj Iv. Nep. Pechali ob asistenci dveh »Beisitzer«, namreč Valentina Pechana in Andreja Schurbi-ja, da je v tožbi oženjenega Matije Boldana iz Sela zoper neomženo Mico Papež iz Sela radi obdolžitve spolnega občevanja nastopila toženka dokaz resnice in s svojo prisego potrdila, da je od tožitelja zanosila in porodila dečka⁸⁰⁾. Nadaljnji ukrepov v tej zadevi, potem ko je bila toženka oproščena, iz označenih spisov ni razvideti. Takisto nismo zasledili nobenega primera ne o posinovljenju, ne o sprejemu rejencev.

2. Posebne pojasnitve zasluži v 18. stoletju pereče vprašanje, kako je vplival odpoklic moškega člana rodbine k r e k r u t o m. Jurij Noč je

⁷⁹⁾ Gospodarski uradi so imeli po dekretu Jožefa II. z dne 21. avg. 1788 nalogo, da v zadevah »des adeligen Richteramtes« nastavljajo varuhe in nadzirajo sirotinsko imovino. O »Waisenkassen« tu še ni bilo govora. Po repertoriju zakonov (n. pr. Globčnikovem) so se take blagajne ustanavljale šele v dobi po Jožefu II. (n. pr. 1804).

⁸⁰⁾ Spisi se nahajajo v CAL pod sign. A IX. 13, konv. 5, štev. 7. O tej zelo zanimivi pravdi bo govora z ozirom na to, ker je besedilo prislege slovensko, v nekem drugem sporočilu še več slovenski pisanih listin iz 18. stoletja v. ČZN, 1896, str. 100.

tožil Janžeta Novaka, da naj mu izroči vinograd njegovega (tožiteljevega) svaka Andreja. Svak Andrej je bil vzet za rekruta in je odšel v vojsko. Prepustil (*»v e r s c h a f f t«*) pa je pred odhodom vinograd svoji ženi, ko preteče šest let; ker pa ni preteklo samo šest let, ampak 12 let od tedaj, naj toženec izroči vinograd Andrejevi ženi. (Nemara je bila tožiteljeva sestra?) Toženec pa je ugovarjal, da je Andrej vinograd odredil (*»o r d i n i e r t«*) tožitelju ali svoji ženi, če se v 20 letih ne vrne na dom; zato zaliteva, da naj tožitelj čaka 20 let. Sodba ljudskih sodnikov je naložila tožencu breme dokaza. Nadaljnjih pojasnil ni. Morda je prišel Janže Novak v posest vinograda, ker je bil tožiteljev svak Andrej njegov dolžnik (zap. z dne 21. marca 1725, Šmaver). Drugi primer iz mlajše dobe (zap. z dne 18. sept. 1788, Ravberbigl) je bil sličen. Andrej Slap je tožil Mico Slap radi vinograda, ki ga je imela po Lovrencu Slapu, tožiteljevem bratu, ki je bil vzet za rekruta. Toženka se je zagovarjala, da ji je njen mož pred odhodom izročil vinograd pod pogojem, da poravná na vinogradu bremeneče dolgove. Tožitelj trdi, da je on *»w a h r e r H a u s b e s i t z e r«*, da vinograd še ni bil razdeljen; hoče ga pa imeti in bo on sam dolgove plačal. Sodba ljudskih sodnikov se je glasila, da naj ostane vinograd pri domu, od pridelka pa naj dobivata tožitelj in toženka po eno tretjino, tretja pa naj gre za sv. maše, menda ker Lovro ni več med živimi⁷⁷⁾. Iz obeh primerov se vidi, da so oženjeni rekruti ob svojem odhodu nameravali svojim ženam osigurati bodočo eksistenco, da pa to njilovim sorodnikom ni bilo všeč. K nesreči odloda v vojsko je pristopila še tragika sovražnosti napram zapuščeni ženi. Morda smemo ta pojav razlagati na ta način, da so rekrutovi sorodniki po krvi smatrali ženo brez otrok za tujo osebo, ki ji ne pritiče zemlja, ker spada le-tá — k domu.

3. O imovinskih razmerah med zakonci nas informirajo vsaj približno nekateri primeri, ki so v naših zap. omenjeni. Ženitna pisma navajajo doto in zaženilo; poslednje znaša navadno isti znesek. O jutrni je tekla pravda edino le enkrat (zap. z dne 13. sept. 1763, Straža), o zaženilu pa večkrat. Da so se pojmi o teh pravnih institutih mešali, spričuje dejstvo, da je dala vdova, ki je imela sina, svojemu drugemu možu pri poroki — jutрно (zap. z dne 13. marca 1763, Straža). Ker ni misliti, da bi bili ti načini ureditve imovinskih razmer med zakonci v žuž. in sot. okolišu redkejši kot drugod po Dolenjskem, smemo domnevati, da so se tod poroke sklepale zelo prevdarno.

V prvih desetletjih 18. stoletja se ženitna pisma zabeležujejo v vg. zap., za kar daje pravno podlago čl. 18 sot. prev. g. b. Poleg dote

⁷⁷⁾ V tretjem primeru poklica k rekrutom, o katerem smo govorili v zgodovinskih podatkih (§ 3, t. 3), nimamo pojasnila, kaj je bilo ž njegovo rodbino.

(Heiratsgut) gre v prid mladim zakoncem dar, ki ga zberejo za nevesto svatje na ženitovanjskem slavlju »anstatt der Pogatschen«. Ko pa je brat neveste spravil to darilo, pa ga ni hotel prostovoljno vrniti možu, prisili ga ta s tožbo k plačilu (zap. z dne 16. sept. 1697, Šmaver⁷⁹). Dne 9. okt. 1725 je v Šmavru tožil Janž Perpar svojega zeta, češ, da mu naj vrne polovico vinograda, ki ga je le-ta priženil. Sodniki so odločili, da morata živeti obe stranki v medsebojnem miru in obdelovati vinograd po enakih delih; ako pa bi se ena ali druga stranka ne hotela tega držati, zapade njegova polovica v korist drugi stranki. Bližnjih podatkov ni; domnevamo, da so hoteli sodniki zeta pripraviti do tega, da potrpi s starim tastom, sicer mu priženo polovico vinograda odrečejo.

Tudi vprašanje užitkarstva ali »kota« spada v problem razmerja zakoncev, seveda tudi razmerja med »starimi« in »mladimi«. Razen že na drugem mestu omenjenih tožb iz vzrokov te vrste bi navedli še eno pravdo, ki pa je nastala radi neizpolnitve obveznosti iz užitkarske pogodbe. Dne 25. januarja 1701 je na vg. zb. pri Sv. Pavlu zahteval tožitelj vinograd svojih starišev, toženec pa je ugovarjal, da je tasta in taščo čez eno leto popolnoma vzdrževal in slednjič plačal za nje pogrebne stroške, ker ju tožitelj navzlic prevzeti dolžnosti ni hotel imeti pri sebi. Zato gre njemu vinograd rajnihi prej nego tožitelju. Ljudski sodniki pa so se ozirali na to, da živi morda tudi še hčerka rajnih, ter so zato izrekli, da naj se vinograd izroči tožencu »ad interim und soll er auch ein possessor darüber sein«. To znači, da je dobil toženec vinograd le v začasno posest, ne pa v »last«, in da so sodniki tako odredili, ker so obsojali tožiteljevo nebrižnost, skrbeti za »stare« na kotu.

§ 15. Dedno pravo.

1. Najznačilnejše določbe iz sot. prevoda g. b. so te-le: Vsi legati (Safti) se morajo opraviti (»baratati«) pred g. gospodom ali njegovim gornikom, sicer nima takó pravno opravilo nobene moči. Če umrje vinogradnik brez dedičev, pripade vinograd zopet g. gospodu, ki pa mora dolgovce, ki bremene na njem, poravnati. To stoji v čl. 18 in 19 sot. prevoda. Ustrezajoča čl. 21 in 22 izvirnika se razlikujeta samo v tem, da prvonavedeni ne govori o »baratanju«, ampak o tem, da morajo volila »mit des Perkherrn oder seinen perkmeisterhand geschehen«. Drugi člen pa pravi po originalu, da mora g. gospod plačati dolgovce, samo v kolikor so »rechtliche Schulden«, to

⁷⁹) Dva slična primera iz 1671 in 1692 iz okolice Kostanjeviške sta omenjena v Kosti-Peti. str. 57, kar znači, da je bilo darilo »za pogačo« dokaj razširjena navada in da je ostala pač večkrat v rokah — domačinov.

pa ne samo iz vinograda, ampak »aus allen seinen guet«, kolikor pač gre. Druga skupina določb tiči v čl. 41 sot. prev., iz katerega navedemo: »Kadar eden Vinograd aly grunt v gori Jerba... istega od gorskiga gospuda naprime inu u treh nedelali ne pusti nase prepisati, ta ie sapadel 4 Marke Denariev«. V izvirniku je rok za sprejem en mesec, o prepisu pa še ni govora (čl. 49). Vsekakor sta bili obe določbi instruktivnega pomena tako, da obstoj ali neobstoj dediščine nista bili odločilnega značaja. To smemo pač sklepati iz dejstva, da v naših zapisnikih ni zapisane nobene pravde, ki bi se bila izcimila iz teh določb. Nasprotno smemo iz enega primera sklepati, da se g. gosposka ni štela za opravičeno poslužiti se pravice iz čl. 19. Tožitelj je zahteval vinograd po svoji svakinji za svojo soprogo, ker ni zapustila dedičev, in je zinagal. Nemara je šlo po načelu »materna maternis«, kar pa ni jasno navedeno (zap. iz folianta žužemp., ki je prvi iz 1693, pa brez datuma). Kar se pa tiče volil, si moramo sploh predstavljati, da gorenje določbe nišo veljale za denarna volila, ampak le za volila nepremičnin. Ali niti to se v 18. stol. praktično ni izvajalo. V drugih dolenjskih okoliših smo zasledili primere, ko se je oporoka na vg. zb. prednašala ali proglašala⁷⁹). V naših zap. pa smo čitali samo en primer, v katerem je bila od strani vinogradnikov izjavljena odreka na dediščinski delež »zur mehreren Begläubigung corroboriert«, vendar ne na vg. zb. samem, ki se je vršil 11. okt. 1714 pri Sv. Pavlu, ampak s posebnim zapisom z dne 4. maja 1715.

2. Točnega pojmovanja pravnih institutov testamenta in legata v smislu rimskega prava ni. To smo videli iz že doslej obravnavanih pravd, h katerim pride še naslednji primer: Na vg. zb. dne 9. marca 1722 v Šmavru sta predložili tožiteljici »Durch Herrn Pfarrer zu Döbernig« (Dobrnice) dne 24. junija 1717 napravljeno »Disposition der 10 Kronen« njune umrle matere, po kateri naj plača njen brat iz vrednosti podedovanega vinograda cerkvi 3 krone, njenim otrokom pa 7 kron. Toženec je zatrjeval, da mati sploh ni imela nobene pravice do tistega vinograda, in vendar je bil obsojen po tožbenem zahtevku. Dne 16. sept. 1759 je na Straži tožil župnik iz Vavte vasi, naj plača vinogradnik volilo 2 kron z dveletnimi obrestmi. Toženec je ugovarjal, da sta si on in brat očetov vinograd delila, torej ni dolžan plačati vse. Obsojen je bil, da plača polovico. Sploh se niti ne razlikuje med poslednjevoljnimi odredbami in med intestatnimi primeri dedovanja.

Dedno nasledstvo je nastopilo največkrat po sorodstvu, včasih tudi zoper poslednjevoljno odredbo. Kakor smo imeli že priliko na drugih

⁷⁹) Kost.-Plet., str. 58; Klev.-Bošt., str. 200.

mestili pokazati, gre predvsem za uveljavljanje splošno priznanega načela, da naj zemlja, gruda pripade gospodarju⁸⁰). Dne 19. aprila 1728 je šlo na vg. zb. v Šmavru za sporno vprašanje, ali naj deduje vinograd ličerka po pravu krvnega najbližjega sorodstva ali pa sestra zapustnice po testamentu. Ker je bil testament napisan latinsko, pravda ni bila rešena. Vsekakor smemo domnevati, da je bil najmanj so-vzrok dilatorične rešitve pravde nenavadna zahteva, da se naj ličerka zapustnice zapostavi sestri. Dne 10. marca 1763 (Nova Straža) pa je tožil tožitelj radi vinograda, ki je bil last njegovega očeta, pa ga je tožiteljica-mati poklonila kot jutrno tožencu tedaj, ko se je z njim poročila. Po smrti matere zahteva tožitelj kot »Sohn und rechtmässiger Erbe« vinograd. Ljudski sodniki so postavili jasno načelo, da pripade de iure očetov vinograd sinu; samo, če dokaže toženec, da je imela njegova žena, mati tožiteljeva, oblast (Macht) disponirati z vinogradom, se pozneje ukrene, kakor je prav; dokler tega dokaza ni, naj ima vinograd tožitelj.

Pravo na nujni delež, ki ga niti volilo očeta ne more uničiti, je bilo predmet gorske pravde dne 30. sept. 1764 (St. Straža). Oče je bil volil tretji osebi, tožencu, vinograd, češ, da sta šla dva njegova sina iz dežele. Tožitelj kot bližnji sorodnik zahteva delež iz vinograda. Ljudski sodniki so sklenili soglasno, da naj toženec obdrži vinograd za toliko časa, da pride eden ali drugi sinov domov. Samo, če se izkaže, da sta sinova umrla, naj si poišče tožitelj svoj delež iz vinograda. Žal, da ni v zap. točno pojasnjeno, v kakšnem razmerju sta bila rajniki zapustnik in pa tožitelj. Vsekakor je bilo volilo v očeh sodnikov le provizorično sredstvo. Nasprotno pa se ni vedno oziralo na možnost, da živé še krvni potomci v primeru, o katerem smo že razpravljali na drugem mestu, ko so moški šli v francosko vojsko, pa so preostale same ženske, med katere se je vinograd razdelil. To se je zgodilo na vg. zb. dne 16. sept. 1813 (Straža), ko je bil že v veljavi obči drž. zakonik, ki ureja vprašanje domneve smrti. Ljudsko pravo se na to ni oziralo.

3. Dedne poravnave so bile redke. V normalnih razmerah, nareč če dobi mladi gospodar grudo umrlega očeta kolikor mogoče neokrnjeno, ni bilo potrebe po njih. Kjer pa takih predpostavk ni bilo, je nastal sokob interesov, ki se je največkrat poravnal mirno, brez pravde, tuptam šele na gorski pravdi. Dne 17. marca 1706 je na vg. zb. v Šmavru tožila tožiteljica, ki se je omožila v drug okoliš, svojo sestro radi testamentarično zapuščenega ji vinograda. Toženka je predlagala

⁸⁰) Prim. K. m. d. e. d. n. a s l., str. 32 nasl. Ni pa v zapisniku nikjer nobene pravde, v kateri bi se bilo uveljavljalo izrečno (verblis expressis) načelo »paterna paternis, materna maternis«. Glej: K o s t - P l e t., str. 58, 59.

nekakšen relutum, kar je tožiteljica sprejela. Sodba se je glasila, da se pristane v poravnavo, dasi »die Sach aus gut tragender Verträglichkeit und Liebe gegen ihre Schwester selig Urscha bishero bei der Bergobrigkeit nicht vorgebracht«; to kaže, da bi se morala tožiteljica s tožbo zglasiti radi mirne poravnave najprej pri g. gosposki. Enak primer poravnave, sklenjene med bratoma, je zabeležen v listini z dne 31. avg. 1789; tožiteljev delež naj se izplača v denarju v desetih letih »cum facultate intabulandi«.

Dedna pogodba pa tiči v listini z dne 18. januarja 1804. Tedaj še ni veljalo pravo po obč. drž. zak., da je dedna pogodba mogoča samo med zakonskima soproga. Brat je prepustil »cum facultate intabulandi« svoj bodoči dedni delež po stariših v korist otrokom brata in to »ohne Gefährde auch bei Verbindung des allgemeinen Landschadenbundes«. Listina je bila napravljena pri g. gosposki v Soteski ter podpisana od treh prič⁸¹⁾. Šlo je torej za anticipirano poslednjo voljo, na kar kažejo tudi podpisi prič; opremljena je pa z dalekosežnimi posledicami prisilnega značaja, o čemer bo govora v naslednjem paragrafu. Vsekakor je šlo za zametek dedne pogodbe, ki je obč. drž. zak. ni favoriziral.

O odreki na deležu smo že navedli primer v t. 1 tega paragrafa. Seveda je odreka tičala v dejstvu, da je dedič že v naprej sprejel odpravoščino. Tožitelj je n. pr. zahteval kot sprog hčerke po rajnikem tastu njen dedni delež. Toženec pa je predložil »Verzichtsbrief« z dne 19. marca 1671 in zahteval, da se tožba zavrne. Ljudski sodniki bi bili dali tožniku prav, če bi ne bil obseg odreke sporen. Vsekakor pa so naložili tožencu, ne pa tožitelju dokaz o provenienci dediščine porcije.

§ 16. Obvezno pravo.

1. Kakor nemški izvirnik gorskih bukev, tako tudi sot. prevod nima skoraj nič določb iz obveznega prava. Zakonodavec jih ni hotel navedati vobče, ampak le, v kolikor naj se razlikujejo od obveznega prava v drugih nevinogradniških zadevah. Zakonodavcu je šlo v prvi vrsti za to, da se zasigurajo interesi gorskih gospodov; saj so bili baš oni tisti, ki so gorske bukke izposlovali.

Omenjeno je v čl. 18, da treba kupe in druge dolge, »kar v garie slishi«, prav tako, kakor volila in zastave, sklepati pred gorskim gospodom ali njegovim gornikom. V izvirniku je navedeno poleg »vermachit, kauf oder saz« (volilo, kup, zastava), takoj še »stift«, ki se mora, ako se primerja besedilo predhodnikov gorskih bukev, sma-

⁸¹⁾ Zadnjenavedeni listini ležita v CAL pod sig. A IX. f. 21, konv. 1.

trati za istoveten izraz z »g e s c h ä f t«⁸²⁾. To vpoštevata sot. prevod, ker pravi »dougouvaine«. Vsekakor smemo za samo po sebi umevno smatrati, da so bila mišljena le tista dolgovanja (obveznosti — zadolžitve), ki so bila pravna opravila glede nepremičnin. Tudi dodatek v čl. 19 k tem ravno kar navedenim določbam je čisto sličen onemu iz dednega prava; samo da se (v skladu s čl. 49 izvirnika) navaja poleg že omenjenih pravnih opravil še menja (A u s w e c h s e l). Tudi za pravna opravila iz obveznega prava velja po sot. prevodu, da se mora v treh tednih izposlovati prepis, kar kaže, da gre tudi tu edino le za nepremičnine. Pač pa imamo v čl. 44 sot. prevoda čisto na novo določbo, da mora prodajalec vinograda plačati en ventin (20 krajcarjev), kupec pa dva reparja kot pristojbino za prepis.

Izvirnik g. b. iz 1543 kakor tudi sot. prevod imata še nadaljnjo določbo iz obveznega prava, namreč o p o r o k i h, ki se postavijo pri prodaji vinograda (glej čl. 34 prev., ki se v bistvu vjema s čl. 41 izv.). Bržčas je bila stvar taka: Če se kupec, ki je postavil poroke, ne drži plačilnega roka, pa si navzlic temu lasti vinograd ter ga brez gornikove odobritve sam obdeluje, naj ga gornik prodajalcu na njegovo zahtevo izroči nazaj. Za kazen naj izgubi netočni kupec vrednost opravljenega dela ter plača še globo pet mark denarjev. Morda so bili poroki zavezani, da plačajo to globo, če je kupec ne plača. Jasnosti ni; osobito v tem pogledu ne, da bi morali poroki plačati kupnino. Iz naših zapisnikov nismo spoznali nobenega takega primera pravde; iz zapisnikov drugih dolenskih vinogradskih okolišev tudi ne.

2. O prvonavedenih določbah čl. 18 in 19 sot. prev. pa je nekoliko spominov v naših zap. Dva vinogradnika sta se sama med seboj poravnala radi škode, ki je nastala vsled popašnje, in sicer »ohne einzige Begrissung des Pergherrn oder Pergmeister«, kar da je »wider die Pergartikl«. Dobila sta za kazen »1 grosse Emper« mošta, a zagrožena jima je bila kazen v bodoče 10 veder mošta (zap. z dne 27. sept. 1693, Rožanc). Kazen se torej ni izrekla po predpisu čl. 18 v denarju, ampak v vinu, a pogodba je ostala vendar le v veljavi! Morda se je besedilo tistega prevoda g. b., ki se je takrat vporabljal, glasilo drugače; morda se ljudski sodniki sploh niso smatrali za vezane na čl. 18, češ, da ne gre več za nikakšno »dolgovanje«. Tudi v nekem drugem primeru poravnave, iz katere se je izcimila tožba za plačilo vina, ni bilo govora o tem, da bi bila proglašena za neveljavno (zap. z dne 13. maja 1758⁸³⁾).

⁸²⁾ Glej M e l l, op. cit., str. 129; v nekaterih predhodnikih za g. b. je stalo »gemacht, geschäft oder Kauf oder sáz.«

⁸³⁾ Spis v CAL. pod sig. A. IX. 21, konv. 1.

O nekaterih primerih, kjer je šlo v pravdi za likof, smo govorili že na drugih mestih. Iz vsega povzamemo, da je ljudsko pravo pripisovalo likofu dvojno vlogo. Lehkò je bil likof pogoj za obstoj pogodbe, lehkò pa tudi običajno pivsko veseljačenje radi uspele pogodbe. V prvo vrsto spada primer iz zap. z dne 17. marca 1705 (Šmaver). Tožitelj navaja, da je pred devetimi ali desetimi leti prodal tožencu vinograd za 7 kron; ker pa nista pila likofa, niti ni bil »der Weingarten aufgeschlagen«, zahteva, naj se mu vinograd vrne, on pa izroči tožencu 7 kron. Toženec ni prerekal teh navedb o likofu, pač pa pravi, da ima vinograd že 13 let in da ni navada, da bi ga moral v takem primeru vrniti. (Kaj je pomenil pristavek »der Weingarten aufgeschlagen«, ni pojasnjeno; morda je vrednost vinograda poskočila, pa toženec ni maral ničesar slišati o doplačilu?) Ljudski sodniki so izrekli sodbo: ker tožitelj toliko časa ni zahteval, da se pogodba razveljavi (*retraktierung*), ostane vendarle pri veljavnosti kupoprodajne pogodbe. V isto vrsto likofov utegne spadati tudi tisti primer, ki je naveden kot primer izvajanja pravice prvenstva pri nakupu iz zap. z dne 29. jan. 1696 (Sv. Pavel), ko je šla zahteva za tem, da se vrnejo stroški in likof. V drugo vrsto pa je treba šteti likof, ki so si ga izgovorili vinogradniki - sodniki (imenujejo se v zap. *Perggenössen*) za novo cenitev vinograda, ki se je dovolila po ovržbi prejšnje. Ali tudi na g. gospoda odpade nekaj; on dobl 5 fl. v zlatu.

Drugod ni bilo v naših zap. nikjer zaslediti pravil o veljavnosti sklepa pogodbe, osobito ne o pogoju pismenega sklepa pogodbe, dasi se tuptam omenja dolžno pismo, n. pr. napravljeno dne 6. nov. 1690 že na vg. zb. dne 12. okt. 1693 (Armberk). Seveda je v arhivu najti vse polno listin o pogodbah podložnikov glede posojil, daril, cesij itd. izza dobe po Jožefu II., ne da bi mogli reči, ali je bila pismena oblika konstitutivnega ali le deklaratornega pomena.

3. Realizacija obveznostnih razmer v primeru spora ni ustrezala vedno striktnemu pravu. Ljudski sodniki niso povpraševali po normah pisanega zakona, ampak sodili so po svojem prostem prevdanku, kaj je prav v smislu patriarhalnega udejstvovanja čuta pravičnosti. Ko je baš na zadnje navedenem vg. zb. tožitelj tožil pred vsem zborom (*actor beschwert sich bei der gesamten Perktädung*), da mu toženec navzlic pismeni zadolžnici še ni plačal, ter zahteval, da naj se tožencu vinograd ceni in izroči njemu, prosil je toženec za potrpljenje, češ, on bo dolg od leta do leta odplačeval in posojilo gotovo vrnil. Ljudski sodniki niso vpoštevali dospelosti terjatve, ampak naložili so tožencu, da naj prepusti vso letino tistega leta tožitelju, preostanek pa naj mu polagoma (*nach und*

nacili) odplača; toda, če ne bo vinograda pravilno obdeloval, odredi se cenitev... Da so ljudski sodniki tudi na vg. zb. dne 28. marca 1726 v Šmavru sklenili sodbo, ki je šla daleko preko vsebine pogodbe glede vžitka zemljišča, smo že izvajali v § 14, pod t. 4. Takisto je na vg. zb. dne 17. sept. 1752 (St. Straža) prišlo do sodbe zoper striktno pravo, ko so ljudski sodniki pristali na to, da naj dobi tožitelj, ki otežuje posojilo, namesto denarja del vinograda, ki se mu odkaže; da stvar ni bila v redu, se vidi iz tega, ker je sledil protest zastopnika g. gosposke. Na vg. zb. dne 21. oktobra 1760 (Straža) je šla pravda za polovico kupnine za vinograd, ki jo je toženec ostal tri leta dolžan. Ali je bila ta pogodba od g. gosposke potrjena, ne izvemo. Toženec bi rad dal polovico vinograda, če mu tožnik povrne polovico stroškov obdelovanja. Sodniki pa so sklenili drugače. Če toženec neče plačati vso kupnino, sme tožitelj vzeti vinograd za svojo last nazaj, a toženec izgubi vse stroške obdelovanja. Ta sodba pomenja že precejšnjo ostrost zoper zamudnega dolžnika. Še strožje pa so postopali ljudski sodniki — inenda radi stanu tožiteljevega, ko je nastopil Adam Fischer, upravitelj v Mali vasi, in tožil Jurija Kišeta kot poroka za brata Recej. Kiše je priznal poroštvo, pa je bil obsojen, da mora »gospodu« tožitelju plačati dolg 13 fl. v 14 dneh, sicer sme tožitelj »des Beklagten Weingarten der Schätzung nach praevalieren«, t. j., se ž njim okoristiti po ugotovljeni cennitvi (zap. z dne 24. okt. 1695, Armberk).

4. Posebno pozornost zasluži institut iz obveznega prava, ki se nahaja pod stalnim izrazom »Clausel des allgemeinen Land-schadenbundes in Crain«. Prvič smo ga zasledili v zapisnikih klevevškega okoliša iz 1710⁶⁹⁾, a to le enkrat. V naših listinah pa se nahaja naravnost pogosto. Dobili smo omenjeno klavzulo v instrukcijah, ki so jih v obliki reverza podpisali upravitelji v letih 1703, 1724, 1725, 1757, 1785, kaščarji in kletarji pa v letih 1712, 1716, 1720. Pod isto klavzulo se je zavezal Fran Karol baron Gussich iz Metlike v listini z dne 17. maja 1697, da vrne rojenjaka, enako Juri Volk iz Tolstega vrha v listini z dne 19. marca 1701. Tudi zastopniki vojaške oblasti v Ogulinu se zavežejo plačati proviant pod to klavzulo z listino 11. marca 1715⁷⁰⁾. Koncem 18. stoletja pride ta dodatek k pogodbam do splošne uporabe tudi pri obvezah podložnikov v pisni obliki, pa naj gre za posojilo, darilo ali odstop. Da, celo gori navedena dedna pogodba z dne 18. jan. 1804 (§ 14, t. 3) je bila sklenjena pod to klavzulo. Pod francosko vladavino pa se je napisala zadolžnica z dne 26. januarja 1810, v

⁶⁹⁾ Glej Klev.-Bošt., str. 212, 213.

⁷⁰⁾ Glej te listine v CAL pod sign. A VII fasc. 8, konv. 4.

kateri se obvezuje posojilojemnik »bei dem allgemeinen Land-schadenbund in den Provinzen Illyrien«; gosposka v Žužemberku pa je pritislila svoj pečat na to listino.

Ne bomo posameznih primerov analizirali. (O institutu samem in njegovem poreklu imamo že pripravljeno daljšo studijo.) Tu naj le navedemo, da je bila predpostavka za tako obvezo pismena oblika in da je ta obveza pomenila obljubo plačila brez rednega sodnega postopanja in hkratu možnost eksekucije na vse sedanje in bodoče imetje obvezanca kakor tudi njegovih pravnih naslednikov, dedičev. Ta institut je nastal pod vplivom italijanskega instituta *instrumentum guarentigiatum* v 15. stoletju in je dobil svojo zakonito podlago v deželnih sodnih redih za Štajersko iz 1533, 1674 in 1622, od koder je prišel tudi na Kranjsko in Koroško. Ali tekom 2—3 stoletij se je razblinil na vse zadnje v nekakšen kurialni okrasek brez vsake vrednosti, ki ga nepravniki, pa tudi mnogi pravniki niti niso več razumeli. To izhaja zlasti iz tega, da se je ista klavzula uporabljala celo v vsakodnevnem »Schermbrief« na tiskanih golicah v obliki »Alles getreu und ohne Gefährde, auch beim Landschadenbunde des Herzogtums Crain«, da pa izza 17. stoletja nikjer nismo mogli izslediti — ne v žuž. ne v sot. listinskem gradivu, niti nikjer drugod — eksekucije na podlagi take klavzule.

Drugih posebnosti iz pogodb ni bilo zaslediti. Sploh je poteklo zelo malo pravnih iz čisto-obligatoričnih razmerij, kar znači, da so vinogradniki v žuž. in sot. okolišu malo trgovali ali jemali posojila ali sklepali pogodbe, ki bi bile postale predmet pravde.

Zastaranje obveznosti se ni uveljavljalo v nobenem primeru iz naših zapisnikov.

§ 17. Odškodninsko pravo.

1. Če naj govorimo o odškodninskem pravu v okviru ljudskega prava, moramo predvsem poudariti, da je ostalo odškodninsko pravo v najožji zvezi s kazenskim pravom. Ni odrekati kazenskemu pravu javnopravnega značaja (o tem bo govora še pozneje), ali treba je opozarjati, da je odškodnina sama imela mnogokrat vlogo kazenskega sredstva, ki je vršilo dvojno nalogo. Na eni strani naj bi bilo povračilo zla za zlo in izvajalo na ta način ostraševalno funkcijo (generalna in specialna prevencija), na drugi strani pa naj bi dajalo hkratu pravno in materialno zadoščenje tistemu, ki je utrpel vsled nasprotnikovega dejanja kakšno škodo. Pod temi vidiki nam je motriti mnogo kazenskih določb, ki so unešene v sot. prevod g. b., ki pa skoro popolnoma ustrezajo predpisom iz l. 1543.

O škodi je govora v čl. 3, ki je nastal iz zaključnega stavka izvirnikovega čl. 3, katerega je prevod razcepil v dva člena, namreč: kdor koga bije (vdari), plača kazen in povrne posebej škodo. V izvirniku je pridržana škoda samo za primer, če se posebej zahteva. — V čl. 26 je odrejeno, da plača lastnik živine, ki napravi škodo, odškodnino, poleg tega plača kazen. Isto velja za uničenje ali poškodbo cepljenk ali drugih mladik (čl. 28; tu pravi izvirnik samo, da se mora mladika nadomestiti). Čl. 29 sot, prev. odreja za posekanje lesa ali drevesa, da mora storilec les povrniti, globo pa plačati v denarju. Čl. 30 ukazuje glede tatvine kolov, da mora storilec vrniti za vsak kol dva; torej velja nekakšen kompozicijski sistem za odškodnino. Ni pa izrecno govora o povračilu škode, če udere kdo siloma v liram in pri tem koga do krvi rani (čl. 3). Pač pa zadene storilca kazen na blagu. V vinski gorici vkrađen gnoj ali blato se mora vrniti (čl. 32). Takisto je tudi poravnati škodo, ki nastane s požiganjem meja ali mlade hoste ob vinogradih (čl. 35). Posekano ali polomljeno trto treba nadomestiti (čl. 36).

V treh zadnjih primerih zadene storilca seveda tudi kazen. Ni pa izrečena pravica do odškodnine, če drevo dela senco in s tem škodo sosednemu vinogradniku; samo toliko je odrejeno, da se mora škodljivo drevo posekati (čl. 37). To so vse določbe iz g. b.; med onimi iz izvirnika in iz sot. prevoda ni bistvenih razlik.

2. O dovoljeni samopomoči je nekolikokrat govora. Ali to je veljalo le po ljudskem običajnem pravu; v gorskih bukvah bi zamaškali zakonite podlage. Obča sodba na vg. zb. z dne 21. sept. 1707 v Šmavru se je glasila: kdor bi napravil škodo v vinogradu z živino ali pa tudi drugače, temu treba takoj (in instanti) napraviti rubežen. Bodisi po gorniku, bodisi po mejašu, zarubljen predmet pa se odvede po »gorskem biriču« (Weinzedl) v graščino v Žužemperk, pa ne bo prej vrujen, nego bo plačana kazen. Enako je bilo sklenjeno, da se živina, ki se zaloti v škodi, odžene v graščino (zap. z dne 5. aprila 1712, Šmaver). Prašiči, ki so last posestnika, ki je podložnik tuje gorske palice, se smejo; ker se krivec ne dá drugače kaznovati, ustreliti (zap. z dne 22. okt. 1759, Gorence). Morda so ljudski sodniki mislili tako, da je ta pravica odvisna od pogoja: kjer se bi dal krivec kaznovati, ni te pravice⁸⁶). Dve leti za tem se je istotam obravnavala gorska pravda radi enakega primera; tudi sodba je bila enaka, samo da je bilo rečeno, da se prašič sme pobiti (verliauen). Samopomoč je bila dovoljena tudi zoper posledice tatvine. Z občo sodbo z dne 9. sept. 1733 (St. Straža) je bilo sklenjeno, da sme biti tisti, ki odnese fižol iz sosednjega vino-

⁸⁶) Nasprotno stališče se je zastopalo v okolici Klevevža ravno ob tistem času. Klevev.-Bošt., str. 217.

grada v svoj vinograd, na njegovi lastni zemlji »izpraznjen« (»aus-saklien«) in da se sme pri njem napraviti rubežen; razen tega ga zadene kazen globe 1 marke.

Odškodnina pa se mora dati takoj po popašnji živine ceniti; sicer izgubi oškodovani pravico, da jo vterja (zap. z dne 21. okt. 1760, Straža). Če zarubi gornik živino, ki je bila zalotena v škodi, pa jo je njen lastnik samolastno vzel k sebi, ga zadene kazen. V konkretnem primeru (zap. z dne 8. okt. 1696, Rožanc) je kazen znašala po sklepu mejašev eno vedro za gosposko, pol vedra pa »denen Beisitzern oder Mejaschen«; o odškodnini pa ni bilo govora.

Pri določitvi višine odškodnine niso bili merodajni predpisi g. b., ne izvirnika, ne sot. prevoda. To se opaža mnogokrat; največ je bilo seveda menjavanje valutnili razmer vzrok tega pojava.

3. Po predpisih g. b. naj se skrbi že vnaprej, da ne bo primerov škode. Zato stoji v čl. 5 sot. prev. (čl. 7 izv.), da je pri vsaki g. pravdi vsakdo izmed vinogradnikov dolžan, da naznani vsako silo, vsak tepež; če tega ne stori, pride kazen. S tem se je hotelo poudariti, da nobena storjena škoda ne sme ostati prikrita. V skladu s to zakonodajo mislijo je sklenil vg. zb. dne 29. sept. 1700 v Šmavru, da je tisti sogornik, ki vidi živino v škodi v vinogradu drugega sogornika, pa tega ne naznani g. gosposki, zapal kazni 1 vedra mošta. Sličnim motivom je ustrezala obča sodba na vg. zb. dne 5. aprila 1712 v Šmavru, da je treba škodljive ljudi (s chadhafte Leuth) iz vinske gorice odpraviti; mišljeni so bili seveda predvsem lastniki nevarni ljudje brez stalnega bivališča.

Pravna zavest, da je vsak vinogradnik — pa seveda tudi nevinogradnik — dolžan paziti, da se ne dela drugim ljudem ne škoda ne krivica, pokazala se je tudi v tem, da je veljala za starešino kot predstavitelja domačije odgovornost za škodo, ki jo napravijo osebe, živeče pod njegovo streho in ob njegovem krulu. To emanacijo ljudske pravne zavesti smemo po vseh naših doslejšnjih raziskovanjih smatrati kot posebno pravno načelo pasivne kolektivne odgovornosti, ki se je krepko vzdržalo navzlic temu, da v gorskih bukvah o njem ni ne duha ne sluha. Vsekakor je videti v tem načelu zadnje preostanke stare zadržne (kućne) organizacije kmetiškega življa. Glede dokazov za ta institut iz naših zapisnikov naj se sklicujemo na ustrezajoče primere kolektivne odgovornosti hišnega starešine za krivdo svojih ljudi v naslednjem poglavju. Saj je odškodnina prihajala s kaznijo takorekoč vedno po isti pravni poti. Le en primer, značilen za ljudsko pojmovanje, bodi tu posebej naveden. Na vg. zb. dne 21. okt. 1760 (Straža) je tožitelj zahteval od toženca škodo za 15 trt, ker jih je poškodoval toženčev hlapec, ko je vlačil les iz hoste.

Sklep se je glasil: »Als so hat er kein Recht mehr zu nutzen«. V nasprotnem primeru bi torej imel pravico!

O načelu subjektivne kolektivne odgovornosti v naših zapisnikih ni več sledu⁸⁷⁾.

§ 18. Kazensko pravo.

1. Splošna načela. Ločitev kazenskih zadev po težini krivde — *causae maiores in causae minores* — je bila v pravosodstvu žuž. in sot. graščine dosledno izvedena. O prvili ni v zapisnikih vg. zb. nobenega spomina, dočim smo imeli v drugili dolenjskih vg. okoliših priliko opazovati tudi razpravljanje v takšnih zadevah, ki a priori niso mogle spadati v pristojnost ljudskih sodnikov. Edino v enem primeru, ki smo ga obravnavali že drugod, je bil predmet tožbe nasilna motitev posesti in nasilen vdor v klet (zap. z dne 22. okt. 1804), kar bi utegnilo tvoriti kakšen delikt težje vrste, ali baš tu pravi zapisnik, da sme disponirati v stvari le gosposka, »weil diese Gewohnheit (scil., da rešujejo pravde ljudski sodniki) durch das bestehende Gesetz aufgehoben wurde«. Ta zakon je bil pač kaz. zakonik Jožefa II. z dne 13. jan. 1787, event. »Regierungsinstruktion« Karla VI. z dne 18. avg. 1734.

Videti je, da so se graščinski upravitelji strogo držali navodil, danih jim v instrukcijah, tudi za »*causae maiores*«. Donatu Blažu Dietrichu je bilo ukazano (dne 27. sept. 1752), da ima »auch ein Landgerichtverbrechen sich der dortigen Landordnung bei Formierung des Process so andern halten und womöglich grosse uncosten verhüten, doch aber dabei alles fleissig auf die Missthäter inquirieren und zu gebührend Strafe bringen trachten«. Še določneje se je glasila instrukcija za upravitelja Pechana z dne 19. okt. 1785, namreč, da se mora glede »schwerere und Criminalverbrechen« držati reda za deželna sodišča; da mora delinkvente nemudoma zaslišavati in o tem nujno poročati inspektorju v Ljubljani, »damit selber wie ein solcher Deliquent zu bestrafen oder selber vor den Bannrecht zu stellen erforderlich mit unseren fürstlich Bestellten und rechtsgelehrten Consultieren und hienach dem Verwalter zur Vorerhebung des weiteren bescheiden könne«. Posebna naglica je bila predpisana »wegen der Atzungskosten«, ki jih mora delinkvent, če je kriv, plačati. Upravitelj je bil torej naravnost dolžan po navodilih inspektorja iz Ljubljane voditi preiskavo. Da je imel

⁸⁷⁾ Prim. za druge okoliše: Kost., str. 37; Kost.-Plet., str. 78; Klev.-Bošt., str. 222.

krvni sodnik iz Ljubljane nekolikokrat posla v območju graščin grofov ali knezov Auersperških, smo že omenili v zgodovinskih podatkih (§ 3). Tu bi izrekli le še mnenje, da je v dobi tedanjih zapisnikov v primeri z današnjo kriminaliteto in z današnjim številom obsodb radi težkih deliktov prišlo do kazni razmeroma mnogo manj takih deliktov, ki bi spadali pred krvnega sodnika. Po vsem tem je pač razumljivo, da se ne nahaja v naših zapisnikih prav noben primer, v katerem bi se bili vtikali ljudski sodniki v sodstvo radi *causae maiores*⁸⁸⁾.

Kar se pa tiče *causae minores*, se moramo glede funkcije kazni sklicevati na to, kar je bilo navedeno v t. 1 prejšnjega poglavja, vendar s pristavkom, da prednjači javnopravna ideja pravičnega povračila zla z zlom in ostraševalna naloga kazni. Tudi tam namreč, kjer bi po vsej priliki smeli pričakovati zadoščenje radi škode, ker gorske bukke same odrejajo kazen in hkratu povračilo škode, dobimo vse polno primerov, ko je bila izrečena samo kazen. Prevladujejo pač fiskalni motivi, ki izhajajo iz gorskih bukev samih, pa tudi iz vednega stremjenja gosposke, da si pribavi od podložnikov koristi. Le tu pa tam se glasi sodba, da gre v moštu ali vinu izrečena kazen — sodnikom v prid, ki so izrekli sodbo. Ta zadnji pojav pa se najde v žuž. in sot. zapisnikih o vg. zb. razmeroma veliko redkeje kot v drugih dolenjskih okoliših.

O določbah glede krivdnih vrst in oblik (naklep, malomarnost, poskus) ali o krivdoizključevalnih vzrokih iz naših zapisnikov ni moči dobiti jasne slike. Enkrat samkrat je bilo govora o nasnovanju kaznivega dejanja (zap. z dne 21. sept. 1707, Šmaver); kazen je zadela gospodarja kot nasnovatelja tatvine krme, hlapca in »Weinzedla« pa kot neposredna storilca ter se je glasila, da plača vsak od njih po 3 vedra mošta. Bržčas je bilo mišljeno tako, da mora tudi kazen za neposredna storilca poravnati gospodar, ki je dejanje velel; odkod naj bi pa n. pr. vzel hlapec — 3 vedra mošta, da jih oddá g. gosposki? Edino, kar moremo ugotoviti kot značilno potezo za pojmovanje krivde, je že pri odškodnini omenjeno načelo kolektivne odgovornosti hišnega starešine za svoje ljudi, ki žive ob njegovem krulju pod njegovo streljo, kar je pa seveda le izraz za to, da naj starešina odgovarja za svojo nepažnjo pri nadziranju svojih ljudi. Tako je na vg. zb. dne 21. sept. 1707 (Šmaver) obtožil gornik Marušo Zupan, ker ga je psovala na grd način (rekla mu je, da naj jo »hlin ten...«; dalje ni izpisano!), ko je svaril vso so-

⁸⁸⁾ Glej Klev. - Bošt., str. 221 in tam nakazano literaturo. O tem, kaj je naloga upravitelja deželskega sodišča pri zaslišavanju delinkventov, kaj naloga krvnega sodnika (prvo: *examen summarium*, drugo: *examina articulata* i. t. d.), glej Dolenc, Po- stanek in pomen instrukcij za krvna sodišča na Štajerskem, Kranjskem in Koroškem, ČZN 1922, str. 94 nasl., kjer je tudi navedena gori podana *Régierungsinstruktion* Karla VI. z dne 18. avgusta 1734.

sesko radi škode, ki jo dela njena živina na »Gorejšnih vrheli«. Sodba se je glasila: ker je bil mož Maruše poleg, je »t a c i t e g u t g e h e i s e n« psovko in zato se obsoja on, da plača g. gosposki 2, cerkvi sv. Mavricija tudi 2, cerkvi sv. Ane pa pol vedra mošta. Na vg. zb. dne 19. okt. 1754 v Gorencali je obtožil gornik vinogradnikovega dečka, češ, da je metal kamenje na liram v gorici; lastnik lirama je dečka »korekcioniral«, na kar sta ga deček in njegov oče zmerjala. Kazen je zadela samo očeta z utemeljitvijo, da imej svojega otroka v boljšem strahu; za to pot je znašala 1 vedro mošta. Na vg. zb. z dne 19. sept. 1762 (St. Straža) sta bila predmet sodbe dva slična primera: Hlapec in dekla (»K n e c h t u n d M e n s c h l i n«) sta bila zalotena, ko sta kosila na tujem svetu travo. Njun gospodar pa se je predrznil, postaviti se v bran, ko se je zgodila »A t t r a p i e r u n g«. Tožen je bil gospodar, ki dejanja ni mogel tajiti. Bil je tudi samo on kaznovan, da naj da g. gosposki za kazen $\frac{1}{4}$ vedra, mejašem pa tudi $\frac{1}{4}$ vedra mošta. V drugem primeru sta žena in svakinja toženca v gorici na tujem svetu jemala travo. Toženec plača po 1 četrt (Q u a r t) g. gosposki in mejašem.

2. Način kaznovanja. Niti sredstva, niti višina kazenskega sredstva se skoraj nikoli ne vjemata s predpisi sot. prevoda g. b. Razlik med soteškim prevodom in izvirnikom iz 1543 ne bomo tu navajali. Vohče je vrsta kazenskih sredstev v sot. prev. pridržana. Zapad vsega imetja in zapad delne nepremičnine imovine (vinograda) sta obdržana. Od telesnih kazni je ona v členu 31. sot. prev. iz izvirnika točno pridržana, druga kazen na telesu, namreč odrezanje ušesa (scil. narezanje malega ušesca kot znak osramotenja) pa izpuščena, kar pa je bila le posledica zabrane telesnih kazni po ces. redu za deželska sodišča z dne 30. dec. 1656. Pomniti je, da poznajo g. b. samo absolutno odmerjene denarne globe, drugačne globe pa ne. Tudi ni nikjer v g. b. govora o tem, da bi smeli prepustiti odmero kazni g. gosposki. V naših zapisnikih pa smo dobili primer, da se prepušča določitev kazni za tistega, ki vozi gnoj na soboto med sv. Gregorjem in sv. Mihaelom (od 12. marca do 29. sept., čas za obdelovanje vinogradov), gorski gosposki »n a c h e i g e n e m E r m e s s e n«. To si razlagamo tako, da so bili tisti grešniki ne samo sogorniki, ampak tudi mejaši. Dotični zap. pravi uvodoma: »u n d w e n n a u c h v o r k o m m e n, d a s s w e r o d e r w e l c h e r M e j a s c h s i c h v o n n u n a n u n t e r s t a n d e n...«; mejaši pa, ki so bili tudi uglednega stanu, se pač ne bi hoteli dati kaznovati od ljudskih sodnikov nižjega staleža (zap. z dne 23. okt. 1703, Armberk).

Glede glob moramo poudariti, da g. b. niti po izvirniku iz 1543 niti po sot. prevodu ne poznajo njih nadomestila s kaznijo v moštu ali

vinu (B a n n w e i n). Ali to je ljudsko pravo predrugačilo! Kazni v vinu ali moštu daleko nadkriljujejo denarne globe. Temu se je prilagodila tudi instrukcija za upravitelja Ditricha z dne 27. sept. 1752, ki ukazuje, da se ne sme noben podložnik kaznovati z velikim denarnim zneskom, a Jožef II. je v disciplinarnem patentu z dne 1. sept. 1781 kaznovanje z denarnimi globami sploh zabranil. Po 1752 opazimo, da so se denarne globe odredjele zelo redko, po 1781 so pa sploh izginile, če izvzamemo neko odredbo na vg. zb. z dne 24. sept. 1804 (Soteska), ki je pač nekakšna administrativno-fiskalična kazen, namreč, da plača tisti, ki prodaja ali menja vinograd brez odobritve g. gosposke, dvakratni znesek primščine.

Razmerje med denarnimi globami po g. b. in njihovem nadomestilu v vinu ali moštu se je ustanavljalo čisto arbitrarno a d h o c; določenih smernic ni spoznati. Denarne kazni so nekolikokrat zelo hude, n. pr. 5 fl v z l a t u (zap. z dne 6. okt. 1697, Rožanc), včasih čudno nizke, n. pr. razen 1 krone g. gosposki je plačati »e i n k a i s. F ü n f e r« gorniku (zap. z dne 30. sept. 1698, Sv. Pavel); kazni v vinu pa ravno tako (od 9 veder do 1 poliča). Vse je bilo presojati po specifičnih gospodarskih in osebnih razmerah. Glede valutarnih razmer pa vemo iz našega listinskega gradiva edino le to, kar stoji v čl. 43 sot. prev., ki pa se mora tudi še sam sklicevati na navado v deželi⁸⁹⁾. Da pa je tudi vedro (E m p e r) variiralo in obsegalo včasih več, včasih manj »C a n d l«, smo že navedli.

Tudi glede telesnih kazni hodijo ljudski sodniki svojo pot. Pravo g. b. jim je čisto postranska stvar. Ljudsko običajno pravo postopa patriarhalno. Tako je razlagati, da sklenejo ljudski sodniki preko g. b., da naj se vsobenjki, ki 14 dni po trgatvi pabrkujejo in se pri tem zaloté, dobro premikastijo (s o l l e n g u t a b g e p r ü g e l t w e r d e n; zap. z dne 13. okt. 1706, Armberk⁹⁰⁾).

Enako tudi ni v g. b. nobenega govora o tem, da bi šla kazen v prid komu drugemu izven g. gosposki ali gorniku. V naših zap. pa je precej kazni, ki si jih diktirajo sodniki sami sebi ali pa sosedom. V zadnje navedenem pogledu je izšla obča sodba z dne 23. okt. 1703 (Armberk), da naj vsakdo, ki ne pride pota popravljat, plača kazen eno četrto (Q u a r t) vina, od katerega dobe dve tretjini g. gosposka.

⁸⁹⁾ Nekoliko jasnosti prinaša glede valutarnega razmerja v preteklosti veljajočih denarnih vrst F r. K o s, Zgodovinski pabrki iz loškega okraja. Izvestje muz. dr. za Kranj. 1910, str. 24, 25.

⁹⁰⁾ O takozvanih zrealečih se kaznih (spiegelnde Strafen), kot je bila n. pr. kazen, da se mora lažnivi klevetnik coram iudicio sam po »gobeu počiti«, v naših zapisnikih nismo zasledili nobenega primera.

zadnjo tretjino pa »Perggenossen«, t. j. tisti, ki so prišli na delo in ga opravili za zamudnika.

3. Vrste kaznivih dejanj. Pojedini zločini so bili deloma že navedeni v poglavju o odškodninskem pravu (čl. 3, 26, 28, 29, 30, 32, 35, 36, 37), ostali naj se posamejno iz besedila sot. prev. v čl. 2, 7, 8, 9, 12, 14, 16, 18, 22, 23, 27, 31, 33, 34, 41 in 42. Na vzporedne člene izvirnika g. b. ne polagamo važnosti, ker se itak praksa ni držala ne enih, ne drugih predpisov, ampak je hodila svoja pota. Opozoriti hočemo le na to, da je od 44 členov prevoda 25 kazenskopravnega značaja, od teh pa 9 likratu podlaga za rešitev odškodninskih zahtev.

Toda vrste kaznivih dejanj po izvirnih gorskih bukvah niso bile taksativno in zaključno navedene. Nasprotno; čl. 29 izvirnika iz 1543 predpostavlja, da imajo ljudski sodniki pravico, da tudi sami določijo kazen preko gorskih bukev. Tu se razlikujejo namreč kazni »so umb ain jeden articl begriffen« od onih, katere so »die Perggenossen selbst gesagt«. Pri tem pa je vpoštevati, da je stalo v nekili predhodnikili izvirnika »gesatz« (namesto »gesagt«⁹¹). Baš ta člen 29 izvirnika pa je izostal v sot. prevodu. Toda ljudski sodniki so smatrali za samo po sebi umevno, da imajo pravico tudi sami preko gorskih bukev izdajati norme pod sankcijo kazni. To naj pokažejo tudi naslednja izvajanja.

Prestopki po ljudskem pravu, ki se samo v najsplošnejši tendenci naslanjajo na g. b., se dajo samo po nekili načelnih vidikih porazdeliti na skupine. Razdelitev, ki smo jo vpoštevati pri svojih doslejšnjih raziskovanjih ljudskega prava drugih dolenjskih okolišev, obdržimo tudi tu.

a) Disciplinski prestopki. Mnogokrat je v žuž. zap. govor o kaznovanju radi prekršitve zabrane vhoda v vinograd z zakrižanjem ali zapečatenjem. Včasih prejme tudi gornik pri takšnem deliktu del kazni. Na vg. zb. 30. sept. 1698 (Sv. Pavel) dobi g. gosposka od denarne globe, ki jo izreko ljudski sodniki, 1 krono, vsak od obeh gornikov pa po en cesarski petak. Od mnogobrojnih nadaljnjih slučajev naj navedemo samo še dva. V prvem je bilo 6 vinogradnikov hkratu obsojenih radi istega prestopka »per modum einer Erkhandtnus« z globami po 8 krajčarjev (zap. z dne 18. sept. 1707, Sv. Pavel), v drugem je bil po zap. z dne 18. sept. 1705 (Šmaver) vinogradnik, ki je od gornika postavljeni križ izdril in zavrgel, od vseh mejašev (torej z občo sodbo) obsojen na pol vedra mošta v korist g. gosposke. V zvezi s

⁹¹) Glej Mell, op. cit., str. 134. O kaznih po milii volji (willkürliche Strafen) glej Hils, Das Deutsche Strafrecht bis zur Carolina, str. 72 nasl.

poslovanjem gornikov je omeniti kot posebno strog primer, da je bil vinogradnik, ki je samo mrmral (ius murmurandi torej ni bil priznan), ko mu je gornik odpeljal živino, kaznovan z globami, in sicer po 4 ces. petake v prid g. gosposki in v prid cerkvi svete Ane. Gornik je tožil na vg. zb. dne 27. oktobra 1753 v Gorencih vinogradnika Bernardiča, da so ljudje obrali nekaj trt, ki so last g. gosposke. Bernardič pa niti ni prišel na poziv g. gosposke radi zagovora, niti ne na vg. zb. Za to nepokornost (arg. verb. »für dermalen«) ga kaznujejo ljudski sodniki tako, da naj dá 1 vedro mošta. Vinogradnik, ki po navedbi gornika razteguje svoj vinograd ter se sploli oblastno vede, dobi za kazen, da naj da g. gosposki $\frac{1}{2}$ vedra mošta (vg. zb. z dne 12. okt. 1755, Podturn).

b) Administrativni in policijski prestopki. Sem bi šteli osobito razne pregrehe na vinski gorici, ki se tičejo vzdrževanja reda. Kdor ne naznani škode, ki se dela po živini v sosedovem vinogradu, zapade kazni 1 vedra mošta (zap. z dne 29. sept. 1700, Šmaver). Kdor ne naznani greha nečistosti (Unzucht), o katerem zve, da se je napravil na vinski gorici, temu zapade vinograd (zap. z dne 13. okt. 1706, Armberk). Ročno poljsko delo, ki se opravi na nedeljo, je zabranjeno; ko je žena travo žela v nedeljo, dobi za kazen, da plača g. gosposki en ces. petak (gl. zap. z dne 17. marca 1698, Šmaver in še večkrat). Veliko občutnejše pa je bila in abstracto za podobno pregreho, obiranje fižola na zapovedane praznike, zagrožitev kazni, namreč 1 vedro vina (zap. z dne 23. sept. 1768, St. Straža). Kdor ne pride k sv. maši ob 8. uri ali ne pošlje denarja za to mašo, ga zadene kazen 6 četrti vina g. gosposki, 2 osminki pa gorniku. »Ips o facto« zapade vinograd, če ga vinogradnik o pravem času ne obreže (zap. z dne 26. sept. 1700, Sv. Pavel); prim. čl. 21 g. b. v sot. prevodu, ki je strožji kot izvirnik.

c) Med prave kazensko pravne prestopke (v modernem smislu besede), ki krše konkretno zaščiteno dobrino, štejemo predvsem zločine zoper čast in javno moralno, kar pa ne stoji v nobenih g. b. Vendar teli prestopkov v primeri z drugimi dolensjanskimi vg. okoliši ni mnogo. Na vg. zb. dne 12. okt. 1760 (Nova Straža) je tožitelj nasprotnika tožil, da ga je grdo razžalil (iniuriert); toženec je bil obsojen, da mora tožitelju vpričo vseh mejašev, torej na polnem zboru vinogradnikov, vpostaviti dobro ime, razen tega pa, ker je tudi 4 trte pokvaril, vrniti tožitelju škodo in dati g. gosposki 1 vedro vina. Tu moramo šteti nalog, »den guten Namen zu restituieren«, za zrcalečo se kazen v smislu germanskega prava srednjega veka; žal nam zap. ne pove, na kakšen način se je izvajala. Prosti preklic bržčas ni za-

doščal⁹²⁾. Na vg. zb. dne 30. nov. 1781 (kje, ni znano) je tožil gornik Bukovič Andreja Wobnerja (Bobnarja?), da ga je le-ta obdolžil tatvine in zahteval z grožnjami in sramotenjem njegov odstop. Nasprotnik pravi, da bo dokazal in pojasnil, zakaj je gornika žalil; on da ni trdil tatvine, ampak to, da mu je gornik pri jemanju gorščine (desetine) sod »zu viel visiert«, t. j. navedel preveliko količino soda, od katerega je deseti del odvezel. Res, da je v jezi tudi neke besede govoril, ampak zato, ker ga je gornik s figo dregnil v zobe. Sodba se je glasila tako: Gornik naj svoje besede vzame nazaj ter predloži vizirno orodje, s katerim je napravil toliko zdratie med sogorniki, to pa gotovo, ker bi ga inače »mittels einen Bergartikel« odpravili. Dotlej naj se z nasprotnikom poravna, da bo odslej mir.

O poluhujšanju, ki se daje z zaploditvijo nezakonskega deteta, smo našli v vseh naših zapisnikih en sam primer kaznovanja. Na vg. zb. dne 21. marca 1725 (Šmaver) se je razvedelo, da je Matija Rayer (Rajar?) ml. v gorici z Uršo Martinčič »ein Kindt erzeugt«; zap. pravi nadalje: »mithin wird dessen Weingarten der gnädigsten Grundobrigkeit verfallen sein«. Z ozirom na obliko te sodbe moramo misliti, da grešnik še ni bil posestnik, toda kadar bi imel postati, če n. pr. umrje njegov oče, mu zapade vinograd.

Tatvin pa ni bilo malo! Kazni so včasih silno stroge, osobito, če jili primerjamo z določbami gorskih bukev. Na vg. zb. dne 4. okt. 1699 (Sv. Pavel) je n. pr. tekla pravda, ker je toženec ponoči vzel poln klobuk grozdja in si ga prilastil. Tat je bil in contumaciam obsojen, da plača g. gosposki 1 krono in da cerkvi sv. Pavla 1 vedro, cerkvi sv. Auctona 1 vedro, oškodovanemu tožitelju tudi 1 vedro mošta, mejašem-sodnikom pa pol vedra starega vina. Kdaj so hoteli mejaši tistega pol vedra vina izpiti, ne vemo; za mošt pa je bil baš pravi čas po trgatvi. Dne 4. okt. 1703 (Sv. Pavel) sta bila dva tata za kazni pognana iz gorice. Take strogosti g. b. ne poznajo nikjer. Na vg. zb. dne 9. okt. 1725 (Šmaver) sta bila dva vinogradnika obtožena, da sta vdrla v hram in kradla vino. Tožitelj navaja tudi priče. Ker pa nista bila toženca navzočna, se je glasila sodba, da se jima vzemo ob času pobiranja desetine ključ »von ihrem unter diesem Bergstab liegenden Weingarten« (sic!), na kar se bo spoznalo, kar je prav (billig).

Soroden tatvini je zločin hudobne poškodbe tuje lastnine.

Tu ni mišljena storitev škode s popašnjo, marveč gre za nalaščne poškodbe druge lastnine, o katerih je govora vsaj mimogrede v čl. 29,

⁹²⁾ Glede »spiegelnde Strafe« glej His, Das Strafrecht bis zur Carolina, str. 63, 73 nasl., His, Das Strafrecht des deutschen Mittelalters I., str. 371 nasl.; Ullmann, Das Strafrecht der Städte der Mark Meissen, der Oberlausitz etc., str. 19, 20. O načinu izvajanja takih kazni med Slovenci glej Kots., str. 41, Kots.-Plet., str. 80.

31, 36 sot. prev. Ali tudi tu so šli ljudski sodniki preko teh določb. Kdor odseka mladiko ali cepič (Pölzer), plača za kaznen 2 marki, tako se je glasila obča sodba in abstracto na vg. zb. dne 13. okt. 1706 na Arinberku, ki pa je prezrla, da stoji v g. b. za ta delikt višja kazen 2 mark, h kateri pride še zakonito odrejeno povračilo škode. Na drugo stran pa se je v nekem drugem konkretnem primeru poškodbe trt — približnili okolnosti, žal, ne izvemo — izrekla samo dolžnost povračila škode 3 fl (zap. z dne 16. sept. 1783, St. Straža); ali uvaževati moramo, da je tedaj obstajala že zabrana izrekanja kazni v denarju! Ker pa je bil toženec istočasno obtožen, da je izdril mejnik, rekli so sodniki, da naj se radi tega s tožiteljem pogodi po čl. 33 z g. gosposko. Ta člen govori res o odstranitvi mejnikov in zaukazuje kaznen 3 mark (original g. b. iz 1543 pravi 5 mark). Bržčas je bila baš omenjena zabrana izreke denarnih kazni na poti, da se stvar ni skončala na vg. zb., osobito, če dotični toženec nemara ni imel vina ali mošta. Več kot sedemdeset let prej — dne 30. sept. 1721 pri Sv. Pavlu — je bila za bistveno isti delikt (versetzen des Rainstaines) izrečena kazen »nach dem Pergartikl«, ne da bi bila navedena dejanska kazen; samo to je bilo pristavljeno, da naj gornik postavi mejni kamen na prejšnje mesto, a stroške plača toženec. Vzroka, zakaj je bila kazen izpuščena, ne vemo.

Pravd radi malih tepčev je bilo primeroma zelo malo; vsaj kolikor vidimo iz naših zapisnikov. Na vg. zb. 1. sept. 1787 v Soteski je obtožil nekdo nasprotnika »wegen ausgeteilter Schlag«. Sodba se je glasila, da naj da toženec tožitelju 2 vedri vina v zadostitev (zur Genugtuung); torej g. gosposka ni zalitevala kazni v svoj prid. Po členu 31 sot. prev. bi bil moral biti kaznovan na životu in blagu, to se pravi, da bi bil moral dobiti batine (zrealeča se kazni!) in da bi moral plačati neko »blago« — v korist g. gosposke.

§ 19. Pravdni postopek.

1. Izvirnik g. b. prav tako kot sot. prev. nista imela namere urejati pravnega postopanja, očitno zato ne, ker sta našla že obstoječe pravne razmere, ki so ustrezale v dovoljni meri praktičnim potrebam in jih je bilo treba le malo dopolniti. V čl. 2 sot. prev. najdemo tako dopolnilo. Vinogradniki se ne smejo oboroženi udeleževati vg. zb. ter se zlasti ne smejo nespodobno vesti. V čl. 4 je ustanovljena absolutna pristojnost g. pravde za zadeve, ki se tičejo vinske gorice. Čl. 6 ureja pritožbeno pravico na kletarskega mojstra v Ljubljani, ako bi mu g. gospod kratil pravico tožbe ali pravdo zavlačeval. Čl. 10 pravi, da se mora vsakdo za dediščino ali druge pravice na vinogradu zglasiti pred g. pravdo in vložiti »navadno« tožbo (dočim govori ustrezni čl. 11 izvirnika g. b. o

tem, da naj vsak dedič, ki hoče dedno pravico uveljaviti, to na gorski pravdi javi in z 1 penzom (Meldpfennig ali Verlegpfennig⁹³) založi, to se pravi, da naj plača vnaprej nekakšno poslovno pristojbino). Čl. 23 ureja pravico g. gospoda, da poziva svoje podložnike pod sankcijo kazni 2 mark, pred se ali pred gornika (dočim ustrezni člen izvirnika določa možnost kaznovanja šele, če pozvaneec na trikratni poziv ni prišel). Čl. 25 sot. prev., ki je precej okrnjen, ima v mislih, da imata tožitelj, pa tudi toženec pravico vzeti si »besednika« za zastopnika samo iz srenje. Drugili določb, ki bi se tikale naravnost poteka razprave o tožbi, ni. Samo negativno moremo ugotoviti, da ni bil predpisan noben pismeni proces, niti prisilni formalni postopek, kako je treba sestaviti sodišče, kako naj se vrši dokazovanje, kako se sodniki posvetujejo o sodbi i. t. d. Tudi ni nobene ločitve med pravdami v zasebno-pravnih ali kazensko-pravnih zadevah.

2. O tem, da so se vinogradniki kot tožitelji zglaševali že pred vg. zborom pri g. gosposki, nas poučuje neka opomba, ki se nahaja v zapisniku z dne 24. sept. 1703 (Šmaver); glasi se namreč: »Verzeichniss derjenigen bey mir Hans Georgen Peer derzeit Verwalter zu Seisenberg all da protocollierten Clagen«. Žal, da seznama v dotičnem foliantu zapisnikov ni. Mislimo si pa lahko, da je moral eksistirati, kakor tudi za druge vg. zbore ni šlo drugače, nego da si je g. gosposka zapisala, koga treba na vg. zbor vabiti »s pečatom«⁹⁴). Ali če smemo takšno vabilo označiti kot prvi formalni korak za tožbo, ne smemo si ga zamisliti kot uvod za uveljavljenje svoje materialnopravne zahteve. Zato je bilo v obče pri izvestnih zahtevah gotovo potrebno, da se nasprotna stranka opominja, da naj svojo dolžnost izpolni. Ta opomin se imenuje »obiskanje«⁹⁵). V naših zap. smo dobili dvoje značilnih primerov za spoznavanje tega pravnega instituta. Pri prvem se je izreklo (glej § 16, t. 2. po zap. z dne 27. sept. 1693, Rožanc) po smislu določbe čl. 18 sot. prev. namesto, da je poravnava, ki je bila sklenjena brez znanja gosposke, neveljavna, samo, da je tako postopanje kaznivo. Tu je torej »obiskanje« vedlo do cilja, čeprav preko določb g. b. V drugem primeru (zap. z dne 21. marca 1725, Šmaver) pa je prišlo do tožbe na g. pravdi brez »obiskanja«. Toženec je ugovarjal, »li at sich der heutigen Klagenicht versehen« in je stavil protiponud-

⁹³) Glej Mell, op. cit., str. 115.

⁹⁴) O vabljenju na pečat v naših zapisnikih sicer ni govora, ali ta institut je bil tako splošno znan, da ga pač ravno radi tega ni bilo treba nikjer omenjati. Prim. Kost., str. 55, pa tudi Nm., str. 86. Posebno dostikrat je »pečat« kot vabilo omenjen v blejskih sodnih zapisnikih.

⁹⁵) Glej naše pripombe v Prav. lzt., str. 83; dalje Kost.-Plet., str. 102, Klev.-Bošt., str. 234, 235.

bo. Ljudski sodniki pa so naložili tožitelju, da naj jo sprejme ali pa počaka na prihodnjo g. pravdo.

Kot pravdne stranke so nastopali po našili zap. samo gorniki, mejaši in sogorniki; v zadevah vinske gorice neinteresirane osebe pa ne. Včasih, pa zelo redko je šla tožba zoper sosesčino (Nachbarschaft). Tudi »die gesambten Mejaschen« so bili obtoženi, ampak s pristavkom »in specie contra Jenschle Tschleschnick« radi popašnjevanja, na kar je potekla sodba: »Der Beklagte ist sich und alle gesambten Meiaschen der gleich Abwaidt bei der Strafe zu enthalten schuldig«; kazen pa ni navedena (zap. z dne 16. oktobra 1724, Armberk). Gorski gospod ali gosposka nista bila v nobenem primeru navedena za toženca; gosposkine interese je zastopal vedno gornik. Ko je šlo za to, da g. gospod napram pravdnim strankam uveljavlja svoje pravice, ni bil naveden on kot tožitelj ali vobče kot stranka, ampak vložil se je le protest po gorniku v imenu g. gospoda, kar je takoj ukinito nadaljuje postopanje (zap. z dne 18. sept. 1752, St. Straža). Da je imel gornik odlično vlogo in prednost pred vsemi drugimi strankami, se razvidi iz istega zapisnika, ker je bil gornik najprej vprašan, če ima kaj pritožb, in šele, ko je bil to vprašanje zanikal, so prišle druge pravde na vrsto. Kakor je bilo že na drugem mestu omenjeno, pa so bili tožitelji včasih tudi upravitelji tujih graščin. Dopusčeno je bilo, da v toku postopanja o kaki tožbi poseže tretja oseba vmes in uveljavlja svoje zahteve, torej pravice na pravici (»eingesprengte Parteien«; zap. z dne 21. marca 1725, Šmaver in še več drugih). Enkrat se imenuje intervenientinja »Cousortin« (zap. z dne 28. okt. 1751, Gorence).

V praksi je bilo splošno v navadi, da je vložil tožbo za svojo ženo soprogo. Pa tudi narobe; zglasila se je žena in zastopala svojega soproga (zap. z dne 21. avg. 1753, Podturn in še več drugih). Zastopstvo cerkve je imel vedno dotični župnik, pa naj je cerkev bila tožiteljica ali toženka. O besednikih ni nikjer govora. Pač pa je na gorski pravdi 22. okt. 1804 zastopal tožitelja, ki je bil podložnik tujega g. gospoda, »gospod Jakob Fux iz Metlike«, ne da bi to izzvalo ugovor; ne izvemno pa, ali je bil ta zastopnik mejaš sot. gorske gosposke.

3. Dokazovanje se je vršilo tako, kakor so smatrali ljudski sodniki in konkretno za pravilno. Nikjer ni govora o predpisih, s kakšnimi sredstvi se sme dokaz izvesti, niti ne, koliko število dokazil, n. pr. prič, je za uspeli dokaza potrebno. Šlo je vse patriarhalčno, nekako po najbolj »sumaričnem« procesu⁹⁹⁾, to se pravi, ne po tistem, ki je bil uveden po kanonskem pravu radi malenkostne vrednosti predmeta po

⁹⁹⁾ Prim. o zgodovini in značaju sumaričnega procesa: Schenk, Der oesterr. summarische Prozes (1864), str. 10, 16, 20 nasl.

načelu »simpliciter et de plano ac sine strepitu ac figura iudicii«, ampak po tistem, ki ga smemo označiti za vztrajno vzdrževanje, za petrefakt starogermskega procesa pred zbranim ljudstvom, ko je sledil tožbi zagovor, obema dokazovanje, na to pa sodba po zakonih, ki so živeli od pamtiveka v pravni zavesti ljudstva in ki so jih uporabljali sodniki-prisedniki, ne da bi bilo treba pismenih vlog in sodbâ. Objestno zavlačevanje pravde ni bilo lehkò mogoče, saj so se vsi sodniki in vse stranke do dobra poznali ne samo po osebnih, ampak tudi po gospodarskih prilikah.

Kot dokazila so prihajale v poštev največkrat priče, mnogokrat lokalni ogledi z izvedenci, včasih listine, nekolikokrat rovaš, zelo redko prisega strank. Ker v naših zapisnikih ni nikakšnih potez, ki bi se razlikovale od podatkov naših raziskovanj glede drugih dolenskih okolišev, naj navedemo le nekaj zanimivejših primerov dokazovanja.

Da so bile sv. maše brane, kar je bil predmet razračunavanja med strankami s pravdo, mora stranka, ki to trdi, dokazati v 14 dneh z lističem župnika, inace se ji zapečati lram (zap. z dne 21. avg. 1753, Podturn). Kaj so priče izpovedale, se je zelo redko vzelo v zapisnik. V tem pogledu so bili žuž. in sot. zapisnikarji veliko nemarnejši od zapisnikarjev, ki so hodili iz samostanov na vg. zb. Tako se čita v neki zamotani pravdni zadevi na kratko: »Der Gegentheil hat negiert, hingegen ist mit der Zeugenschaft überwiesen worden« (zap. z dne 15. sept. 1754, St. Straža). O zapriseganju prič ne poročajo zapisniki ničesar. Dokazovanje se odloži lehkò na čas in kraj izven gorske pravde; n. pr. radi ugotovitve pravice na čas in mesto, kjer se bo pobirala desetina (zap. z dne 27. okt. 1777, Ljubanč, ki je uro hodá oddaljen od Soteske). Bržčas je v tej dobi končno rešil pravdo upravitelj sam. Na novo se o njej ni razpravljalo, vsaj kolikor je znano iz listinskega gradiva, ki nam je bilo na razpolago. Zanimiv način dokazovanja, kjer so se po volji upravitelja pretvorili sodniki-prisedniki v izvedence, se je pripetil na vg. zb. dne 25. sept. 1804 (Ravberbigl). Na tožbo radi škode, ki je nastala v vinogradu, ker je toženec razkopal svet in izruval trte, izpraša upravitelj obe stranki in pa prisednike, na kar konstatira, da se je izkazala neresničnost tožbe, ter izdâ na tej podlagi svojo odločbo.

Prisege stranke v dokazne svrhe v naših zapisnikih nismo zasledili; pač pa v neki pravdi, ki je prišla pred nepristransko sodišče. Trije tožitelji so prisegli in s tem pravdo dobili. Nepristranski sodnik je bil upravitelj graščine v Višnji gori. Naravnost »glavna prisega« v smislu občega sodnega reda iz 1781 je bila položena pred gosposko v Žužemberku 28. aprila 1790 od tožiteljice, ki pa se je potém, ko je bila vsled prisege zmagala, svoji pravici odrekla. V tej zvezi treba navesti že omenjeno

(§ 14, t. 2) prisego nezakonske matere v pravdi radi razžaljenja časti dne 28. marca 1794⁹⁷).

4. Razpravljanje v nenavzočnosti strank se je obče dopuščalo; ali in kakšne kavtele so se zalitevale za to, da je nasprotna stranka zvedela o nameravani pravdi, iz zap. ni razvidno. Toda sot. prevod g. b. je itak predpisoval (čl. 14), da mora vsak vinogradnik brez posebnega vabila prilažati sam na g. pravdo. Navzlic temu pa izostanek od g. pravde ni imel vedno obsodbe za posledico. Menda je le izjemoma, če je bil tožnik gornik, sledila sodba, kakor je to razvidno iz primera, omenjenega zgoraj v § 17, t. 3 c) pri tatvinah (zap. z dne 4. okt. 1699, Sv. Pavel). Bržčas je izdala beseda gornika več kot vsak drug dokaz! Praviloma pa je prišlo do dokazovanja, osobito če je bilo treba ogleda (n. pr. v pravdi, ki je zapisana v prvem zap. pred 22. sept. 1693 ali po zap. z dne 13. marca 1703, Šmaver, 8. okt. 1752, Podturn i. t. d.).

O tistem običaju, da predlagata poročevalca (Referenten) sodbo, kot nam je to znano iz drugih dolenjskih vg. okolišev, v naših zap. ni govora. Pač pa je nekočkrat rečeno, da bo o izvršenem lokalnem ogledu poročal na prihodnjem vg. zboru gornik. Tudi v tisti dobi, ko se navajajo že odborniki (Ausschussmäner), le-ti niso imeli naloge, da predlagajo sodbo. Sicer pa so bile v tej dobi tožbe že silno redke in so se nanašale le na javnopravne zadeve glede nepremičnin.

Kako in kje so se sodniki posvetovali, tajno ali javno, po katerem redu so glasovali, vsega tega ne vemo. Pač pa zabeležujejo zapisniki precejkrat, da je sklep potekel soglasno, samo enkrat pa, da je bil storjen *per vota maiora* (zap. z dne 1. sept. 1787, Soteska: volitev gornika). Soglasnost se tiče nekočkrat celokupnega zbora vseh vinogradnikov, nekočkrat le sodnikov v srenji. V podkrepitev veljavnosti sodbe za vse bodoče čase so naložili sodniki tisti stranki, ki je pravdo izgubila, večno molčečnost (= *silentium perpetuum*⁹⁸). Toda v tem primeru ni bila nobena kazen zagrožena za primer kršitve naloga. Tudi v naših zapisnikih se mnogokrat vidi, da ne izide po razpravi na vg. zb. meritorna sodba, ampak ena izmed strank dobi nalog, da naj svojo trditev dokaže. Skoraj nikdar pa zapisniki ne zabeležujejo nadaljevanja iste pravde na naslednjem vg. zb.

Zapisniki so pisani v nemškem jeziku, pa ne tekó po vrsti datumov. Interpelacije glede posebnih ukrepov g. gosposke izven vg. zborov niso preredke. Podpisavali so se zapisniki zelo redko, namreč na-

⁹⁷) Te tri zadnje navedene prisega se nahajajo v spislih CAL pod sig. A XI f. 1, konv. 3, A IX. f. 21, konv. 1, in A IX. 13, konv. 5, t. 7. Zanimive so radi tega, ker so napisane v slovenskem jeziku.

⁹⁸) Prim. Klev.-Bošt., str. 242 in tam. navedeno literaturo (de Beckmann, Bratsch).

vadno le tedaj, če je bila pripisana kakšna ravnokar omenjenih interpelacij. V zap. z dne 27. okt. 1754 (Gorence) je n. pr. pripisal in podpisal svoj ukrep Matija Kobler, ki je bil pisar. Šele izza dobe po uzakonitvi občega sodnega reda so bili zapisniki redno podpisani od upravitelja samega, pozneje tudi še od gornika (1818) ali od vseh odbornikov (1825) ali celò od vseh prisednikov (1843).

5. O pritožbah govori izvirnik g. b., a navzlic temu, da je dotične določbe sprejel tudi še sot. prev. (vdinati = d i n g e n; čl. 24), o kletarskem mojstru ni v naših zap. nobene omenitve. V instrukciji z dne 19. okt. 1785 za upravitelja Ivana Pechanna se nahaja pod t. 13 odredba, da on ne sme zabranjevati apelacij na inspekcijo ali deželno glavarstvo, ampak da mora na zahtevo strank proti plačilu pristojbine, ki je v takšnem redu določena, izdati potrebne sodne listine in pripomočke (gerichtliche Urkunden und Notli dürfften), hkrati pa pritožitelja odločno opozarjati, »dass selber mit unrechten Dingen nicht aufgezogen komme und die Obrigkeit als höhere Stelle hiemit beunruhige«⁹⁹). Pri tem pravnem položaju, ki najbrž ni nastal šele 1785, se ne smemo čuditi, da iz zapisnikov izza srede 18. stoletja sploh nismo našli nobene pritožbe zapisane, in le nekakšno roganje gosposkega uradnika zveni iz zaznamka zapisnika z dne 24. sept. 1804 (Soteska), da so štirje kaznovani vinogradniki poslušali »molče svojo obsodbo«. Kakšna usoda je doletela pritožbo na cesarja, smo že navedli v § 14, t. 7.

Pač pa imamo nekaj primerov apelacij v zap. žuž. g. gosposke, ki datirajo vseskozi iz časa pred prvim ali iz prvega desetletja 18. stol. Dne 16. marca 1694 (Šmaver) se je pritožil toženec samo glede višine kazni, ki jo je dobil radi tega, ker je gornika žalil. Dne 17. marca 1702 (Šmaver) je bil oproščen gornik, katerega je tožitelj v tožbi predbacilval samolastno postopanje pri odvzemu kazni za kršitev »pečata«. Tožitelj se je nato pritožil. V pravdi radi prisvajanja pota (zap. z dne 23. okt. 1703, Armberk) je upravitelj obsodil toženca na podlagi oglada, ki ga je opravil sam v družbi z gornikom in županom. Zoper njegov odlok je toženec vložil apelacijo. Značilna poteza v tem vg. okolišu pa je, da ni nikjer nobenega zaznamka, ali se apelacija a l i m i n e odbije ali pa dopusti in predloži. Enako tudi za noben primer pritožb ne izvemo, kakšen je bil njihov uspel.

6. O i z v r š b i ali eksekuciji govori sot. prev. (v soglasju z izvirnikom) v čl. 16, ko odreja, da se morajo kazni (globe) takoj plačati, sicer

⁹⁹) Iz teksta te instrukcije bi sledilo, da 1785 ni bilo več kletarskega mojstra v Ljubljani, ampak, da je njegove funkcije izvrševal deželni glavar. Glej Polec, op. cit., str. 8. Čudno pa je vsekakor, da prevodi g. b. vzdržujejo do predzadnjega, soteškega, vmesno. Instanco kletarskega mojstra. Da je 1606 kletarski mojster v Ljubljani še posloval, gl. Kost-Plet., str. 25.

se obsojencu zakriža njegov vinograd. V praksi se je pojavil v poznejši dobi istoveten način prisilnega izterjavanja z »zapečatenjem«¹⁰⁰ lirama ali kleti (zap. z dne 21. avg. 1753, Podturn, in še večkrat¹⁰⁰). V obeh primerih vede neposlušnost eventualno do izbacnenja vinogradnika iz oblasti gorske palice in pomenja torej gospodarsko propast. (O teh načinih izvršbe smo govorili, ko smo se bavili v dotičnem poglavju s kazenskim pravom. Eksekucija, ki je bila zamišljena v g. b. kot indirektno prisiljenje k plačilu, se je mogla v praktičnem življenju izvesti tudi direktno, t. j. z neposrednim odvzemom globe ali stvari, ki je zapala. Na vg. zb. dne 17. marca 1710 (Šmaver) je n. pr. dobil gornik nalog, da napravi rubežen pri tistem sogorniku, ki ne plača dvojne pristojbine za sv. maše, in to na vse njegovo imetje. Dne 29. okt. 1777 (Ljubanc) dobi tožitelj, ki je vterjaval 1 fl kot obveznost za prejšnje leto, ne da bi toženec, ki dolga ne taji, plačal, pravico, da mu sme prihodnje leto vzeti za to vsoto primerno količino mošta, če toženec v 14 dneh dolga ne poravná (prestacijski rok se omejuje ináče silno redko); bržčas je bil za tisto leto mošt že prodan. Na vg. zb. dne 24. sept. 1804 (Soteska) so dobili kaznovani vinogradniki nalog, da naj v 14 dneh gotovo plačajo kazen, ker bi jim bila sicer pri jemanju gorščine »rekvirirana«¹⁰¹ in bi jih zadelo poleg tega še nova kazen radi neposlušnosti, namreč, da odda vsak eno četrť vina.

Sicer pa je imela g. gosposka v določbi čl. 23 sot. prev. vedno priliko, da pokliče neposlušnega podložnika pred sebe in ga z osebnimi opomini prisili k pokorščini. (Bržčas se ta pravica ni izvajala nikoli napram mejašem, ampak le osebno podložnim sogornikom.) Da je g. gosposka baš na to določbo polagala važnost, se vidi iz tega, da ga je v primeru z izvirnikom g. b. poostrila, tako da pride do kazni ne šele ob tretjem primeru neposlušnosti, ampak že pri prvem. Kazen je pa obstajala v globi, radi katere je smela g. gosposka, če ni bila takoj plačana (čl. 16. sot. prev.), vinogradniku vinograd zakrižati ali pa hram zapečatiti, ob neupoštevanju tudi tega prisilnega sredstva, pa ali sogornika ali mejaša izločiti iz kroga vinogradnikov¹⁰¹). Tako si moremo razlagati veliki ugled, ki so ga imele sodbe, izrečene na vg. zb., kar izhaja pač tudi iz tega, da o neuspelosti prisilne izvedbe izvršbe v naših zapisnikih ni nikjer nobene omenitve.

¹⁰⁰) Izvirnik o zapečatenju še ne ve ničesar; glej Mell, op. cit., str. 135, čl. 32. V sot. prevodu je prišlo k rubežni še zapečatenje.

¹⁰¹) Če čitamo prav čl. 16 sot. prev., nastopi kazen šele, ko se krši prepoved vhoda enajstič. V izvirniku (čl. 1 a) o tem ni govora, gl. Mell, op. cit., str. 124; takisto tudi ne v drugih slovenskih prevodih gorskih bukev.

Zusammenfassung.

Das Volksrecht unter den Bergrechtsobrigkeiten Selsenberg und Ainödt.

Der Verfasser hat seinen bisherigen Abhandlungen über das Volksrecht der Slovenen unter einigen klösterlichen Bergrechtsobrigkeiten Unterkrains (Landstraß, Klingenfels, Pletriach, Rudolfswert) eine weitere Studie hinzugefügt, die eine weltliche Bergrechtsobrigkeit betrifft, nämlich die beiden Herrschaften der Reichsgrafen, bzw. späteren Fürsten Auersperg namens Selsenberg und Ainödt. Das verwendete Urkundenmaterial befindet sich im Auerspergschen Familienarchiv in Losensteinleithen (O.-Ö.). Obwohl das behandelte slov. Gewohnheitsrecht nur dem Volksleben unter der Herrschaft der Bergbüchel-Bestimmungen (aus dem Jahre 1543) entstammt, so ist doch durch die ausgiebige Herausziehung eines weiteren Urkundenmaterials außer der Bergtaidingsprotokolle füglich eine Darstellung des allgemeinen Volksrechts versucht worden, zumal die Bevölkerung der genannten Auerspergschen Herrschaften größtenteils, wenn nicht gar zur Gänze, ihre wirtschaftlichen Bedürfnisse vom Weingartenertrage befriedigen mußte. Als eine besonders glückliche Fügung erscheint es, daß zum ersten Male eine slovenische Übersetzung der Bergartikel (etwa aus der 2. Hälfte des 18. Jahrhunderts) als authentische Rechtsquelle ermittelt und verarbeitet werden konnte. Desgleichen konnten in dieser Studie auch noch andere belangvolle Rechtsurkunden, wie die verschiedenen Instruktionen für die Kellermelster und Kastner, Bergrechts-, Zehndts- und Bauwesenregister, in Betracht gezogen werden. Die Abhandlung bringt die gedachte slovenische Übersetzung in extenso, um den Beweis zu erbringen, daß sie — als »Weisartikel« an jedem Bergtaiding verlesen — ein geeignetes Instrument zur Fortbildung des Gewohnheitsrechts bildete. Im Übrigen befaßt sich die Studie hauptsächlich mit der Organisation der Bergtaidings, mit der herrschaftlichen Verwaltung der Weinberggebiete, sowie auch mit den wichtigeren Abweichungen des Volksrechts einzelner Gebiete untereinander bezüglich des Sach-, Familien-, Erb-, Entschädigungs-, Straf- und Prozeßrechts. In eine Einzeldarstellung dieser kann hier nicht eingegangen werden. Es sollen nur einige Momente hervorgehoben werden: Die Bergtaidings haben sich bis zum Jahre 1843 erhalten, wenn auch ihre Autonomie etwa seit 1750 immer mehr und mehr abbröckelte. Die nicht persönlich, sondern bloß sachlich mit dem Grund und Boden dem Bergheerrn unterworfenen Weingärtner (»Measchen«) heben sich als deutlich erkennbare besondere Kaste von den Bergholden ab. Das Rechtsinstitut der Landschadenbündeklausel kann in seinem Geltungsverlaufe von der vollwertigen Gebrauchnahme bis zur Bedeutung einer nichtsagenden Kurlalfloskel klar verfolgt werden.

Freske v cerkvi Sv. Duha na Čelovniku.

France S t e l e.

V naši umetnostno-zgodovinski literaturi so ostale doslej popolnoma neopažene freske v cerkvi sv. Duha na Čelovniku, podružnici župnije Loka pri Zidanem mostu. Po znanstvu ž njimi pa jim moramo kljub njih rokodelskemu značaju radi njih izredne, v našem gradivu osamljene visoke dekorativnosti odkazati prav vidno mesto.

Iz zgodovine cerkve sv. Duha na Čelovniku vemo iz zgodovinske literature in rokopisnih beležk prav malo. Župnik loški Janez Gajšnik, ki jo opisuje v svoji kroniki laškega dekanata iz l. 1747., trdi, da se je nahajala nekdanj na mestu, kjer je sedaj okno, v južni steni na zunanjščini z gotskimi znaki zapisana letnica postanka 1208,¹⁾ kar bi pomenilo, da je nastala istočasno z župno cerkvijo v Loki. Na str. 150 svoje kronike ima Gajšnik tudi sliko zunanjščine takratne cerkve. Cerkev obdaja nizko ozi-dje, skozi katero vodi za prezbiterijem, na današnjem mestu visok zidan portal. Oblika cerkve je sedanja z izjemo, da se nahaja spredaj mesto sedanjega zvonika lesena lopa z zidanimi ogli. Nad slavalokom na strehi pa je štirioglat lesen zvonik s piramidno streho. Oltarji so bili trije, veliki iz l. 1688., se je ohranil do danes. O prezbiteriju pravi samo, da je okrašen s starimi slikami (*»antiquo penicillo exornatum«*), ki jih pa ne popisuje. Ladja je imela zelo star lesen strop (*»Per vetustissimum tabulatum ante sacrarii fronte dependent funes, quibus ad pulsum agitantur duae campanulae«*). Ob vhodu v lopo je bila stara pridižnica z napisom: *»Nemo Deum vidit; sed velle Patris manifestat quem fovet in Sancto filius ipse sinu 1619.«*

Po Gajšniku je cerkev doživela dve važni spremembi s tem, da je bil mesto lope pred zapadno fasado postavljen nov zvonik in stari leseni odstranjen, v notranjščini pa da je bil lesen strop nadomeščen z obokom. Po kroniki župnije sv. Helene v Loki, ki jo je spisal župnik Karel Ferdinand Ripšl 1868, so bile slike v ladji začetkom 19. stoletja pobeljene. Zunanji poyod je dalo verjetno obokanje. Ripšl tudi podrobno opisuje slike v prezbiteriju, a ne nudi za dopolnitev sedanjega stanja ničesar.

Naslednji je to cerkev opisal s porabo Gajšnikovih podatkov Ignacij Orožen v IV. zv. dela *»Das Bistum und die Diözese Lavant«*, v drugem delu, *»Das Dekanat Tüffer«*, str. 438—443. Glede starejše zgodovine ne nudi nič novega. Iz novejše pa poroča, da je okrožni urad v Celju 29. decembra 1797 označil to cerkev za odveč in da je v slabem stanju. Po-

¹⁾ *»Characteristica erectae ecclesiae N. 151 (kjer sporoča letn. postanka 1208) posita, gothicis notis expressa fuit in pariete muri meridionalis exteriori nuper immutata propter fenestram.«*

sledica je bila, da jo je nato 23. januarja 1799 prevzela soseska na podlagi reverza, s katerim se je obvezala vzdrževati jo. Važnejši sprememb poslej ni doživela. Izmed slik omenja Orožen samo umor nedolžnih otrok na slavoloku in pomotoma veže ž njimi napis »ave...« s slike označenja.

Vsi omenjeni kronisti brez kritike sprejemajo trditev, da je cerkev nastala l. 1208., istodobno s cerkvijo v Loki, dokaz za to pa naj bi bil napis z gotskimi črkami, ki ga omenja Gajšnik, a ga, zdi se, sam tudi ni več videl, ker pravi »expressa fuit«. Proti zanesljivosti tega podatka govori več momentov: Najprej že arhitektura cerkve same. Stavba je namreč tipična, v Sloveniji zelo razširjena, obstoječa iz ladje pravokotnega tlorisa z ravnim lesenim stropom in nekoliko ožjega rebrasto obokanega prezbiterija s tristranim, v tlorisu trem stranicam osmerokotnika odgovarjajočim zaključkom. Obok ima zelo težko konstrukcijo z močnimi rebri približno kvadratičnega prereza z do osmerokotnikovega profila posnetimi prednjimi robovi. Prvo polje pri slavoloku ima križnat svod brez sklepника, rebra večjega zaključnega dela svoda pa se stikajo v okroglem gladkem sklepniku. Rebra prehajajo navzdol v mnogokotne polstebre, segajoče do spodnje črte oken. V prezbiteriju je ohranjenih troje razmeroma ozkili, visokih oken z dvojnimi rahlo šilastim vrhom, ki dokazuje, da so bila okna prvotno dvodelna. Eno manjše, a po obliki enako okno se nahaja v južni steni ladje. Slavolok je nizek, rahlo šilast z neposnetimi robovi. Ta arhitektura je verjetno enotnega postanka in je absolutno ni mogoče spraviti v sklad z l. 1208. Mogoče bi bilo, da je prezbiterij pozneje prizidan in da so se v ladji ohranili starejši zidovi, vendar zato ni nobenega vidnega znaka in je, po sedanjem stanju sodeč, ta cerkev približno vsaj za sto let mlajša. Istotako temu letu pripisovana župna cerkev v Loki pripada pa tudi drugemu, za svoj čas značilnemu tipu s prezbiterijem z ravnim zaključkom in rebrastim križnatim obokom.

Vendar že Gajšnikov podatek o napisu sam vsebuje moment, ki izključuje tako starost. Gajšnik pravi, da je bila letnica zapisana z gotskimi znaki. Ako je bila izpisana z besedami v gotski minuskuli, katero eventuelno Gajšnik misli, je to neskladno s tem letom, ker so takrat uporabljali v napisih latinske uncialne črke, ki se tudi še v 14. stoletju dolgo rabijo. Če gre dalje za latinske številke v gotski minuskuli, govori proti pristnosti isto dejstvo, če pa naj so bile številke gotske = arabske, je to še bolj izključeno, ker so se pri nas udomačile šele tekom 15. stoletja. Tako je Gajšnikov podatek o letnici postanka te cerkve popolnoma nevzdržen že zato, ker ima sam v sebi momente, ki govorijo proti njegovi pristnosti.

Nekdaj je bila cela cerkev poslikana, kar dokazujejo mestoma izpod belčaja vidni deli barve. V ladji se je dalo dognati, da je bil v pritličnem izredno visokem pasu naslikan rdeče-rumenob-bel zastor, pokrit s patroni-

ranimi vzorci, predstavljajočimi granato in leteče ptice. Zastor je bil torej enak onemu v prezbiteriju. Na zunanjsčini južne stene je pod beleženim celo višino zavzemajoči sv. Krištof.

Skoro popolnoma nepoškodovane so se ohranile slike samo v prezbiteriju, v slavlolu pa so bile pobeljene. Poškodovan je vsled razpok in v zadnjem času vsled vlage od zgoraj deloma svod, večja poškodba je na ozadju in okolici slike sv. Fortunata, popolnoma uničen pa je spodnji del dveh apostolov in pritlični zastor na severni steni vsled poznejših, v zakristijo vodečih vrat. Vsled razpok je poškodovana tudi okolica slike sv. Barbare in mestoma slika moritve nedolžnih otrok.

Slike pokrivajo vse stene in svod prezbiterija. Pritlični pas do začetka polstebrov in spodnje črte oken pokriva rdeče-rumeno-bel zastor s patroniranimi raztresenimi ornamenti, predstavljajočimi nageljnov cvet, gotski monogram imena Jezus v vencu žarkov, šestogeljsko zvezdo, na veji sedečo ptico, leteče ptice, monogram SV pod visoko krono in po grbovem načinu dva drug k drugemu obrnjena leva, med katerima raste navzgor steblo z nageljuvim cvetom. Na zastor so naslikani dalje posvetilni križi: rdeč križ v rdečem krogu z belim notranjim poljem. Pred križem je blagoslavljaljoča roka z bogato nagubanim rokavom lila barve, za prsti roke pa hostija s križem iz vitic.

Drugi pas zavzema višino oken. V njem je na strani slavloloka naslikano Marijino oznanjenje: Na desni ob pultu klečeča Marija z molitvenimi sklenjenimi rokami, gledajoča nazaj na levo, kjer plava k nji iz vrste stiliziranih oblakov na ozadju, patroniranem z vzorcem leteče ptice na listnati rastlini, golob — sv. Duh. Na levi strani je na enakem ozadju stoječ angelj z blagoslavljaljočo desnico ter z gotskim žezlom in trakom z napisom »ave gra(tia) plena«. Severno steno in zaključek prezbiterija in stranice oken pokrivajo slike stoječih apostolov, južno steno pa slika prihoda sv. Duha. Od leve proti desni je vrsta apostolov tale: Simon, Jinda Tadej, Filip, Jakob ml., Tomaž, Andrej, Peter, Pavel, Jernej, Jakob stari, Janez in Matevž. Ozadje figur je razdeljeno v tri približno enake pasove, katerih spodnji predstavlja tlak lila barve, pokrit s cikcakastimi križajočimi se črtami. Drugi pas predstavlja enobarvno balustrado, pokrito ponekod s patroniranimi vzorci, gornji pas pa je bel, pokrit z vodoravnimi vrstami prijetno sinjih stiliziranih oblakov. Posamezni apostoli imajo v rokali znake poklica ali mučeništva, glave pa velike diskaste nimbe.

Slika Binkošti predstavlja sedeče apostole z Marijo v sredi. Roke imajo molitveno sklenjene, za glavami imajo velike diskaste nimbe, mas drug za drugim sedečih oseb je označena deloma samo s perspektivno pokrivajočimi se nimbi. Zgornji rob slike pokriva vrsta stiliziranih oblakov, pod katerimi plava sv. Duh v podobi goloba, od oblakov pada rdeč dež, nad vsako glavo pa plava ognjen jezik.

Tretji pas slik zavzema lok slavaloka in od obočnih lokov vokvirjene vrhove sten. Ločno notranje čelo slavaloka pokriva velika slika umora betlehemskih otrok. Slika je nekam skicno izvršena; ravno na nji se posebno dobro opazi slikarjevo pomanjkljivo obvladanie telesnih oblik in gibov. Prizor se vrši v pokrajini z gorami v ozadju, v ospredju v sredi pa sta naslikana dva vojaka z zavihnenimi rokavi, prebadajoča z meči dvoje nagih otrok. Obe skupini sta zelo razgibanl. Na desno od njih stoji Herod v dolgem plašču, z žezlom v levi in svojevrstnim pokrivalom na bradati glavi, dajoč z desnico povelja.

Na stenah pa so naslikane dopasne figure na ozadju drobno patroniranih brokatnih vzorcev. Od leve proti desni so po vrsti: sv. Mohor, sv. Fortunat, sv. Helena, sv. Trojica (dopasen sedeč Bog oče s krono na glavi, držeč pred seboj Križanega; med očetovo glavo in križem pa golob sv. Duh), pod sv. Trojico nad oknom zaključne stene prezbiterija je naslikan golob sv. Duh s krlžnim nimbom, sv. Katarina, sv. Barbara in sv. Apolonija.

Na svodu so naslikani v prednjem svodnem pasu rastlinski ornamenti, v zaključnih peterih kapah pa simboli evangelistov in dopasen blagoslavljač Kristus, s križnim nimbom in odprto knjigo v levici, obdan od žarkov.

Ikonografska stran te slikarije je čisto tradicionalna, nenavadna je samo na slavaloku moritev nedolžnih otrok, kjer se vidi, da se je slikar najbolj oddaljil od ikonografskih predlog, pa obenem tudi najbolj pokazal svoj diletantizem v obvladanju figuralnih nalog.

Kvaliteta slikarije v cerkvi sv. Duha pa je v njeni dekorativni plati, ki je tako močna in tako konsekvantno izvedena, da v njenem okviru figuralni motivi popolnoma izgube svoj samostojni pomen in se brez ostanka izživljajo kot elementi dekorativne zasnove celote. V nobenem dose danem slovenskem delu gotskega slikarstva ta stran ni tako naravnost rafinirano izvedena kakor tu in nikjer drugod ni splošni dekorativni aranžma vsaj navidez tako folklorno domač kakor tu. Kar vsiljuje se ti paralela k mnogo poznejšim veznim prtom in posebno motiv stiliziranega nageljnovnega cveta ne pusti, da bi se misel otresla tega paralelizma.

Vseobsegajoča dekorativnost je osnovna poteza tega prezbiterija. Mrtvih ploskev ali mest ni nobenih, vse se izživlja v okviru zamišljenega sistema v logično izvedenih in porabljenih oblikah. Arhitektura je dekorativno interpretirana v svoji vezoči, rastoči in oklepajoči funkciji, stena v nasprotju z njo v polneči, zatrepajoči.

Rebra in polstebri, v katere prehajajo navzdol, so poslikani tialik presličnemu stebli, kjer obroč iz obroča vzrašča navzgor in je vrhnji rob spodnjega, ki oklepa začetek gornjega obroča, nazobčan. Rebra so poslikana, kot da rasto navzgor, v drug iz drugega rastočih tuljih, ki so

inenjaje rdeče, rumeno, zeleno in lila barvani. Začetek novega tulja je bel, da se na njem tem jasneje riše vrlinji rob spodnjega tulja. Polja svoda v tem okviru so poslikana nalik okrašenim trioglatim prtičkom, ki so razpeti vanj. Podlaga je bela. Enobarven pas oddeljuje rob, ki je pokrit z vrsto tipičnih patroniranih rdečih križcev. Notranje polje je pri slikah simbolov evangelistov pokrito s patronom iz zvezd in nageljnovih cvetov. Simboli evangelistov so spretno komponirani v trikotni okvir, vsak ima poleg sebe trak z napisom svojega imena, ki dopolnjuje maso figure v toliko, da je ploskev popolneje pokrita. Nepozabno učinkovita je stilizacija vola in leva, pa tudi orel sv. Janeza ne zaostaja za njima. Obe prvi živali delujeta izključno kot monumentalni temni obrisi, modelacija glave pri volu je izpremenjena v sistem stiliziranih belih lis v temni ploskvi mase glave. Peruti so obdelane pri vseh, pri orlu pa cela figura v dekorativno ploskoviti risbi, ki se popolnoma spaja z dekorativno živahnostjo svoje okolice. Polja prednjega svodnega pasu so pa poslikana sploh samo dekorativno. Ozadja so nepretrgoma bela brez notranje obrobne črte, rob je pokrit s patroniranimi križci, notranjost ploskve pokriva stilizirana nageljnova trta s cvetovi, od križišča reber na temenu svoda pa raste v sredi vsakega polja po en rastlinski motiv s cvetom. Kratkemu stebelcu sledi par stiliziranih listov, ki se približno simetrično razvijajo po ploskvi, med njimi pa poganja v sredi cvet.

Isti način obvladuje tudi stene. Na slavoitoku je prizor Marijinega oznanjenja dekorativno aranžiran z ozadji, kar je posebno očitno pri Mariji. Spodnji del pokriva visok, perspektivično čisto brezpomemben pas s cikcakastimi črtami na križ prepetega tlaka, zgornji del pokriva patron z letečimi pticami, na levi pa je proti loku zožujoči se del ploskve pokrit z navpičnimi vrstami stiliziranih oblakov. Postava Marije je vtkana v to dekorativno ploskev tako, da se popolnoma neprisiljeno spaja z njo. Pri nasprotni figuri, angelu, so peruti shematizirane popolnoma v ploskovito dekorativnem smislu in se prilagajajo v svojem formalnem motivu dekoraciji ploskve ob doprskih slikah tretjega pasu na stenah. Ravno pri tem angelu je dalje posebno izrazita obdelava telesnosti, ki se opisanemu dekorativnemu okviru popolnoma podreja. Kljub velikemu bogastvu gub angelove obleke je vendar njih sistem popolnoma linearen in podrejen ploskvi. Plastičnega osenčevanja sploh ni, ampak samo zelo živahen, dekorativno stiliziran sistem svetlih in temnih lis, ki bi se dal uresničiti tudi z izrezi iz enotne črne ploskve. Ta način obdelave telesnosti je značilen za vse figuralne dele te slikarije in v nekaterih slučajih, posebno pri opisanem angelu, naravnost spominja na obdelavo telesnosti v lesorezni tehniki.

Za absolutno merodajnost osnovne ploskve za značaj teh slik je zelo značilna edina mnogofigurna kompozicija v ti cerkvi, prihod sv. Duha.

Še bolj podčrtava ta način dejstvo, da je ploskev slike od vrha do tal tesno natrpana in je vsa zaporednost predmetov spremenjena v reliefno lepenje zadnjih vrst na prednjih, osnovna ploskev pa še prav posebno izražena v vencu stiliziranih oblakov pod vrlinim robom.

Tudi zastor na pritličju je podan samo v ploskoviti risbi brez tendence po plastičnem gibanju.

Tudi edina slika, pri kateri bi mogli pričakovati večjo prostorninsko plastiko, umor nedolžnih otrok, se kljub prostorninskemu okviru, predstavljajočemu pokrajinsko veduto z gorami v ozadju, ne oprosti zakona ploskve, kar je posebno očitvidno pri figuralnem delu te slike, ki je komponiran v že pri prilodu sv. Duha opaženem reliefnem smislu. Na desno in levo ob navpični osi poslikane ploskve se vrši prizor, ko po en skrajno razgiban vojak prebada po enega otroka. Kompozicija skupine dveh figur je v obeh slučajih taka, da je skupina pomaknjena v pogled od strani, temu pogledu se podreajo tudi vse geste, ki se izživljajo v konturalni v širinski in višinski mesto v globinski dimenziji. Stoječi Herod na desni je pa naravnost stlačen v ploskev in širinska dimenzija pri njem pretirano prevladuje. Prizor je vokvirjen samo z debelo barvno črto, ostanek ploskve ob straneh slike pa je izpolnjen z viticami nageljnovе trte s cvetovi.

Na severni steni, ki je brez oken, pokriva v vsakem polju srednji pas v višini konzolnega polstebra, ki opira rebra svoda, dvojen pravokoten okvir s slikami stoječih apostolov. Značilno trodelno ozadje figur (tlak, balustrada, nebo) sem že omenil. Kot ostanek osnovne ploskve je na vrhu ohranjen ozek pas temne barve z napisi imen apostolov. Okvir, ki je vodoravno in navpično pasast, nosi v srednjem pasu mavrične barve, preko njili pa patron, posnemajoč geometričen vezeniški motiv. Ogli okvira so označeni kot kvadratična križišča, okvirnih črt z belim diskom na rdečem ozadju.

Doprsne figure tretjega pasu, ki so naslikane na enakomerno drobno patronirano ozadje, imajo podobne okvire kakor drugi pas, okvir je zgoraj zaokrožen, spodnja dva ogla sta poudarjena z diski, mavričasti srednji pas pa pokrit s križčastim patronom. Ploskev med okvirom slike in rebri je izpolnjena z zelo dekorativnimi rdeče-belo pasastimi, ostrolomljenimi, navzgor obrnjenimi pasovi.

Stene ob oknih na vzhodu in jugu prezbiterija, ki imajo okna, so zunaj vse pokrite s previjajočo se rdečo nageljnovo trto s cvetovi, slike apostolov pa so postavljene v stranice oken v polkrožno završena polja, ločni vrli okenske dupljine pa je istotako preprežen z nageljnovo trto. Tretji pas nad njim je dekoriran kakor oni na severni steni. Celota teli polj predstavlja poleg nekaterih polj svoda in svoda kot celote dekorativno najpopolnejše in najučinkovitejše, kar nudi ta cerkev, pa tudi, kar nudi slovensko gotško gradivo sploh.

Slike v cerkvi sv. Duha so zanimiv primer naravnost rafinirano razvitega čuta za dekorativnost, ki je gotiki do neke mere sploh lasten. Tu pa imamo slučaj, da je umetniško le diletantsko izvežban dekorater-obrtnik izvršil delo, ki dosega prav redko popolnost v ti stroki.

Motivni krog te ornamentike v našem gradivu ni osamljen; le ta tako bogata sestava je edina, vsaj v doslej znanem gradivu. Motiv preslice za slikanje reber je uporabil n. pr. tudi Janez Ljubljanski v prezbiteriju na Kamnem vrhu l. 1459., dekorativni, po svoji rasti v višavo presličnemu sorodni motiv, ki pokriva ploskev med rebri in slikami doprsnih svetnikov, je porabil isti slikar na rebrih na Visokem pod Kureščkom l. 1443. Okviri z mavrično podlago in patroniranimi križci ali sorodnimi vzorci so pogosti, disk kot povdarek in okrask križišča ali ogla okvira je v pozni gotiki pogost (n. pr. Suha), koncem 15. in na začetku 16. ga porabljajo tudi sicer (n. pr. Jezersko, Križna gora, pokopališka cerkev v Tolminu); vitica s cvetovi in brez njili se najde tako pri Janezu Ljubljanskem kot drugod, pravtako vsi vzorci patronov. Tudi tako značilni rastlinski motivi na svodu se najdejo vsaj v zarodku že pri Janezu Ljubljanskem kot polnilo oglov ob slikah angelov in evangelistov na svodu cerkve na Visokem (1443), razpredeni čez cela figuralno neposlikana polja pa na Muljavi (1456) in na Kamnem vrhu (1459). Zelo veliko vlogo pa igrajo koncem 15. in v prvih desetletjih 16. stoletja. Najsijajnejšo dekoracijo s porabo teh motivov je imela pač župna cerkev v Št. Rupertu na Dolenjskem. Njene ostanke so odkrili 1896 in 1897 na svodu v ladji, ko so cerkev nanovo slikali.²⁾ V zapuščini slikarja Matije Koželja se je ohranilo več skic po ti najdbi. Te skice nam dokazujejo, da gre v žal izgubljeni šentrupeški slikariji za delo, ki je bilo vsaj po rastlinski motiviki svoje dekoracije in nje obdelavi najbližje onemu v cerkvi sv. Duha. Cerkev v Št. Rupertu je nastala koncem 15. stoletja in so verjetno tudi ti ostanki iz onega časa. Zanimiv primer porabe te vrste rastlinskih motivov nudi tudi slikarija svoda južne stranske ladje, posebno pa svoda prezbiterija v cerkvi v Praprečah pri Lukovici. V južni ladji se odlikuje v tem oziru posebno eno svodno polje, v ladji pa cel svod. Prapreške slike so datirane iz l. 1522. in 1524. Izraba motivov je v Praprečah očitno, že v dekadenci, cvet je pridobil na veljavi, dočim je trta degenerirala v sulio razpletanje vitic. Bujnost listja in enakomerno vpoštevanje cveta in obdajajočega listovja je pri sv. Duhu v največji moči in se vidno razlikuje tako od porabe tega motiva pri Janezu Ljubljanskem kakor v Praprečah. Tudi v tem oziru je sorodstvo največje med sv. Duhom in Št. Rupertom.

S tem pa smo se približali že tudi vprašanju datiranja slik pri sv. Duhu. Žal št. ruperški slik ni mogoče natančno datirati. Ladjo, kjer so se nahajale, so pričeli zidati šele 1482, dogotovljena pa je bila 1497. Ker

²⁾ Ivan Steklasa: Zgodovina župnije Šent Rupert na Dolenjskem, str. 183 sl.

so novo cerkev posvetili³⁾ šele 1520, se nam doba, v kateri je bila cerkev verjetno slikana, raztegne kar na ok. 30 let. Vseeno pa mislim, da smo po primerjanju teh ostankov z datiranimi prapreškimi upravičeni domnevati, da je bil Št. Rupert slikan precej prej, koncem 15. ali začetkom 16. stoletja.

O času postanka slik cerkve sv. Duha nam zgodovinski viri ničesar ne poročajo. Podpisi starih obiskovalcev pa, ki se nahajajo na njih v večjem številu,⁴⁾ nam nudijo sleer terminus ante quem, vendar preveč nedoločen, ker ni nobenega nujnega povoda za domnevo, da je najstarejši podpis nastal takoj po dovršitvi dela. Upoštevati moramo tudi splošno dejstvo, da se je navada, podpisovati se, s kakim ostrim predmetom začrtajoč svoje ime in letnico v omet cerkvene notranjščine, ali pozneje z rdečilom, posebno v bližini oltarja, razpasla šele v 16. stoletju, da je cvetela posebno sredi in v drugi polovici tega stoletja in da so starejši podpisi kakor iz 16. stoletja sploh zelo redki. Pri sv. Duhu je najstarejša skupina podpisov iz let okrog srede 16. stoletja. Najstarejši in zanesljivo pristen je podpis brez imena obiskovalčevega Anno d(omi)ni XV (= 1515). Podpis A. 1509 M. mi je glede pristnosti sumljiv in ga rajši ne upoštevam, pa rezultata tudi bistveno ne izpremeni. Sledeči najstarejši je takoj poleg onega iz l. 1515. in se glasi: Anno d(omi)ni 29 (= 1529). Omenim naj še po starosti naslednje tri: Hic fuit erasm(us)... 15XXX (= 1530) — Anno d(omi)ni 31 (= 1531) — Hic fuit Vrbanus Crob(?)att 32 (= 1532).

Terminus, ante quem je ta slikarija nastala, bi bilo torej l. 1515., ali če mu priznamo pristnost, l. 1509.

Poskusimo se končno približati času postanka teh slik še s stilistično razvojnimi momenti, katere vsebujejo. Na prvi pogled imamo opraviti s slikarijo stilistično razvojnega stadija, ki bi komaj dosegal sredo 15. stoletja. K temu utisu pripomore pomanjkanje smisla za prostornost ter hieratični shema stoječih postav apostolov. Figura kralja Heroda v sliki moritve nedolžnih otrok se nam na prvi pogled vidi vsled enostavnega gubanja plašča tako starinska, da bi preko srede 15. stoletja ne mogli ž njo⁵⁾, tudi značilna, na pokrivalo usmiljenk spominjajoča kapa na njegovi glavi se najde v gradivu pred sredo 15. stolteja, n. pr. na glavi srednje stoječe osebe za klečečim kraljem na sliki sv. treh kraljev v Kaiser-Friedrich-Museum v Berlinu iz srednjerenske šole, nastali okrog 1440⁶⁾.

³⁾ Iv. Steklasa, o. c., str. 149 sl.

⁴⁾ Ti podpisi so objavljeni v poročilu o varstvu spomenikov v Zborniku za umetnostno zgodovino 1929.

⁵⁾ Primeri sl. 78, figuro na desno od križa iz okr. 1440 v C. Glaser: Die altdeutsche Malerei. München, F. Bruckmann A. G., 1924.

⁶⁾ Gl. sl. 93 v C. Glaser, o. c.

Čelovník: apostol.

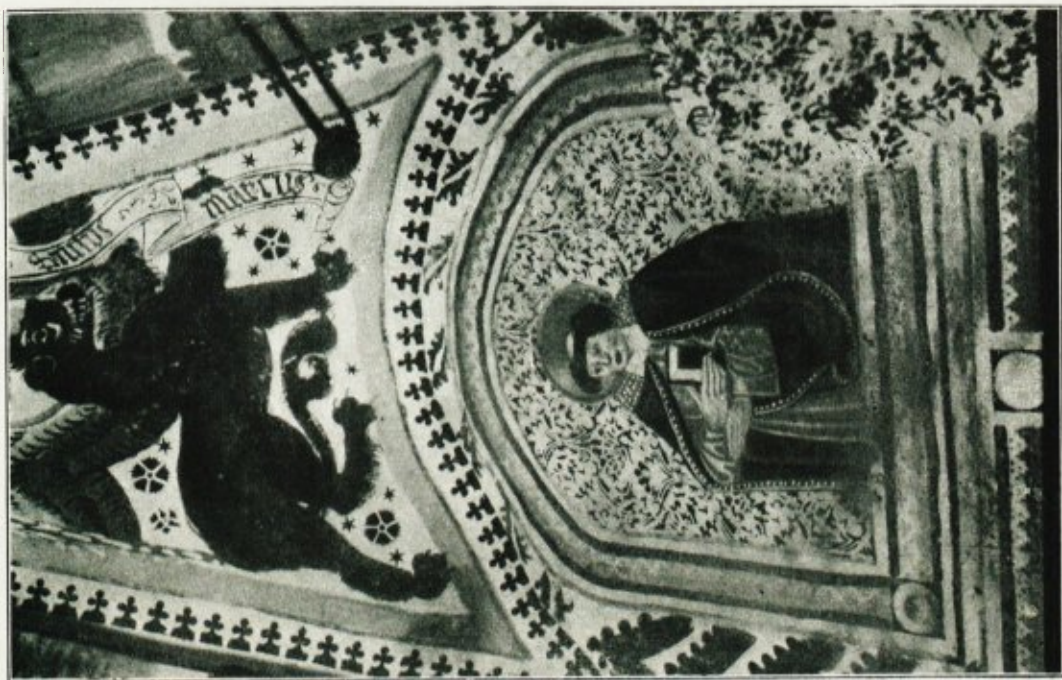
Čelovník:
apostola.

Čelovnik :
Sv. Fortunat
in simbol
sv. Marka

Čelovnik :
simbol
sv. Luke

Čelovník:
symbol
sv. Matevža.

Čelovník:
Angelj
Gabrijel

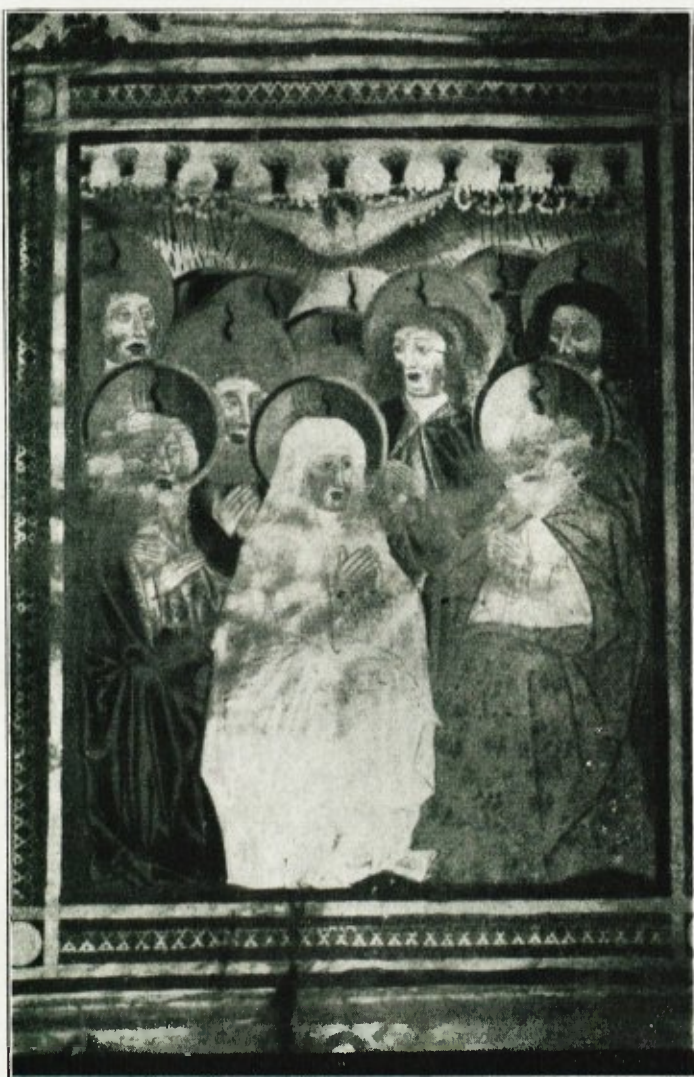

Čelovnik:
slike na sev.
steni prezbi-
terija.

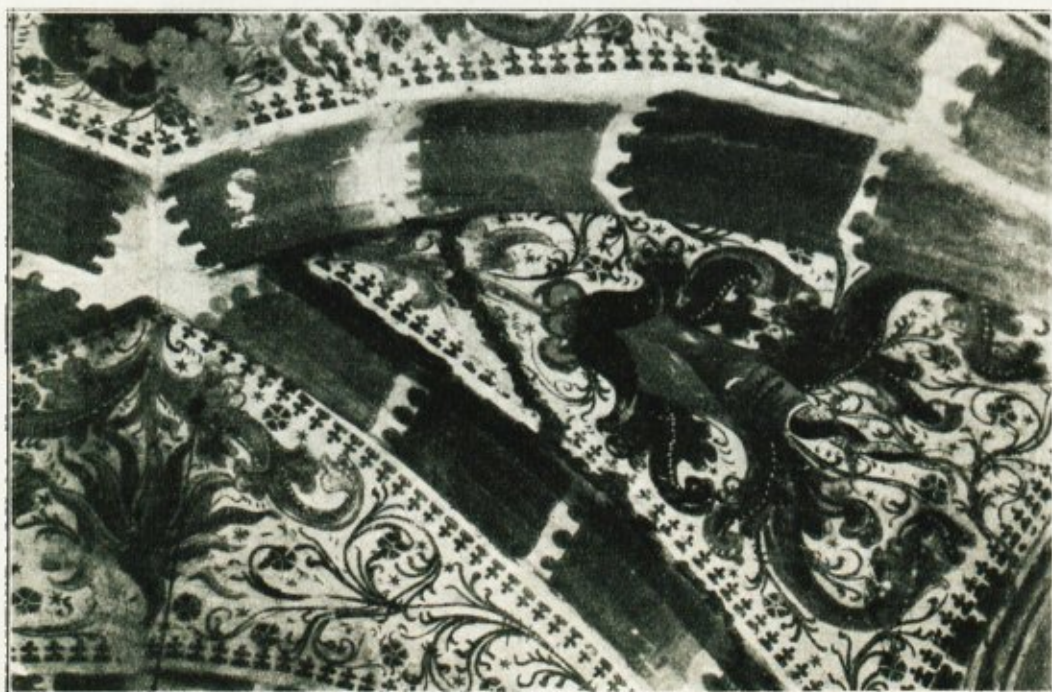
Čelovnik: dekorativni sistem enega polja južne stene.

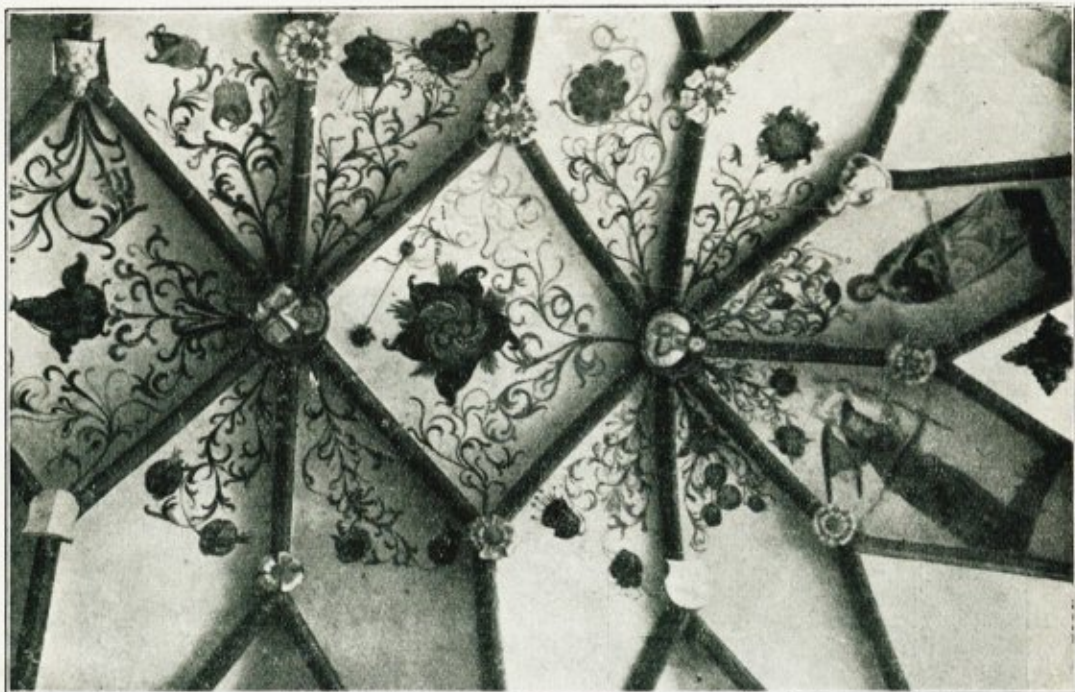
Čelovník : príhod sv. Duha.

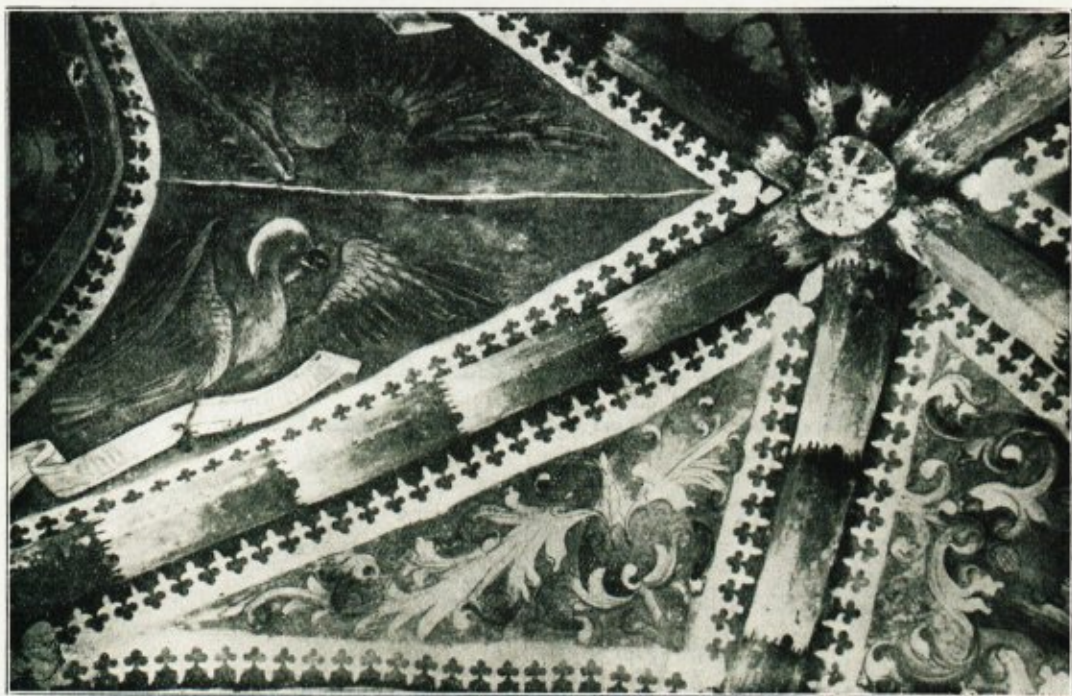
Čelovník; moritev nedolžnih otrok.

Čelovník; detajl ornamentike svoda.

Prapreče: svod prezbiterja.

Kamen vrh: detajl svoda.

Št. Rupert na Dolenjskem: detajl uničenih svodnih dekoracij.

Šele ko opazimo za konec 15. in začetek 16. stoletja značilni široki, rame pokrivajoči ovratnik njegovega plašča, se prepričamo, da smo v zmoti.

Kmalu pa se nam odkrije cela vrsta momentov, ki nas pouče, da je ta slikarija nastala na vsak način po osnovnem preobratu v srednjeevropskem slikarstvu, ki se je izvršil ok. 1460 pod nizozemskimi vplivi. Predvsem značilno gubanje oblek stoječih figur popolnoma nič ne odgovarja slogu 1. pol. 15. stoletja, ampak pripada z malimi izjemami novemu slogu gubanja, ki se izraža v bogatih, ostrolomljenih gubah. Sicer je naš slikar svoje tozadevne vzore prilagodil svojemu rokodelskemu znanju in napravil iz njih sistem dekorativnih svetlo-temnih skladov, ki se po večini izživlja v ploskvi in ima le redko še nekaj prvotne plastične moči. Slog gubanja oblek naših slik odgovarja nekako onemu na sliki Rojstva Friedricha Herlina z oltarja cerkve sv. Jurija v Nördlingenu iz ok. 1477/78⁷⁾ ali Rojstva Hansa Pleydenwurffa iz nekako iste dobe⁸⁾. Le da je to gubanje pri našem mojstru veliko bolj stilizirano in skoro popolnoma oropano realističnih podlag. V ta štadij razvoja srednjeevropskega slikarstva spada tudi nenaravno dekorativno viljanje plašča ob levi roki slike sv. Mohorja, ki se istotako pogosto nahaja na slikah, nastalih po zmagi nizozemskih vplivov in ga najdemo tudi na obeli citiranih slikah pri plašču sv. Jožefa. Le da je naš slikar to gubo raztegnil primerno svojemu slogu v ploskev in se ž njo približal za zadnja desetletja 15. in začetek 16. stoletja tako značilnemu »ušesu«. Že citirano Pleydenwurffovo Rojstvo iz germanskega muzeja v Nürnbergu pa ima še eno potezo, ki se nahaja tudi pri sv. Duhu, to je namreč značilna kontura stranskih dveh, nad štalico plavajočih angelov z značilnim bogatim naborom gub za seboj⁹⁾, ki ga najdemo v istem smislu in v okviru skoro enake konture cele figure pri simbolu sv. Matevža v cerkvi sv. Duha.

V ti zvezi je zelo важно Marijino oznanjenje na slavoloku v cerkvi sv. Duha. Odvisnosti tega oznanjenja od znanega rojstva Rogiera van der Weyden v stari pinakoteki v Monakovem ni mogoče prezreti¹⁰⁾. Iz plavajoče figure pri R. v. d. Weydenu je nastala naša stoječa, odpadel je vihrajoči plašč, ostal pa je v draperiji povdarjeni značilni motiv upognitve desnega kolena in cel sistem iz tega motiva izvirajočih gub. Kako se je v nemškem slikarstvu razvijal prevzeti nizozemski motiv, nas dobro poučita primera sl. 40 (Mojster štercinškega oltarja, 1458) in 54 (Bartholomäus Zeitblom na oltarju iz Eschacha v muzeju v Stuttgartu¹¹⁾). Tudi od-

⁷⁾ C. Glaser, o. c., sl. 124.

⁸⁾ C. Glaser, o. c., sl. 134.

⁹⁾ Gl. sl. 134 v C. Glaser, o. c.

¹⁰⁾ Prim. sl. tabla XLII v Hans Karlinger, *Die Kunst der Gotik*, Propyläen-Verlag, Berlin 1927.

¹¹⁾ Prim. sl. 40 in 54 v E. Heldrich, *Die altdeutsche Malerei*. Jena, E. Diederichs, 1909.

visuost Marije v celi njeni pozi in celo sistemu gub od Rogierjeve je popolnoma jasna.

Tako smo nedvomno ugotovili v naših slikah elemente, ki označujejo stanje srednjeevropskega slikarstva druge polovice 15. stoletja, ne da bi mogli razen z malo izjemo »ušesa« pri sv. Mohorju dokazati že tudi elemente naslednje stilistične faze, takozv. poznogotskega baroka (C. Glasser, o. c. str. 207 sl.), ki označuje konec 15. in začetek 16. stoletja.

Glede našega slikarja je nedvomno, da gre za rokodelca brez večjih umetniških pretenzij, ki je napram svoji dobi slogovno zaostal, in moramo zato postanek njegovega dela vseeno pomakniti bolj proti koncu 15. stoletja, kakor so njegovi vzori. Njegova sorodnost s slikarjem svoda ladje v cerkvi sv. Ruperta na Dolenjskem bržkone ni slučajna, ampak smemo mogoče iz tega sklepati na obstanek domače dekoraterske delavnice zelo poljudne, a kakor smo ugotovili, dekorativno naravnost, rafinirane smeri. Naša, iz poznejših stoletij znana ljudska dekorativna umetnost se nikjer ne stika ožje s srednjeveškimi spomeniki kakor ravno v cerkvi sv. Duha na Čelovniku.

Résumé.

François Stelè: Les fresques de l'Eglise du St. Esprit à Čelovnik près de Zidani most. L'auteur décrit d'abord les peintures du presbytérium de l'église: au plafond, le Christ, entouré des symboles des évangélistes (majestats Domini), aux murs, les apôtres, des saints, des saintes, la Pentecôte, le massacre des SS. Innocents et la Ste Trinité. Les peintures que l'auteur met à la fin du 15e siècle, se distinguent par son style décoratif qui rappelle l'art du peuple, spécialement la voûte du presbytérium et le mur méridional.

Izvestja.

Literarne predloge in paralele.

Naš starejši pisateljski rod je pojmoval avtorstvo znatno ohlapnejše, ko ga pojmujejo danes. Često so se prepesnitve iz tujili literatur, zlasti iz nemške, izdajale ali sploh brez vsake pripombe, kakor bi bile izvirno blago, ali pa se je kvečjemu dostavljalo na splošno: »iz (oziroma : poleg) nemškega«. Naše leposlovje je bilo v početkih, zato je vsak donos veljal za obogatitev in se ni mnogo vpraševalo, odkod. Naš književni jezik, zlasti pesniški, je bil še malo razvit, zato si je prevajateljsko delo lastilo ceno in značaj izvirnega ustvarjanja. Tako je delal »prvak« Koseski — kdo bi se čudil, če so delali tako tudi drugi?

Precejšnjemu številu na ta način nastalih proizvodov je naša književna zgodovina (od Levstika sèm) že ugotovila »rodovnike«. Vendar velik del starejše pesniške produkcije v to smer še ni preiskan, dasi bi točna ugotovitev provenijence za pravilno ocenitev dotičnih pisateljev in njih del bila nedvomno potrebna, indirektno pa — kot senca poleg luči — bila dobrodošla tudi za

vrednotenje neprizadetih pisateljev ter s tem pripomogla k pravilnejši in izrazitejši sliki cele dobe. Zato namerava »Časopis« pod gornjim naslovom priobčevati doneske k temu vprašanju. —

Začenjam s pesmimi, posnetimi po nemškem mladinskem pisatelju Krištofu Schmidu. Krištof Schmid (1768—1854), kot duhovnik dolga leta šolski nadzornik in v ozkem stiku z mladino, je zaslovel po svojih prijetno pisanih vzgojnih povesticalih po vsem svetu in že zgodaj so ga prevajali tudi pri nas, zlasti v Slomškovem krogu, kateremu je moral po svoji vzgojnosti posebno usrežati. Vse to so znane stvari. Ni pa bilo doslej znano, da so prevajali tudi njegove pesmi. Ugotovil sem 13 takih prevodov, morda pa se jih najde še več. Posneti so večinoma po zbirki »Blüten, dem blühenden Alter gewidmet«, ki je izšla prvič 1818, deloma pa po vložkih igre »Die kleine Lautenspielerin«. (V zbranih spisih tvori oboje 17. zvezek.)

Sedem teh prevodov, oziroma prepesnitev je izšlo v Ahaclovih »Pesmih«¹⁾; treba jih je torej šteti med tiste, ki jih Ahacel v predgovoru 1. izdaje (str. VI) navaja kot »nach deutschen Mustern bearbeitete Gesänge«. Vendar moram omeniti, da ima 1. izdaja le eno teh pesmi, ostalih šest je prišlo v zbirko šele z 2. izdajo. Vse so označene kot »štajerske«, pač po pristojnosti prevajalcev.

V svrhu podrobnejše označitve sem razvrstil pesmi po prevajalcih.

1. Schmid — Krumpak.

Obe pesmi, ki jih ima v Ahaclovi zbirki Krumpak²⁾ (»Večerna veselica«, »Nedolžnost«), sta posneti po Schmidu. Prva je izšla že v 1. izdaji (1833) in se glasi obenem z izvirnikom:

Der Bauernknaube am Abend.	Večerna veselica.
Schön ist es, wenn das Abendrot Durch grüne Tannen lacht; Man dankt so froh dem lieben Gott, Der es so schön gemacht.	Veselo sonce blisketa, Po hribih se ozira, Nas pomni zvečer na Boga, Ki vse tak čedno cira.
Schön ist es, wenn der Abendstern Am klaren Himmel glänzt; Man denkt so gern an Gott den Herrn, Der ihn mit Strahlen kränzt.	Večerna zvezda persvetli, In se na nebi maja, Nas Stvarnika molit' uči, Ki ji svetlobo daja.

¹⁾ Z ozirom na Kidričevo vprašanje v ČZN 1924, 40 bodi mimogrede omenjeno, da »tretji natis pomnožen« iz l. 1855. r e s eksistira: Študijska knjižnica v Marlboru ga ima pod signaturo 1357. Naslov: Koroške in Štajerske pesmi. Enokoljko popravljene in na novo zložene. Na svetlo dal Matija Ahacel, cesarsk. kraljev. učenik v celovških višjih šolah. Tretji natis pomnožen. V Celovcu, Natisnjene in na prodaj pri Janezu Leonu. 1855. 8°. 162 + (III) + 24 str. (napevov).

²⁾ Krumpak Janez, r. 18. jun. 1804 pri Sv. Petru na Medvedovem selu, posvečen kot bogoslovec tretjega letnika (8. avg. 1830 pri Sv. Andražu, kaplan od 1831 do 1832 v Čadramu, do 1835 pri Sv. Križu pri Rog. Slatini, do 1838 v Teharjih, do 1840 v Koprivnici, do 1842 v Lučah, do 1844 v Starem trgu, nato kurat do 1851 pri Sv. Primožu nad Vuzenico, končno župnik pri Sv. Jakobu v Galltju do smrti 29. dec. 1862. (Kovačič, Nadžupnijski Sv. Križa, 72; Orožen III, 404.)

Und wer den Tag vollbracht mit Gott,
Dem ist es wohl zumut,
Und noch einmal so schön und rot
Glüht ihm des Abends Glut.

Dem, der nichts Böses je vollbracht,
Winkt jedes Sternlein zu:
»Schlaf' wohl! Schlaf' wohl! und gute Nacht,
Du guter Junge du!«

Und sanft und ruhig schläft er ein
Von Engeln bewacht;
Und schläft so — bis der Morgenschein
Ihm heli ins Fenster lacht!

In kdor je z Bogom den dostál,
Bo vžival zdaj veselje;
Še enkrat tak bo sladko spal,
Zazibal svoje želje.

In kdor nedolžno vést imá,
Per miru on počiva,
In vsaka zvezda mu migla,
Da Bog nad njim prebiva.

Tak v božjih rokah on zaspi,
In angei njega varje,
Ga v drugo jutro spet zbudi
Per luči svetle zarje.

Prevod je precej svoboden, vendar v glavnih mislih odgovarja izvirniku; najznatneje se razlikuje od njega v predzadnji kitici. Razne oddaljitve v podrobnostih so večinoma pesmi v škodo: naslov »veselica« (1), trditev, da se zvezda »maja«, konec 3. kitice, kjer Schmid lepo naveže na predstavo prvih dveh kitic, dočim je Krumpakova misel brez notranje strnjivosti s prejšnjim. Metrično se pesmi krijeta, izvzemši drugo in četrto vrstico v kitici, ki sta postali nadštevilni.

»Nedolžnost« (»Unschuld«) je metrično točno posneta po izvirniku, istotako se strinja z njim vsebinsko. V podrobnostih pa se mestoma znatno oddaljuje od njega. Kot primer navajam 5. in 6. kitico (vseh je osem):

Gleich welkenden Rosen
Verstäubet ihr [= der Freuden] Glück,
Und läßt in dem Herzen
Nur Dornen zurück.
Sie pflücken die Blüte
Der Wangen bald ab,
Und graben der Jugend
Ein früheres Grab.

Daher, wenn das Laster
Verderben uns droht,
So warnet uns freundlich
Der gütige Gott;
Von brennender Rote
Erglüht das Gesicht;
»Das wäre ja' Sünde!«
Im Herzen was spricht.

Posvetno veselje
Se staja ko led,
Hitrejši ko rožic
Popada mu cvet;
Le ternje hodeče
Mladenču pusti,
In vleče pod zemljo
Tudi mlade kosti.

Če hooče skušnjava
Omotiti nas,
Poslušajmo takrat
Svoj znotranji glas.
Rudeče obrača
Se lice na smeh,
Aij angel varh kliče:
»Nikár, to je grehi«

Neskladnost s celotno sliko (»se staja ko led« v zvezi z rožicami!), prozaičnost izraza (»in vleče pod zemljo...«), deloma naravnost krivo in nesmiselno tolmačenje (»rudeče obrača se lice na smeh«!) so napake, ki pričajo o pomanjkljivosti pesniškega čuta in dajejo Krumpakovemu delu značaj okornega težaštvja. Da poezija ni bila njegovo področje, se vidi tudi iz tega, da razen tu navedenih dveh pesmi ni objavil skoraj ničesar; znana mi je iz poznejše dobe edino dolgovezna »Posledna pot zapeljanega dekleta«, ki je izšla v Drobntincih 1852, str. 245—248, z označbo: »Poieg nemške«. Očividno je nje-

gov stik s književnostjo bil le začasen in slučajen, inspiriran od zunaj: skoraj gotovo ga je »vpregel« (Glaser III, 126) v pisateljevanje spiritual Slomšek, ki je dajal svojim bogoslovcem prevajati iz nemščine razne vzgojno-leposlovne sestavke, v prvi vrsti ravno Krištofa Schmidu.

2. Schmid — Sevšek.

Docela isto velja o Sevšku³⁾. Tudi on se je literarno pojavil najprej v Ahaclovih »Pesmih«, in sicer v 2. izdaji (1838), kjer so štiri izmed osmih pesmi epskega dodatka (»Resnice v pravlicah«) podpisane z njegovim imenom. Pozneje ga srečamo le še v Drobntinah 1856, str. 293—294 (»Zahvala«) in 1857, str. 302—303 (»Na sveti večer«).

Pesmi v Ahaclu (»Dervar«, »Razbiti verč«, »Star vojšak« in »Bukve brez čerk«) so vse prevedene po Schmidu.

»Dervar« ima v izvirniku naslov »Der Ho'zhacker«. Vsebina je na kratko sledeča: Ubog drvar, ki je nezadovoljen s svojo usodo, si želi, da bi vse, česar se dotakne, pozla elo. Želja se mu izpolni, a njegova sreča se kmalu izpremeni v strah in grozo: ko hoče piti in jesti, se mu voda in kruh pretvorita v trdo zlato. Teda se nenadoma — zbudi: k sreči se mu je vse le sanjalo. Vesel spozna, kako je dobro, da se nam ne izpolni vsaka želja.

Prevod v glavnem točno odговarja predlogi, le 6. kitico je Sevšek (pesmi na škodo) raztegnil v dve kitici.

Schmid: »O Wunder, o Freude! Jetzt geh' ich nach Hans!
Die Arbeit hier mache ein anderer aus.
Nun esse ich nichts mehr als Braten und Wurst,
Und trinke Burgunder und Rheinwein für Durst.
Nur diesmal noch ess' ich vom Brot da genug,
Und trinke die Letzte aus irdenem Krug!«

Sevšek: »O da te, poglejte! to pač je veselo!
Prešembrajte, note, zdaj pač zdaj, no no!
Zdaj naj dokonča le kdo drugi to delo,
Jez pojdem kar spotam naravnost damò.
Ne bom se ne dalej več tukaj putil,
Sal truda zadosti sim si že zavžil.«

»Le čajte! do zdaj sim se vbijal z dervnico,
Sim stradal, kervave tud žule dobil,
Od zdaj pa pečenko, klobase, potico
Bom vsaki dan jedil, in vince bom pil;
Koj zdaj še svoj zmesen kruh bom podrobil,
In zadnokrat z verča se vode napil.«

³⁾ Sevšek Luka, r. 13. okt. 1810 na Vranskem, posvečen pri Sv. Andražu na Koroškem 31. jul. 1836, kaplan v Gornjem gradu od 21. sept. 1836 do 5. nov. 1837, v Loki do 31. avg. 1839, v Trbovljah do 17. febr. 1841, pri Sv. Pavlu pri Voljski do 23. aprila 1842, v Šmarju do 1. sept. 1847, oskrbujoči kaplan pri Sv. Petru v Sav. dolini do 18. apr. 1855, provizor pri Sv. Hemi do 1. jul. 1855, nato župnik Istotam do 30. nov. 1873, končno župnik v Artičah do smrti 3. febr. 1881. (Slekovčevi zapiski; prim. tudi Orožen VIII, 273.)

Metrično se prevajalec — kakor kaže navedeni primer — glede ritma in obsega kitic drži izvirnika, razlikuje pa se od njega glede rim: Schmid ima vseskozi moške rime, in sicer zaporedne (aabbcc), Sevšek pa poleg moških eno žensko (a), in sicer v razvrstitvi ababcc.

»Razbiti verč«, v originalu »Der Wasserkrug«, pripoveduje o jezljivem puščavniku, ki zaradi svoje razdražljivosti ni mogel izhajati med tovariši in se je umaknil v popolno samoto. A ko ga tudi tam premaga jeza — ker se mu razbije vrč —, spozna, da je krivda v njem samem, in se poboljšani vrne nazaj med tovariše. Pesem obsega v izvirniku 9 kitic po 4 vrstice. Sevšek je kitice razširil v šestvrstične in obenem podaljšal posamezne vrstice, razen tega je iz zadnje in predzadnje kitice — kjer se nahaja nauk fabule — napravil po dve. Tako je pesem v prevodu narastla več ko za polovico. Naravno je, da je vsled tega dikcija zbledela in zvodenela. Naj zadostuje kot primer za to prva kitica, ki naj obenem pokaže metrično razliko.

Schmid: Bedeckt mit Nacht von Fels und Wald
Stand eine Binsenhütte!
Hier wohnt' ein Klausner, grau und alt,
In frommer Brüder Mitte.

Sevšek: V prav temnim gojzdi med skalovjam
Je stala revna hišca preprosta,
Obdana z drevjam in z germovjam
Je skrita pred posvetnimi hrupam b'la.
In v baftici je živel svoje dni
Pušavnik star že med tovaršami.

Prav tako razblinjen je tudi »Stari vojšak« (»Der alte Krieger«), v katerem se pripoveduje, kako star general (pri Sevšku vojvoda) preizkusi in kaznuje svojo trdosrečno rejenko. Število kitic je ostalo tu sicer isto kakor v izvirniku (8), a dočim sestoji Schmidova kitica iz štirih jamskih in dveh jamsko-anapestičnih verzov, je Sevšek med ti dve sestavini vrnil še štiri jamske vrstice ter raztegnil tako prvotno šestvrstično kitico na deset verzov. V zvezi s tem je tudi vsebinsko tuintam kaj dodal, vendar so to sami nepotrebni priveski, ki le razblinjajo pripovedovanje. Kot primer naj sledi 1. kitica.

Schmid: Ihr Leuten, hört, es lebt' einmal
Auf selnem Rittergute
Ein alter, bied'rer General,
Ein Mann von edlem Mute —
Und helfen und trösten, erfreuen und geben,
Dies war ihm die einzige Freude im Leben!

Sevšek: Bil svoje dni, poslušajte!
Že vojvoda priletni,
Ki z svojim sinom živel je
V svoji grašini fletni.
On je bil: mož, verujte mi! —
Prežlahtniga šercá;
Bi skoraj djál — med nami ni
Zdal takšniga možá.
Njegovo nar večí veselje je b'lo:
Pomagat' in druge tolažit' lepó.

V »Bukvah brez čerk« (»Das Buch ohne Buchstaben«) se nekoliko naivno pripoveduje, kako preprost kmet daje nauke učenemu bahaču. Morala pesmi je v zadnji kitici:

Pobere se tilo gospod vučenosti,
In misli si — hentajl resnica je to;
Kdor slabo živi, naj si ravno zna dosti,
Svoj cilj ino konec dosegel ne bo. —
Veliko modrejši in boljši je ta,
Ki stori to malo, kar doblga zna.

Metrično se poslužuje prevajalec iste oblike kakor v »Drvarju«, dočim ima izvirna kitica četverostopne jамbe z zaporednimi moškimi rimami (aabbcc). Število kitic je isto.

Na splošno laliko rečemo o Sevškovih prispevkih v Ahaclu sledeče:

Vsi so prevedeni po Krištofu Schmidu in se vsebinsko točno drže izvirnika; niti snovno niti idejno ni prevajalec ničesar bistvenega izpremenil. Oddalžil se je od izvirnika le v podrobnostih sekundarnega značaja: dve, tri misli je nadomestil z drugimi, razue brezpomembne misli je dodal. Iz nekaterih izprememb se da razbrati nekaka realistična usmerjenost. Schmid pravi, ko čudodelni mladenič v »Drvarju« izgine:

Und himmlischer Wohlgeruch füllet die Luft.

Sevšek prevaja:

In zgine. Za njim se zasveti lepó.

V »Bukvah brez črk« opisuje Schmid gospoda tako-le:

Schmelfungus auch des Wegs herkam,
Und wahr des armen Bäu'rlein nahm —
Der dicke Herr, gar hochgelehrt,
Das Bäu'rlein mit dem Gruß beehrt.

Sevšek ga riše z drastično realistiko, ki prehaja skoraj že v karikaturó:

Po poti do hiše počas se prizible
Gospodlč napilnen, prav tolst debelák;
Le malo na štorl se glava mu gibla,
Se mézi in stoka ko živ polovnjak.

Glede oblike (kitic, rim, ritma) prevajalec v nobeni pesmi ni popolnoma sledil izvirniku. Najbližji mu je v »Drvarju«. Razen »Bukev brez črk« je vse pesmi po obsegu raztegnil, deloma s tem, da jim je dodal nove kitice, deloma s tem, da je kitice razširil. Vzrok temu je pač njegova gostobesednost, oziroma nezmožnost, da bi izrazil misli kratko in jedrnato. Na splošno je pripovedovanje razblinjeno, vsled tega so pesmi, ki že v originalu niso posebno plastične, postale v prevodu mestoma naravnost dolgovezne in so brez pesniške vrednosti.

3. Schmid — Lipold.

Med prispevki, ki jih ima v Ahaclovi zbirki Jožef Lipold⁴⁾, znani pesnik iz

⁴⁾ Lipold Jožef, r. 29. jan. 1786 v Mozirju, posvečen 6. marca 1808, istega leta kaplan v Šmartinu pri Slovenjgradcu, 1809 volni kurat celjskega bramborskega polka,

Savinjske doline, je »Kmetija bogatija«⁹⁾ prosta prepesnitev po Schmidovi »Der Reich um des Landmanns«. Naj služi kot primer 1. kitica:

Der Landmann ist der reichste Mann!
Das ist gewißlich wahr,
Wenn er auch oft nicht sagen kann:
Ich hab' drei Gulden bar!
Versteht er's nur — wie froh, wie froh!
Lebt er nicht unterm Dach von Stroh!

Nar bogatejši mož je kmet,
Naj ravn. se čudno zdí;
Ker dostkrat nima za odštét,
Za silo groše tri;
Veseli pa, kdor prav spozná,
Katerga kmet ima,
Verjemi, da sam spoznal boš:
On je prav bogat mož.

Prve štiri vrstice se metrično skladajo, zadnji dve pa je prevajalec podvojil ter tako iz šestvrstične napravil osemvrstično kitico. Pa tudi v zgradbi cele pesmi se ni držal točno izvirnika. Pri Schmidu so razvrščene misli v sledečem redu (po kiticah): 1. kmet je najbogatejši; 2. v kraljevi palači je vse okrašeno z zlatom, srebrom in biseri; 3. toda kmet ima zlato soince, srebro mesečine, bisere rosnih kapljic; 4. kralj se oblači v purpur in hodi po preprogah; 5. toda kmetu sije purpur rož, preproga mu je travnik; 6. kralj ima zbor godbenikov; 7. toda kmetu pojo škrlanec in druge ptice; 8. kralja časte z razsvetlavo; 9. toda kmetu svetijo mesec in zvezde; 10. naj zahvali torej Boga in bo zadovoljen. Kakor je razvidno iz tega, je zgrajena pesem po točno izvedenem načrtu: prva kitica uvod, zadnja konec, vmes pa štiri vsebinske skupine, vsaka obsegajoča po dve kitici, od katerih je prva posvečena kralju, druga kmetu. Lipoldova prepesnitev šteje le 8 kitic, misli pa so razvrščene brez pravega reda. 2. in 3. kitici izvirnika odgovarjata pri Lipoldu v glavnem 2. in 4. kitica, vendar je somernost, ki bi morala vladati med njima, le deloma izvedena; razen tega je vrinjena med njiju nova (3.) kitica, kar še bolj moti simetrijo. 4. in 5. kitica sta izpuščeni, le misel o »pisanih ledincih« je pridržana in prilepljena k prejšnji kitici. Pri naslednjih dveh skupinah (kitice 6—7 in 8—9) je napravil prevajalec iz vsake dvojice le po eno kitico (5 in 6), obratno pa je zadnjo kitico nadomestil z dvema. Predelal je torej pesem popolnoma po svoje, ne da bi se oziral pri tem na somernost njene zgradbe in logiko njene vsebine.

4. Schmid — Šerf.

V »Cvetenjaku«, ki ga je 1839 izdal dajučičar Anton Šerf⁹⁾, so štiri pesmi označene kot »prestav z' nemškega«, vendar brez navedbe pisatelja. Tri od 20. marea 1812 do okt. 1814 kaplan v Vitanju, nato do junija 1815 v Konjicah, potem župnik na Rečici do smrti 8. jan. 1855. (Slekovčevi zapiski.) Njegovo zelo obsežno rokopisno ostalino hrani sedaj deloma g. dr. Fr. Lipold, deloma Zgod. društvo v Mariboru.

⁹⁾ V celoti je pesem ponatisnil — ne sluteč, da ravno ta ni izvirna — Maru v Jezičniku XXIV, 30.

⁹⁾ Šerf Anton, r. v Radgoni 17. maja 1798, bogoslovje dovršil v Gradeu, posvečen 31. avg. 1828, kaplan 1828—1829 v Rušah, 1829 v Halbenrainu, nato (po kratkem bolezenskem dopustu) do 1832 pri Sv. Juriju ob Ščavnic, do 1833 pri Veliki Nedelji, do novega leta 1834 pri Sv. Tomažu, potem zopet pri Veliki nedelji, provizor od 8. jun. 1834 do 6. marea 1835 v Središču, od 1835 do 1838 kaplan (zadnje mesece provizor) pri Sv. Jakobu v Slov. goricah, od 1838 do 1845 kaplan pri Sv. Barbari v Hariozah, nato župnik v Svetinjah do 1. maja 1876, ko je stopil v pokoj; u. 19. jun. 1882. (Slekovčevi zapiski; priin. tudi Maru, Jezičnik XXIII, 26.)

od njih (»Sveti Martin«⁷⁾, »Lelje no rože«, »Vodena roža«) so prevedene po Schmidu.

Sveti Martin« (»Der heilige Martin«) je legenda, pripovedovana v kitici in načinu Bürgerjeve Lenore. Kot primer navajam začetek⁸⁾:

Ein junger, edler Krieger ritt	Na berzncm konji na skakaj
Auf schnellem, mut'gem Rosse,	Bojak tam jezdi mladi,
Im Kriegesdienst mit scharfem Schritt	V' soldački službi zvest se здаj
Nach einem fernen Schlosse;	Podá k' 'nem' dalnem gradi;
Bedeckt mit Schnee war Berg und Tal,	Povsod okoli sneg leži,
Vom Frost der Boden hart wie Stahl,	Od mraza zemlja vkameni —
Mit Macht der Hufschlag schallte	Kopito zlo klopoče
Und weithin widerhallte.	No dalč okol' boboče.

Prevod kaže stremljenje, da bi kolikor mogoče verno podal izvirnik, vendar je v podrobnostih često zabrisan, ker iz oblikovnih razlogov mnogo izrazov, zlasti prilastkov, izpušča, parkrat pa obratno dosavlja prazna mašila. Na enem mestu prehaja ta zabrisanost skoraj že v netočnost:

Der dichte Purpurmantel kaun,	No ves škarnatni plaš neda
So reich er auch an Falten,	Toplote več zadosti,
Kaum mehr den Frost abhalten.	Ker gibast je no gosti.

»Ker« (= kateri) je tukaj pač mnogo prešibko in premalo izrazito; pravilneje bi bilo »dasi«. Oblikovno pa prevod vseskozi točno odgovarja izvirniku; tudi lahkotni, živahni ritem je na splošno dobro zadet.

Isto velja o ostalih dveh prevodih: »Lelje no rože« (»Lilien und Rosen«) in »Vodena roža« (»Die Wasserrose« — vzeta iz igre »Die kleine Lautenspielerin«). Oba se i po ritmu i po obliki kitice popolnoma strinjata z izvirnikom, dočim se vsebinsko v posameznostih sicer razlikujeta od njega, vendar le tam, kjer je bil prevajalec prisiljen k temu iz tehničnih ozirov.

Prevodi pričajo, da je imel Šerf smisel za pesniško obliko, zlasti za ritem, ter bil za svojo dobo in okolico dokaj spreten verzifikator, da pa mu je manjkalo čuta za pravi pesniški izraz, vsled česar se njegova beseda glasi na mnogih mestih prozaično.

Janko Glaser.

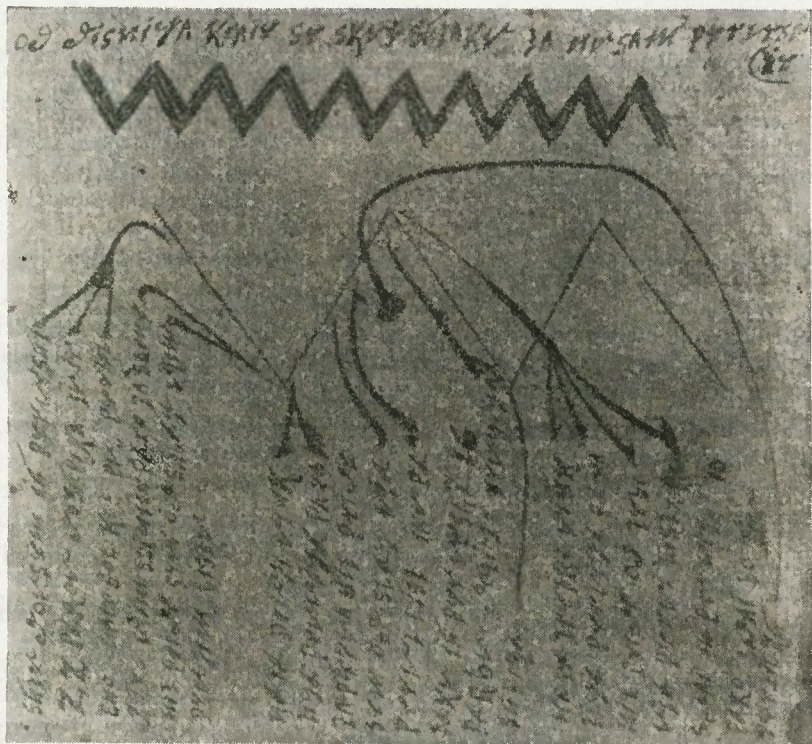
„Mashnie bukvi svetiga volbunka“.

V lanskem »Časopisu« je J. Kotnik v svojem poročilu o slovenskem rokopisu z Leš pri Prevaljah iz sredine 18. stol. ob citatu iz njega, ki sem ga postavil za naslov, pripomnil pod črto (str. 176): »Te knjige slov. bibliografija ne pozna«. Ta oči ek pa slovenskih bibliografov ne more zadeti, saj jih knjiga, za katero očitno gre, prav nič ne briga, ker ni slovenska, ampak latinska. Očitno je namreč, da je neznani pisec s tem menil staro izdajo misala iz leta 1661., ki jo je videl pri Sv. Volbenku v Lešah, podružnici Prevalj. Mogoče se še danes tam nahaja! — Mogoče bi ne bilo brez koristi za rezultat razprave, če bi se dognalo, kdo je bil »zhasti vridni gospud F(ajmošter) AK«, o kate-

⁷⁾ Pesem torej ni posneta po Castelliju, kakor je domneval Fr. Ilešič v Popotniku 1902, 178.

⁸⁾ V celoti je ponatisnil Šerfov prevod J. Siebinger v Zborniku Mat. Slov. 1901, 124.

rem se govori na str. 187—9. Teritorij, ki prihaja v poštev, je tako majhen, da bi se stvar dala opraviti na lieu mesta.

K tekstu sta priložena dva fotografska snimka rokopisa, žal pa ni med njima risbe, o kateri pravi pisec na str. 183: »Na tem prostoru se v rokopisu nahaja risba, ki ponazoruje ponien na levo stoječih vrstic«. In vendar je to najstarejši slovenski opis precej kompliciranega tehničnega procesa, ki je zanimiv tudi zato, ker ga je zapisala neuka roka. Naj je ta risba še tako neokretna, na tem mestu bi bila nujno potrebna ilustracija izdanega teksta¹⁾.

J. A. G.

Kmečki polprazniki.

Na zapadnem delu Pohorja, zlasti pa v okolišu Vuzenice praznujejo kmetje poleg v zadnjih desetletjih odpravljenih praznikov še svoje posebne kmečke svetnike. Sani pravijo, da to niso pravi prazniki, ker je le določeno delo omejeno, oziroma zabranjeno, vendar jih dosledno praznujejo.

Taki prazniki so:

Na Blaževo (3. febr.), Miklavževo (6. dec.) in sv. Lucije dan (13. dec.) se ne sme opravljati težko delo, temveč se gre v cerkev: na Blaževo prosit Boga zdravja sploh, na Miklavževo zaradi župnega patrocinija, na Lucijin dan pa prosit za zdrave oči.

¹⁾ Risba se tu naknadno priobčuje. Izvedena je v knjigi ne v smeri od zgoraj navzdol, ampak od leve na desno, kar v lanski objavi besedila ni bilo omenjeno. Uredništvo.

Na Valentinovo (14. febr.) se ne sme voziti gnoj iz hleva, ker sicer živina zbolí.

Jurjevo (24. apr.) je praznik za tiste, ki dajo zemljo v najem.

Na Markovo (25. apr.) se ne sme z živino nič delati, ne orati, ne voziti les ali gnoj ali karkoli, ker je sv. Marko patron vozne živine (pa tudi sejm je v Vuzenici).

Na Florjanovo (4. maja) mora vse, kar je v kaki zvezi z ognjem, počivati (domače kovačije, kuhanje oglja itd.), tudi se ne sme voziti gnoj.

Na god Janeza Krstnika ali kres (24. jun.) se ne sme voziti seno domov, ker bi sicer vdarila strela v škedenj.

Isto kakor za Janeza Krst. velja tudi za Urhovo (4. jul.; sejm v Vuzenici), le v ne tako strogi obliki.

Dnevi, ko se ne sme seno ali žito voziti domov, pa tudi ne žito zlagati, ker bi inace bila gotovo nesreča pri liši, so: Marjeta (13. jul.), Lekš (17. jul.), Jakob (25. jul.), Ana (26. jul.), Nace (31. jul.), Lovrenc (10. avg.) in Rok (16. avg.).

Ne sme se žito zlagati ali voziti domov, pa tudi ne gnoj voziti iz hleva na gnojišče ali pa z gnojišča na polje, pač pa se sme z živino voziti les na Jernejevo (24. avg.), Janezovo Obglavljenje (29. avg.), Matevževo (21. sept.) in Mihaelovo (29. sept.). Na Mihaelovo mora vobče strogo počivati na polju vse delo brez izjeme.

In še trije prazniki so, ko počiva živina, ko se ne sme prav nič voziti, ne les, ne poljski pridelki, ne stelja, sploh nič, kar je v zvezi z gospodarstvom; to so: Vernih duš dan (2. nov.), Martinovo (11. nov.) in Katarine dan (25. nov.); na slednji praznik morajo počivati celo (kmečki) mlini in žage, sploh vse, »kjer se kolo suče«.

Teh polpraznikov se »pravoverni« kmet drži krčevito, »brezverni« tržani in nekateri »šolani« kmetje pa se zanje seveda ne zmenijo.

Jos. Mravljak.

Slovstvo.

Mal Josip: Zgodovina slovenskega naroda. Najnovelša doba. 7. in 8. zvezek. V Celju 1928—1929. Izdala in založila Družba sv. Mohorja. 8°, 336 str.

Grudnova bolezen in smrt sta povzročili, da se je z nadaljevanjem njegove »Zgodovine« začelo šele po dvanajstletnem prestanku. Delo je prevzel dr. Josip Mal.

Novi avtor je znal tako zvesto posneti način podavanja in razdelitev snovi, da skoro ni čutili razlike med prejšnjim in sedanjim spisovanjem; le budno oko more opaziti drugo pero. V Grudnovem delu nas objame široki slog vajenega predavatelja, tu pa moramo pazno slediti zgoščenemu slogu skrbnega zbiratelja; vendar je odtenek tako majhen, da celota ne trpi.

Sedmi zvezek je odmerjen francoski Iliriji; v prvi polovici obravnava pisatelj vojaške in politične dogodke Napoleonove dobe na slovenskem ozemlju; da se pri nekaterih pomudi dalj časa, druge na kratko omenja, toliko prostosti mora pisec imeti. Najbolj zanimiva in najbolj poučna pa so poglavja, kjer nam odkriva kulturne, narodne, socialne, gospodarske in prometne razmere. Te zavzemajo drugo polovico sedmega in skoro ves osmi zvezek, ki mu je dal pisatelj ime: doba političnega je-robstva (1813—1848). Opozoriti bi zlasti na sestavka Narodno gospodarstvo (str. 105) in Šolstvo (str. 150).

Za Napoleonove Ilirije ponahuje trgovina med Dunajem in Trstom, usmerja pa se v pravcu Francija — orient; Ilirija postane važno prehodno ozemlje in Ljubljana zbirališče trgovskega sveta od vzhoda in zahoda. Da je glavni del knjige posvečen Ljubljani in Kranjski, se ne smemo čuditi, saj je bil za francoske zasedbe najbolj prizadet ta del slovenskih dežel. V dobi reokupacije po Avstriji pa se je zopet tem pokrajinam godilo najslabše, ker so Avstrijci postopali v Iliriji kot zmagovalci in je kmeta zopet težil nelzogibni »daj z lepa ali z grda«, intelektualce (Vodnik, Kuralt) pa preganjanje zaradi frankolilstva (volun Kremlitzer). Kako je moralo biti Vodniku pri srečanju, ko je pesnil pesem za »mirov god« Francu in Avstriji v pozdrav (str. 212)? Razumljivo je, da so se zagnali Avstrijci skoraj proti vsemu, kar je bilo francoskega; odpravili so mairne in njihove pravice in zopet uvedli rihitarje terezijanske in joze-finske dobe; pustili so francoske uredbe le tam, kjer je imela vlada koristi od njih. Francozi so vzeli stanovom vse politične in sodnijske privilegije in Avstrija jim teh ni več vrnila; 1818 je sicer dala nekako stanovsko ustavo, ki pa je bila le senca nekdanje njihove moči (str. 235) in so stanovi »bili le še votla zunanost brez jedra in vsebine« (str. 238); tako je bil odvzet stanovom vsak vpliv na politično, sodno in davčno upravo (str. 240). Ljudje so si želeli nazaj one varnosti, ki so jo bili upeljali Francozi s strogimi ukrepi po Iliriji; a komaj so odmaknili pete, že so povsod vznemirjali deželo »štekljači ali plačšarji, špekulavharji in rokovnjači« (str. 249). Njih vrste so množili »uhajači«, ki so se odtegovali vojaški sukuli (str. 252).

V osuovnih smernicah državne politike sta dve gibalni sili, ki ustvarjata abso-lutistično ozračje te dobe: Metternich in Sednitzky; dobro je podana onemoglost gospode »svete alianse«, ki rajši živi hrupno in posvetno kò sveto, četudi priporoča podložnikom najbolj molitev in vdano molčečnost (str. 284). Avstrijskih vladnih reak-cionarcev je strah pred slovansko Rusijo, zato volunijo na ljubljanskem kongresu tudi pri carju Aleksandru (str. 296); ker se boje ustavnih elementov, brezobzirno iz-ražljajo svojo politično moč in s svojo omejeno cenzuro morijo duhove tako, da so smatrali narodi Avstrijo za lečo, v katero jih je pahuila usoda (str. 302). Janzeniste na Slovenskem pisec ostro prijemlje, vendar jim končno prizna zasluge, ki so jih s svojim delovanjem in življenjem imeli na verskem, moralnem in umstvenem polju.

Za eventualne popravke koncem dela bodi opozorjeno na nekatere netočnosti. L. 1810, v Gradcu ni bilo vseučilišča (str. 156), ampak samo licej (vseučilišče obnov-ljeno šele 1827). — J. A. Zupančič ni bil v Celju »izza i. 1810.« (str. 156), ampak od 1809 do 1819, nato do 1831 v Mariboru. — Da bi bile Volkmerjeve »čenče« izšle šele po pisateljevi smrti (str. 167), je le deloma res; vsaj pet knjižic je izdal že sami: 1783 Pesne k' tem opravili te svete meshe, 1784 Peisme k' sveti mesli, 1789 Maslina pesem, 1795 Te Deum laudamus, 1807 Hvala kmetizikega stana ino tobazile trave. — »Slovenska družba« v Gradcu ni bila »učenjaška« (str. 172), tudi ni šlela vseli članov, ki jih Mal navaja (str. 173): takoj prvi, Narat (ne Nerat!) je že 1806, torej štiri leta prej, ušel v Dravi. — Kot zanimivo dopolnitev naj navedem med pojavi panslavizma Krempia, ki se n. pr. v »Pesmi od sv. Cirila no Metuda« obrača do slovanskih bla-govestnikov med drugim s prošnjo:

Prosta (= prosita), da Slovence vse,
Da so ene matere,
Veže ena voja;
Naj rod roda ne čerti,
Temuč zloge se derži,
Tak kak rozge kola.

To spominja naravnost na Prešerna (Zdravljica) in priča, kako je ideja slovanske skup-nosti bila takrat takorekoč v zraku.

tehnična oprema in ilustracije so ostale take, kakor smo jih vajeni v prejšnjih zvezkih, le da so v 7. zvezku nekatere slike tako majhne in neznatne, da razen zabrisanih siluet ni mogoče ničesar razložiti (str. 18, 21, 31, 35, 37, 50); osmi zvezek takih nima več.

Nova doba je dobila novega delavca, novó roko. Ni bila lahka naloga, ki jo je prevzel dr. Mal, da doseže enotno snovanje s prejšnjim pisateljem; a pričujoča zvezka sta nam prič in poroka, da je novi avtor veren interpret Grudnove zamisli, ki bo to, kar je l. 1909. Gruden začel, tudi zaključil tako, da bo tvorila »Zgodovina slovenskega naroda« enotno celotno delo.

Mohorjevi družbi priporočamo, da začne po zaključku naše zgodovine izdajati svetovno, kakor je bila nekdaž Staretova, a ta naj ne bo več samo zgodovina vladarjev in držav, ne več samo političnih in vojaških dogodkov, ampak v glavnem zgodovina kulturne, socialne in gospodarske vsebine.

K. Prijatelj.

Hauptmann L.: *Krain*. (Erläuterungen zum Historischen Atlas der österr. Alpenländer. I. Abt.: Die Landgerichtskarte, 4. Teil: Kärnten, Krain, Görz u. Istrien. 2. Heft: Kärnten (Nachtrag), Krain u. Istrien.) Wien 1929. 8°. Str. 309—484 + 1 karta.

Prvi del zgodovinskega atlasa avstrijskih alpskih dežel — karta deželskih sodišč — je izdajo kranjsko-istrskega zvezka 4. dela tolmačenj dovršen. Uvodi k tolmačenjem za poudrine dežele, katerih namen je podati historiat teritorialnega postanka dežele, obsegajo dobršen del politične in pravne zgodovine, ki se je pletla in razširjala na slovenskih tleh in nad slovenskim narodom. V tem oziru je posebno pomemben uvod za Kranjsko.

Že 1902 je univ. prof. Ant. Mell (Gradec) sestavil program in pokazal pota za kranjski del zbirke¹). Material za naris kart je zbiral † prof. Kaspret, dopolnila in korigirala podatke ter spisala pregled in zgodovino posameznih deželskih sodišč (*Landgericht, Landrecht*) pa sta univ. profesorja L. Hauptmann (Zagreb) za Kranjsko in H. Pirchegger (Gradec) za Istro.

Karte (4 listi) so v vsem skladne z že izišliimi, motiti utegnejo nekatera pogrešna, oz. pomotna slovenska krajevna imena ter nedoslednost glede podoznačevanja slov. krajevnih imen. Važnejša pa so tolmačenja sama, zlasti za Kranjsko. Pregled deželskih sodišč se naslanja na v celotni zbirki uveden način, tako da bi postal kak poseben uvod bolj ali manj ponavljanje.

Težišče kranjskega oddelka je 138 strani obsegajoče delo univ. prof. L. Hauptmanna o postanku in razvoju Kranjske (*»Entstehung u. Entwicklung Krains«*). V tem poročilu je moč povedati le, da je vsa zbrana obilica novih pogledov, novih izsledb, novih podatkov, zvezanih s prepričevalno logiko in s pomočjo prodornih metod, več nego važna za politično zgodovino Kranjske, pa tudi ostalih slovenskih dežel, da, ponekod celo za nemško-avstrijsko zgodovino. Hauptmannovo delo ne predstavlja le kako revolucionarno historično geografijo ali gol pregled teritorialnega nastajanja Kranjske, ampak v prvi vrsti temeljito revizijo vseh zatrjevanih in razširjenih podatkov o zgodovinskih dejstvih ter prikaz tako politične, teritorialne, kakor tudi v mnogih pogledih pravne zgodovine Kranjske. Predvsem je odlika tega dela, da je zgrajeno na gradivu, na virih samih, v glavnem sicer ne neznanih, toda na svojevrstno »čitanih« ter precizno pojmovanih in vzporejenih. Obseg teh virov je z vpoštevanjem povsem novih okoliščin postal zelo širok. Vprav iz teh razlogov je mogel H. v marsičem popraviti trditve, stoječe v prejšnjih zvezkih zbirke, n. pr. glede časa osamosvojitve karantanskih mark (372, 375 ss.) ali časa končnega pripada Vipave h Kranjski (451) i. t. d.

¹) Mell: *Krain u. der hist. Atlas der öst. Alpenl.* MMVK 1902.

V naslednjem bodi poskušeno iztrgati iz konteksta nekaj značilnih in novih izsledkov, dasi morajo kot fragmenti izgubiti ozadje in »barvo«.

Prehajajoč tu povsem novo pojmovanje zemljepisne podlage Kr. — osnovno poglavje v historični geografiji — preskočimo k »rimske Kranjske«. Zlasti za 2. in poznejša stoletja po Kr. r. je H. s pomočjo bogatejših virov in literature podal oblikovno dovršeno, eksaktno sliko rimske Kranjske. Oddeljenost panonske Dolenjske, ki je imela dohod le iz kritega zasavskega ozemlja, dobro ilustrira kriterij za pokrajinsko razdelitev rimskih zavojevalcev. Vsaj ob zač. 4. st. je bil večji del Kranjske razdeljen po terenskih prilikah z vidika strateške fortifikacije vzhodne italške meje — med Italijo in dolnjo Panonijo. Prelazi Savinjskih planin, emonska vrata in prevali čez Hrušico, k Pivki in reški udorini so tvorili trojno črto utrdb proti N in NE. S tem je H. končno obrazložil nevzdržnost prejšnje italške meje na istrski Raši in nje prenos v smer Rečina—Prezid.

Opredelba germanske Kranjske (str. 329—337) je vzor za reševanje zgodovinskih problemov iz dobe ob zatonu Rima. Težiščni vprašanji sta z ozirom na Kranjsko čas umika italjskih mej na predavgústovo črto v 2. četrtini 5. stol. (str. 334) in lokalizacija Karnov ter v zvezi z njimi tudi drugih Prokopljevih narodnostnih skupin. Karne postavlja H. na Kranjsko — Karnljo. Prav tako težavno je bilo zasledovati politično usodo Kranjske v dobi premikanja ljudstev, osnovanja novih nacionalnih političnih tvorb (str. 334 ss.) in njih ustaljenja — »avarsko-frankovska« Kranjsku (str. 337—344) —, zlasti, ker je v tej dobi — vse do reorganizacije jugovzhodne meje karolinške države 828 (str. 342) — možno govoriti le o Kranjski v geografskem smislu besede. Ta razmeroma majhna zemljepisna enota je bila kot prehodno in izhodiščno ozemlje eminentne politične vrednosti in dasi ne pozornica odločilnih borb, vendar torišče razmejevanj.

V avarsko-frankovski dobi vzbuja pozornost zagovor kontinuitete mejnih grofov v marki, nastali na etničnem ozemlju Kranjcev po »likvidaciji« furlanske in panonske prefekture l. 828. Novum je obrazložitev karantanske »prefekture«, ki je nastala šel via facti. Za zgodovino celotne nemške države po 955 so važni argumentirani zaključki, da zmage na Lechfeldu država ni izkoristila in da je prišlo do organizacije mark šele po nekem v zgodovinskih virih ne fiksiranem ofenzivnem gibanju proti Madžarom med 967 in 973.

Centralno in za vsa nadaljnja izvajanja temeljno poglavje je posvečeno »mejam marke v 11. st.«, kakor skromno pravi naslov. Tesno je vezano z »geografskimi osnovami Kranjske«, podanimi v omenjenem uvodnem poglavju. Na geografske, etnografske in celo folkloristične momente je navezan zemljepisni »okvir« Kranjske proti severu v tem smislu, da gre približno vse štajersko savsko porečje do razvodnice Piešivec—Donačka gora li Kranjski. To presenetljivo, kajti novo pojmovanje Kranjske — v tem obsegu: »stara Kranjska (Altkrain)« — je oslon reševanju celokupnosti v specialni literaturi mnogokrat reševanih vprašanj v teritorialni konfiguraciji političnih edinic tekom 11., 12. in 13. stol. v območju današnje Slovenije. Z nejasno in zato k ustvarjanju hipotез zapeljivo preteklostjo Kranjske so se pečali posebej za to razdobje ne glede na Rieiterja, Hitzingerja in H. Costo, ki so glavni domači viri tudi Dimltzu, pred vsem Fr. Schumi²⁾, Alfons Huber³⁾, ki mu Schumi očita površnost v uporabi

²⁾ Archiv f. Heimatkunde Krains I: Die Herren von Krain u. der Wind. Mark. II: Die Windische Mark, Die Mark Unterkrain seit 1070.

³⁾ Mitt. d. Inst. f. öst. Gesch. VI: Beiträge zur ältern Gesch. Oest. Die pol. Org. Krains im 10. u. 11. Jh.

virov⁴⁾, in Schumijev dopolnjevalec Ant. Meli⁵⁾). Mellovo delo imenuje Vladimir Levce »die beste und fleissigste Zusammenstellung über die ältere krainische Territorialgeschichte.«⁶⁾ S kritiko virov z ozirom na njihova krajevna imena in terminologijo ter z vprašanji razmejitve posameznih jugovzhodnih mark se je bavil Viktor Hasenöhrl⁷⁾). Vl. Levce je pravilno mogel reči, da literarnim bojem tudi Hasenöhrl ni storil konca⁸⁾. Fr. Kos sledi bistveno Hasenöhrlu⁹⁾). Hauptmannovo konstituiranje zgodovinskega položaja je zgrajeno na ostroumnem izčrpavanju gradiva, na matematični logiki z značilnim uporabljanjem retrospektivne metode in vezanju najrazličnejših, na prvi pogled izoliranih činjenic. Izsledki predhodnikov so mogli služiti le kot nekako primerjalno merilo novim rezultatom, ki obetajo ostati končnoveljavni. Na tem mestu je dopolnjena historična geografija Kr. kot podlaga razvoju noter v 16. stol., fiksirane so točne meje, ki jih ponazoruje priložena karta (str. 484), opredeljeni in genetično razloženi so razni pojmi, katerih predmetno vsebino, obseg in medsebojne odnose so določili antecessores drugače. Vkljub temu pa ni motečih polemik. Zopet moremo iztrgati le najvažnejša »nova«.

Značilno je oživetje teze o dihotomiji Kranjske, a na vse drugačnih temeljih. Schumijevo¹⁰⁾ in Mellovo¹¹⁾ trditev, da je Kranjska — v približnem obsegu jugosl. Kranjske — sestajala do Habsburgovcev (1282) vsaj formalno iz dveh upravnih enot: grofije (Gorenjsko in jugosl. Notranjsko) in mejne grofije (marke), ki je do oglejske dobe (1077) bila v svrhu uspešnejše vojaške zaslombe združena z grofijo, in pa analogno trditev glede Istre¹²⁾ je Hasenöhrl ovrgel z dokazi, 1. da leže nekateri listinsko navedeni kraji grofije v marki in uarobe, t. j. promiscue¹³⁾, in 2. z ugotovitvijo, da na avstrijskem alpskem ozemlju marke niso pomenjale nadreduh edine z ozirom na grofije¹⁴⁾, dasi je bilo — toda ne na Kranjskem¹⁵⁾ — dejansko združenih več grofij v mejno grofijo, marko¹⁶⁾. Glede razmejitve Kranjske skoro soglašata njegov in Mellov prikaz. Skozi obojestransko temeljite in dosledne »računne« potegniti črto in priti do čisto novih vidikov in drugega prepričanja, je bilo težko — zlasti spričo bornosti pisanih dokazil. Način in pota H. izsledovanja vzbujajo občudovanje. Glede razmejitve, upravne ali državne organizacije in seve politične zgodovine bodo morda sledeči Hauptmannovi rezultati vzbudili videz revolucionarnosti:

1. Ofenzivno gibanje proti Madžarom med 967 in 973 se je gibalo na ozenilju »stare Kranjske« v dveh smerih: ljubeljski in mislinjsko-savinjski — ustanovljeni sta bili dve marki: kranjska in savinjska (»Saunien«) (str. 348).

⁴⁾ Archiv f. Heimatk. II, 219—228 (Erwiderung).

⁵⁾ o. c.

⁶⁾ Mitt. d. Inst. f. öst. Gesch. XIX, 245 op. 2. Die Krain. Landhandfesten.

⁷⁾ Archiv f. öst. Gesch. LXXXII, 421—562. Deutschlands südöstl. Marken im 10., 11. und 12. Jh.

⁸⁾ IMD VI, 37—44.

⁹⁾ Kos: Gradivo III, str. XXXVII op. 1.

¹⁰⁾ Archiv f. Heimatk. I, 99 f. dr.

¹¹⁾ o. c. 39—43.

¹²⁾ ibidem 23, 42.

¹³⁾ o. c. 426, 429, 430. Enako glede Istre Pirchegger: Ueberblick über die terr. Entw. Istriens, Erläuterungen i. t. d. I/4, 490.

¹⁴⁾ o. c. 433.

¹⁵⁾ ibidem 429, 520 ss.

¹⁶⁾ ibidem 430.

2. Večji del Dolenjske, do Krke in do eksaktno orisane črte (str. 3/0 ss.) je osvojila savinjska marka. S tem sta dana obsega »stare savinjske marke« (»Altsamuien«) in kranjske (meje) grofije (Prakranjska, Urkrain).

3. Savinjsko-dolenjska marka je bila po izumretju rodbine mejnih grofov (1035) pridružena Kranjski. Dosežen je obseg »stare Kranjske« (Altkrain) (str. 354, 379). Poznejši savinjski marchiones so bili le titularni mejni grofje (str. 365). Na pol poti k temu sklepu je ostal Hasenöhr (str. 517). Na savinjsko-dolenjsko marko prenese H. tudi listinsko ime »Ogrska marka« (str. 363).

4. Izvor pojmov »Kranjska« in »Marka« v pomenu »Dolenjsko« ter nastanek politične meje na Savi je iskati v cerkveni administrativni porazdelbi oglejskih arhidjakonov južno diecezanske meje — Drave (811). Meja med dravskim in arhidjako-natom »v marki« sc. savinjsko-dolenjski marki je bila (izvzemši predel Radeče) Svibno — Sava. Izza sredine 11. stol. štejejo razni kraji na Dolenjskem in Kranjski (str. 366 ss.). Nastaja »mala Kranjska« (Kleinkrain); »Marka«, polagoma »Slovenska marka«, pomenja pars pro toto, t. j. le Dolenjsko. Skrčena posavinjska marka zavzema upravnopravno oddeljen položaj (str. 363). Nje pripadnost k Štajerski se odloči l. 1311. (str. 434). Epolio prvih 70 let 11. stol. označuje H. kot dobo povzdiga za kr. marko. Posegajoč v continuum dogodkov in njih ozadje, v zgradbo nemške zgodovine, je v nasprotju z obstoječimi naziranj¹⁷⁾ določil državnoopravil položaj Kranjske in drugih karantanskih mark, ugotavljajoč,

5. da so postale le-te državno neposredne upravne enote med 1002 in 1011 (str. 372) z izjemo Štajerske, ki je zaradi dinastične vezi s Koroško ostala še dalje »karantanska marka« (str. 375). V sledeča leta postavlja H. kot novum stvoritev velike Kranjske (str. 380) iz združenih Kranjske, Savinjskodolenjske marke (1035), Istre in pri-boritev »Meranije« (1063; str. 386), glede katere ovrže problematično vrhovnost puljskega škofa in pojasni zopet kot novum vrhovnost oglejskega patriarha.

6. Svojevršno in duhovito je doumeta vlada Andechs-Merancev v izza 1077 oglejski Kranjski. Na dosledni dvodelbi Kranjske naslonjeno Mellovo trditev, da je kranjska grofija bila od 1077 naprej do 1180¹⁸⁾ vakantna, pozabljena, ker je patriarh dobil le marko, je ovrgel že Hansöhr¹⁹⁾. Hauptmannova razlaga pojmuje po formalnem izvoru in pravni osnovi položaj Merancev z vidika upravnega prava. Bili so patriarhovi »deželni grofje« na Kranjskem (str. 391), torej vazalni imetniki fevdaliziranega najvišjega urada (službe) in uradnega fevda Kranja. Ore torej za neki tip upravne in sodne organizacije, ki so ga v nasprotju z gastaldsko »ustavo« patriarhove države izsilile posebne razmere na Kranjskem. S pomočjo take rešitve je mogoče prebroditi vse težave, ki so jih Estine delale starejšim raziskovalcem.

Za določitvijo časa za prlvatno meransko zavojevanje Bele krajine in zemlje na desnem bregu dolnje Krke z Žumberkom vred (ok. 1200; str. 405) in za podrobnim pregledom posestnih razmer na Kranjskem sledi od vseli strani osvetljena in pre-motrena politična zgodovina. Skladnost, zvezanost in obrazloženost dogodkov ne dajejo občutiti, da gre prav za prav za zasledovanje teritorialnega razvoja na Kranjskem.

»Konec stare Kranjske« in »Nova Kranjska« sta naslova zadnjima dvema poglavjema. Zavestno preziranje, s katerim je Rudolf Habsburški 1276 šel preko vrhovnostnih pravic svojega zaveznika, oglejskega patriarha na Kranjskem — H. smatra

¹⁷⁾ N. pr. Mell o. c. 20, 31.

¹⁸⁾ o. c. 50.

¹⁹⁾ o. c. 525 ss.

to za delno sekularizacijo²⁰⁾ —, okoliščine z zastavno pogodbo med Habsburgovcem in Majnhardom »Tirolskim« ter s podelitvijo Koroške je H. postavil v pravo luč, saj so odpadli vsi ozlri na dinastijo²¹⁾. Ožje je odmerjen tudi čas zastave (začet. 1280; str. 430).

Čim jasnejši postajajo obrisi zgodovine, tem bolj se je mogel H. v celoti omejevati, toda ne omejiti na trudapolno zasledovanje in preciziranje teritorialnega in državnega izoblikovanja habsburške Kranjske na znotraj in navzven, seveda na škodo patriarha. Omenjen naj bo le prikaz zloma politike Rudolfa IV. Ustanovitelja (1365; str. 437); točne so označitve raznih politično suverenih, pravno oglejskih gospodov. Goriška državno neposredna grofija je obsegala 1. Goriško, 2. Istro in 3. grofijo v Marki in Meliki, t. j., skupnost neskljenjenih gospodstev na sedanjem Dolenjskem kot državno neposredne enote, ki so si ohranile ta državnopravni položaj noter v 16. stol. (str. 442—445). Določeno je vrisana grofija Devin in Kras Devincev in naslednikov Walseejevcev (str. 440). Opisana je tudi »država« sosuverenega Trsta do oktroirane ustave ex 1648, dalje še celjska z ozirom na Kranjsko (str. 440) i. t. d.

Posebna pažnja je posvečena upravni razdelbi velike Kranjske 15. stol., katere realno unilranje išče H. med 1438 in 1441 (str. 445). Pojasnjene so razne dodelitve in oddelitve posameznih gospodstev, državnopravno in upravnopravno razmerje med Trstom, Reko, Goriško, nekdanjo goriško Dolenjsko ter Istro in devinsko-Walseejevsko »državo« in Kranjsko — zlasti za 16. stol. Podreditve maksimilijanskim centralnim oblastvom, ki bi posegale v zgodovino uprave v celoti, niso vključene, temveč le v toliko, da poleg drugotnih činjenic, n. pr. zunanje-politično pomembne wormske pogodbe v delitvi Kranjske in Goriške l. 1521.²²⁾ (str. 449), označujejo sami sebi nejasno upravno politiko glede južno-avstrijskega ozemlja, in to do prve polovice 19. stoletja.²³⁾ Slednjič je očrtan tudi umik kranjske meje proti Hrvatski (Čabar, Žumberk) (str. 452, 468) in ustaljenje kranjsko-beneške meje v zvezi s politiko napram Trstu (str. 450 in Pirchegger: str. 506, 509).

Kakor pomenja vsaka teritorialna izpremenba obenem tudi javnopravno pomemben dogodek, tako je Hauptmannovo delo važno tudi za zgodovino javnega prava slovenskih dežel. V poterezijski dobi pripravljene racionalnejše teritorialne in upravne razdelbe ter motivno gradivo²⁴⁾ v okvir dela seve ni spadalo. Njegovo težišče leži v kritiki in reviziji udomačenih podatkov iz starejše — ne samo kranjske — politične zgodovine, v novem zajetju historično-geografskih osnov ter izčrpnem pregledu in motiviranju teritorialnega razvoja Kranjske.

V teh ozirih je delo v naši literaturi edinstveno, v zbirki »Erläuterungen« pa mu gre prvenstvo.

Jaromír Beran.

Dr. Stelè France: Politični okraj Kamnik. 1. Sodni okraj Kamnik. Topografski opis. (Umetnostni spomeniki Slovenije I.) Izdalo in založilo Umetnostno-zgodovinsko društvo v Ljubljani. — Vel. 8°. 501 str.

²⁰⁾ Z ozirom na pravno pojmovanje one dobe, ki je tudi cerkvene kneževine presojevala po fevdnem pravu, se zdi taka konstrukcija manj osnovana. Schröder: *Lehrb. d. deutschen Rechts*, 1902, 521 ss.

²¹⁾ Valvasor n. pr. o zastavni pogodbi ne ve ničesar, zato mu zgodovinska zgradba od 1278 do 1335 dela velike težave.

²²⁾ Smiselno spada v to zvezo tudi usoda grofije Pazin (str. 515 ss.) ter usoda grofije Gradške.

²³⁾ Polec: *Kraljestvo Ilirija*, 43, 61 ss., 87 ss.

²⁴⁾ *ibidem* 40—46.

Delo je izhajalo kot priloga Zbornika za umetnostno zgodovino od 1922 do 1929. To razmeroma dolgo razdobje je Stelè temeljito izkoristil, da je mogel dati res monumentalno in v vsakem oziru popolno delo. Društvo, ki je to knjigo izdalo, je bilo porojeno iz nujnosti, inventarizirati v doglednem času ves umetnostno-zgodovinski material na Slovenskem, brez česar ostane vsak sistem slovenske umetnostne zgodovine nepopoln. Prvi se je lotil tega dela dr. Stelè, čigar knjiga tej nalogi sijajno ustreza in mora postati vsaj v glavnem vzor nadaljnjim knjigam.

Kar nekako vsiljuje se prav zanimiva in poučna primera s prvima dvema knjigama slovenske topografije, s Stegenškovo gornjegrajsko in konjiško dekanijo. Stegenšek predvsem ni imel na razpolago tolike literature o obravnavanih spomenikih, ker je le-ta omejena bolj na kranjsko gradivo, deloma pa je nastala šele v novejšem času. Stegenšek se je poprijel dela skoro nepripravljen, t. j. v slovenskem gradivu neorientiran. Poleg tega mu ni šlo izključno za inventurizacijo umetnin, za dognanje njih postanka in za oceno njihove večje ali manjše pomembnosti za domačo umetnostno zgodovino, nego so ga vodili nagibi spomeniškega varstva, ki je bilo takrat v lavantinski škofiji dosti pomanjkljivo, lu je moral predvsem še ustrezati željam svojih quasimecenov. Vse to je potrebovalo ugotoviti, da se smelemu Stegenškovemu podjetju ne bi storila krivica s trditvijo, da tvori Stelètov Kamnik nedvomen in velik korak naprej od Gornjega grada in Konjic. Popolnejše in zanesljivejše datiranje spomenikov in ugotovitev avtorstva (prim. sezname umetnikov pri obeh); kvaliteti primerni daljši ali krajši opisi; omejitve na zgolj umetnostno-zgodovinske in estetske momente; preglednejša razvrstitve poglavij: literatura — stare slike objektov — zgodovina — stilistična označba — opis; izbira reprodukcij zgolj po važnosti predmetov — vse to so preduosti te knjige, ki jih Stegenšek vzpričo zgoraj povedanih okoliščin ni zmogel. V nečem pa je Stelètovo delo še posebej dragoceno: v sila vestni kontroli dosedanjih sporočil in literature ni v prav tako izčrpuem študiju arhivov, medtem ko se je Stegenšek naslanjal predvsem na Orožna, ki so ga vodili vse drugi kot umetnostno-zgodovinski interesi.

Poraja se vprašanje, če je tako izčrpna zgodovina, kot jo je dogradil in navedel Stelè za vsak posamezni objekt, še v okviru naloge, ki naj bi jo moral topografski popis cele dežele pri borilih danlih sredstvih čimprej dovršiti. Da je tako delo radi preglednosti tvariine dobrodošlo celo tam, kjer imamo zgodovinske podatke že drugod objavljene, je sicer nedvomno; sem pa mnenja, naj bi bilo poglavje »zgodovina« omejeno na bodisi že porušene in izginule ali pa pozneje predelane in obnovljene spomenike, ker terjajo še obstoječi itak v detajlnem opisu ponovno datiranje.

Prav tako bi se moglo morda ugovarjati, da je nepotrebno naštevane in opisovanje manj važnih, zlasti kvalitetno manj vrednih predmetov, raznih izdelkov umetne obrti in ljudsko umetnosti. Ker pa je topografija tudi po Stegenšku še praktičen pripomoček neposrednim čuvarjem umetnin, je tudi kratka omenba teh stvari na mestu in prav posebno še označba kvalitete, ki jo navaja Stelè pri večini objektov, naj si bo taka označba včasih le relativna ali celo stvar subjektivnega okusa. Gotovo pa bo našim topografom čimdalje lažje reducirati obširne popise na čim točnejše ugotovljene tipične oznake in tudi že Stelè, ki je v popisih v začetku dela sila obširen, je proti koncu tem krajši in preciznejši.

Za splošno slovensko umetnostno zgodovino pomeci kamniški okraj veliko obogatitev snovi. Saj obravnava spomenike, ki so že doslej veljali kot oporišča čellega razvoja: Mali grad, Sv. Primož, sreda 18. stol. Vážna primera malograjske figuralne in ornamentalne plastike s Špitaličem more vsekakor služiti že perečemu sistematiziranju romanskega gradiva. Datiranje fresk pri Sv. Primožu po Stelètu (obširno je pisal o tem v belgrajskem Starinarju 1923) je v zvezi z njegovim sočasnim odkritjem

slik v Marija Gradeu šele prineslo nekaj jasnosti v dotlej skrajno pomanjkljivo obdelano 16. stoletje. Nadalje je knjiga mnogokaj doprinesla k poznavanju kiparske obiti sklepnikov in konzol ok. 1500. Izredno važni pa so v kamniškem okraju spomeniki nekako druge in tretje četrtine 18. stol., pa naj gre že za arhitekture Gregorja Mačka, izdelke frančiškanske kiparske delavnice ali za monumentalna Jelovškova freskantska dela. Zlasti tako številno popisane Jelovškove freske in oljnate slike naravnost izživajo, da bi se lolil kdo monografije tega slikarja, ki je med vsemi zajel s svojim delom morda največji teritorij slovenske zemlje.

Stelčtovo delo pa je v marsičem aktualno tudi za našo sedanjo in prihodnjo umetnostno kulturo. V svojem postskriptnem uvodu ugotavlja pisatelj popolno degeneracijo cerkvene pa tudi graščinske umetnosti vsaj od Langusa dalje. Drugi okraj, posebno še v bivši Štajerski (Brollio-Fanionijevska poplava!), bodo dali še obupnejšo sliko. In tu vstajajo pred nami vprašanja, je-li sploh pričakovali kje v bližnji bodočnosti enako visoko estetsko orijentiranega kroga naročnikov, kot je bila Glavarjeva generacija kamniške duhovščine; bo-li mogla in znala snujoča se slovenska akademija tako odlično poseči v sodobnost, kot njena predhodnica pred 200 leti; in če danes ne eno ne drugo ne bi bilo več časovno utemeljeno, kje imamo pričakovati od sedanjega rodu kaj duhovno enakovrednega in obenem tako vseobčnega, kot so to ustvarjale cvetoče dobe naše likovne umetnosti? Stelčtov memento koncem uvođa je irpka prognoza.

Marijan Marolt.

Stelč Fr.: Celjski strop. Umetnostno zgodovinska študija o siropu v »Stari grofiji« v Celju. Izdal in založil mestni magistrat v Celju. Celje 1929. 8°. 39 str., pregledna slika in 8 tablic.

Spomeniški konservator Stelč je odkril 1926 v poročni dvorani Grofije v Celju baročni slikani strop, katerega je 1926/27 restavriral na stroške mesta Celje restavrator Matej Sternen.

Celjski strop (14.45 × 9.87 m) predstavlja v dekorativnem oziru križanje tradicijskega in progresivnega principa, v obdelavi pa iluzionističnega in statičnega; vsebinsko eklekticizem iz snovi zgodnjebaročnih slikarskih ciklov.

Centralna slika Celjskega stropa je nastala pod vplivom baročnega perspektivnega kvadraturizma bologuske in holandske šole in pod vplivom spolitve kvadraturizma s figuralnim iluzionizmom. Nemogoče pa je ugotoviti vzornike, ki so lahko tako halskega kot holandskega izvora, kakor je tudi nemogoče ugotoviti vzročno zvezo s sorodnimi slovenskimi slikarskimi deli. Letni čas so kot motiv bassanskega izvora ter so nastali v Celju pod dojmom bassanskih kopij bratov Sadelerjev. Autentični bitki sta veren izraz A. Tempestinih bojnih kompozicij. V oglini stropa so slike Tantala, Ikarja, Phaetona in Ixiona, ki izvirajo iz holandskih H. Goltziusovih predlog. Strop je slikal severnihalsko, verjetno beneško šolan slikar med leti 1591 in 1610.

Celjski strop je prvo zgodovinsko pomembno profano umetnostno delo, ki jasno kaže snovit eklekticizem in prevladovanje duhovno italske arhitekture, stavbarstva in slikarstva, ki je koncem 16. in v 17. stoletju našlo ugodna tla na habsburškem dvoru v Gradeu.

Stelč je rešil problem Celjskega stropa z njemu lahino vsestransko intenzivnostjo; podlago za obrazložitev Celjskega stropa pa je dobil v Valvasorjevi grafični zbirki v Zagrebu. Oprema in tisk knjige sta lepi, priloge so vzgledno nazorne in jasne; dejstvo pa, da je študijo založila celjska mestna občina, zasluži v zvezi z njenimi osialimi in vesieljami za očuvanje in izpopolnitev Celjskega stropa še posebno priznanje.

Franjo Baš.

Kranjec Slivo: Kako smo se zedinili. (Mohorjeva knjižnica 25.) Celje 1928. 8°. 142 str.

Knjigo je napisal zgodovinar, ki si je snov točno omejl in jo osredotočil na proces zedinjenja. Načrt vse snovi in njeno podajanje od trilateralizma do zedinjenja kaže, da avtor obvlada tako literaturo kot snov. Na temelju historične kritike in razvojne sinteze je podal primer pregledne kritične in zgoščeno pisane zgodovine, ki bo služila vsakemu. To ni samo poljudni pregled našega zedinjenja, ampak ročna knjiga dobe zedinjenja. Duh časa je na avtorja vplival samo v detajlih, tako da ni n. pr. določno opredelil velesrbske od jugoslovanske misli, in da ni dal sarajevskim atentatorjem ali pa radikalnemu nacionalnemu pokretu, katerega moramo gledati analogno mladinskim revolucionarnim pokretom l. 1848., točnega zgodovinskega mesta. Dobro delo bi morala založnica lepše opremiti.

Franjo Baš.

Lah Ivan: V borbi za Jugoslavijo. V Ljubljani. Izdala in založila Vodnikova družba. 1928—1929. 8°. 154+128 str.

Knjigo je napisal pripovednik, ki je stal ves čas v središču narodnega radikalnega pokreta. Kakor predstavlja ta pokret v naši zgodovini konce slovenske in jugoslovanske romantike, tako je tudi vse delo pisano v izrazito romantični in domoljubnem duhu. Knjiga obsega izredno mnogo — tudi anahronistično-rodoljubnega — materiala, ki ni vedno kritično obravnavan. Medtem ko je Kranjec omejil snov na zedinjenje samo, je poizkusil Lah podati celotno borbo za Jugoslavijo. Pri tem se nastanja na eni strani pretesno na srbske viře in na dogodke, o katerih bo treba šele ugotoviti, ali niso jugoslovansko ideologijo. To velja zlasti za prvi del knjige. Glede drugega dela pa moramo povdariti, da manjka uporaba temeljnih virov za opis dogodkov. Vsled tega in pa vsled stremljenja, da pokaže avtor delo za ujedinjenje kolikor mogoče dramatično, izgublja knjiga na preglednosti, se množe netočnosti, ki pač ne izvirajo samo iz pomanjkljive korekture, in nastajajo slike, ki ne nudijo zgodovinske vrednosti; zadnje velja zlasti za očrte svetovnih dogodkov.

Franjo Baš.

Zgodovina slovenske univerze v Ljubljani do l. 1929. Izdal rektorat univerze kralja Aleksandra I. v Ljubljani. 1929. 4°. 533 str. + 16 prilog.

Monumentalno jubilejno delo, edinstveno po vsebini in opremljenosti (po načrtih prof. Plečnika) za naš sicer skromni knjižni trg. Uvodni in ikrat glavni prispevek je napisal vseučiliški profesor Janko Polc, v akademskih letih vnet propagator slovenske vseučiliške misli. Ogromno materiala, dragocenega in v precejšnjem delu doslej še neobjavljenega, obsega njegov zgodovinski pregled o »ljubljskem višjem šolstvu v preteklosti in borbah za slovensko univerzo«. Na izčrpen način sega v najstarejše početke, ki se dajo zasledovati v listinah (gonilni sili: protestantizem ter katoliška protireformacija), ter prehaja preko poizkusov v dobi prosvetljenega absolutizma (reforme za Marije Terezije in Jožefa II.), francoskega intermezza, obsežno zasnovane akcije v letih od 1848 do 1854 (v ospredju dr. Bleiweis in dr. Ulepič) in taborske dobe ter epizodnosti v letih 1890, 1891 in 1898 (L. Svetec, Šuklje, Majaron in Hribar) k temeljitemu prikazu velikih naporov za uresničenje slovenske vseučiliške ideje v dobi od 1901 do 1918, ko se je stopnjevala akcija za našo univerzo v mogočen val, ki je zajel vso slovensko zemljo in ki se priključuje valu, ki je dvignil tudi ostale slovanske narode v bivši avstroogrski monarhiji v borbi za lastno vseučilišče (Čehi, Poljaki). Je to doba najpodrobnejše propagande ter najžilavejše mnogotirne akcije (občine, društva, akademska mladina, ljubljanski občinski svet, kranjski deželni zbor, dunajski državni zbor; publicistika itd.). V posameznih fazah tega obdobja se borba za ljubljansko

sko vseučilišče istoveti z borbo proti italijanskemu vseučilišču v Trstu. Mnogotirnosti akcije odgovarja množstvo rešilnih formui: provizorij slovenskih fakultetnih paralel na praški, oziroma krakovski univerzi ali trofakultetno vseučilišče v Ljubljani ali utrakvistična visoka šola v Trstu (Knaflič). Med vprašanjem slovenskega vseučilišča v Ljubljani ter italijanskega vseučilišča v Trstu se je ustvarjal junetim. Svoji realizaciji so se primaknila ta ugibanja iz predvojne dobe šele z ustanovitvijo vseučiliške komisije 23. novembra 1918, ki je po treh fazah uspešnega reševanja vseučiliškega vprašanja mogla izvršiti vse priprave in posredovanja za zakonitev ljubljanskega vseučilišča ter pričetek predavanj na posameznih fakultetah.

Prof. Polec razčlenjuje zgodovinske momente v razvoju našega vseučiliškega vprašanja v okviru splošnega visokošolskega razvoja v bivši avstrijski monarhiji ter s posebnim ozirom na tok zgodovinskopoličnih dogodkov, kar daje njegovemu jubilejnemu uvodnemu sestavku neko širokoovirno obeležje.

Polčevemu članku sledijo poročila petih subkomisij (filozofske, juridične, medicinske, tehniške in teološke) glede oživotvoritve posameznih fakultet, besedilo zakona o ustanovitvi ljubljanske univerze z dne 23. julija 1919, najvažnejši splošni podatki o razvoju ljubljanskega vseučilišča v prvem desetletju, manifesti za ljubljansko univerzo, podrobni podatki o ustroju, izpitnih pogojih in drugem na posameznih fakultetah, točen opis nekaterih univerzitetnih seminarjev in inštitutov ter prof. dr. Fr. Kidriča temeljit prispevek o biblioteškem problemu s posebnim ozirom na ljubljansko univerzo, ki ji je bilo takoj na razpolago okoli 200.000 zvezkov desetih različnih ljubljanskih javnih, pedagoških ter korporacijskih knjižnic. Ob zaključku so še informativni sestavki o raznih ustanovah (svetosavske nagrade, Akademski dom, Akademski kolegij, dr. Turnerjeva ustanova in Oražinov dom), akademskih društvih in akademskih oblastih, seznam profesorjev, docentov in honorarnih predavateljev, razni zanimivi statistični podatki, seznam dobrotnikov ter končno bibliografski pregled o znanstvenem delu posameznih ljubljanskih vseučiliških profesorjev. Zbornik je opremljen tudi s številnimi krasno izdanimi slikami.

O desetletnih, polstoletnih neprekinjenih bojih in težnjah po lastni slovenski univerzi govori knjiga; pa tudi o ljubezni, idealizmu in požrtvovalnosti vseh tistih, ki so z žilavim delom in naponom vseli svojih sposobnosti delali na izgradnji ter dopolnitvi najvišjega našega kulturnega ognjišča.

Frau V a t o v e c e.

Iz jubilejne literature 1919—1929. Deset let drž. slovenske osnovne in meščanske šole v Mariboru. Uredil D. Hume k. V Mariboru 1929. Spis je izšel ob priliki svečanostne proslave v naslovu omenjenega jubileja od strani mariborskega učiteljskega društva. V 34 jedrnatih, klenih doneskkih priuča vse, kar je bilo v 10 letni dobi v zvezi z rastjo in napredkom mariborskega slovenskega šolstva (osnovnega, meščanskega in pomožnošolskega) ter javnim udejstvovanjem mariborskega slovenskega učiteljstva (Pedagoška centrala, Učiteljski dom itd.). — Prof. dr. S t r i n š e k pa je napisal dvoje jubilejnih brošur. V prvi, ki jo je izdalo in založilo mariborsko Dramatično društvo — Deset let Narodnega gledališča v Mariboru, — se odgrinja bilanca desetletnega snovanja in pelanja ene najvažnejših kulturnih ustanov v Mariboru. Druga pa, ki nosi naslov Maribor za svoje dijaštvo in ki jo je izdala in založila Dijaška kuhinja v Mariboru, je skromno, toda potrebno-oddolžilo vsem tistim slovenskim velmožem, ki so bili našemu revnemu slovenskemu študentu dohrotniki in podporniki (Rapoc, Krlžanič, Mlakar, Kavčič, Ferk, Schreiner, Verstovšek, Vl. Serbec, Turner, Rosina, Medved, Voglar, Košan, Pirc in Pipuš). Sledi kratek oris o delovanju gimnazijskega podpornega društva, Dijaške kuhinje, Dijaškega doma ter kn.

škofo. djaškega semenišča. Vse troje v znamenju jubilejnosti, toda potrebno ter informativno.

Fr. V a t o v e c.

Jugoslavija. Ročni šolski zemljevid. Izdelala Franjo Baš in Slavoj Dimnik. Založilo društvo »Učiteljski dom« v Mariboru [1929]. Litografija in tisk Mariborske tiskarne.

Dimnik nam je dal že lepo serijo zemljevidov. Vse slovenske pokrajine so rastle in se oblikovale izpod njegovega črtala. Vidno je napredoval od karte do karte in komaj smo pričakovali obiljubljene zemljevid naše države, posebno še, ker se je lotil stvari z vso njemu dano vneino tudi tovariš Baš. A to, kar smo dobili, nas je razočaralo; milo rečeno — je to grobo delo. Škoda za trud, ki je pri vsakem takem minucioznem izdelovanju velik.

Že prvi pogled na Jugoslavijo te osupne; tako pestrobavne so navadno silkanice, za karto pa je sestava takli barv najmanj priporočljiva. Modrozeleni in rumenozeleni barva izražata površje preveč kričeče, obe rjavi med 1000 m in 2000 m pa ga skoro zabrišeta in sta pretemni in premrtvi, kar še podčrtava osenjava, ki je ponekod namazana tako na debelo in poljubno, da bi napravil zemljevid veliko boljši vtisek, če bi osenjave sploh ne bilo. Le poglejmo: črna je Bilo gora, v meglo zavita Moslavačka gora, Sljeme, Gorjanci, Petrova in še posebno Zrnijska gora; neprodorna megla leži nad kotlino Bos. Petrovea, Sretnico in Crvljivico. Temen oblak se vleče od Beograda in Smederova čez Arandelovac, preskoči železniško progo in objame Suvobor ter pobojča Maljena in Povljena od Valjeva do Čačka, Užic in Bajine Bašte. Kako mrk je Kopaonik, Goljak in celo Metohija; umazana sta Deli Jovan in Miroč Planina; kakšen je naš planinski svet v Alpah, da niti ne omenim one naroge od Rogaške Slatine do Varaždina! Čisto spodobno lice ima Lika in tudi še Dalmacija, ali koliko je tako srečnih pokrajin? Modra barva jezer je kartografsko napačna (primerjal barvo največje globine Jadrana!) in na tem zemljevidu še neestetska.

Tudi v ostalem je karta terensko-topografsko površno izdelana. Majevica ima sleme čez 500 m, najvišjo koto 916 m in v kaki barvi je označena. Na Motajci meri najvišji vrh 652, ne 359 m; kak je teren Prosare! Tudi če je tako malo merilo, bi se dal teren napraviti točneje in bolj pregledno, to pričajo slične druge karte; in bilo bi bolje posnemati to, kar je dobro, kakor se truditi za slabše. Zakaž se razteza Perister kot planina do Lerina? Musala, najvišji vrh Balkanskega polotoka, ima tako slabotne in ničeve črke, da ga Nanos in druge nižje glave posekajo. Manjka cela vrsta železnic: Jesenice—Kranjska gora—Trbiž; Kranj—Tržič; Trebnje—Št. Janž; Poljčane—Konjice—Zreče; Split—Sinj; pač pa je že vrisana proga Rogatec—Krapina.

Plošča z imeni bi morala biti odtisnjena na zemljevidu zadnja, potem ne bi bile nekatere črke in številke zabrisane ali celo nečitljive, ker jih prekriva druga barva.

Krajepis je dobro izveden in omejen samo na najpotrebnejše, tako da pregleda niti najmanj ne moti. Zabeležene so historične pokrajine in tudi manjše krajevne edinice, kakor: Stari Vlah, Krajina, Zagora, Zagorje, Turopolje, Banovina, kranjski deli, izostala je le rojstna pokrajina tega zemljevida.

K. P r i j a t e l j.

Dr. Pirchegger Simon: Die slavischen Ortsnamen im Mürzgebiet. (Veröffentlichungen des slawischen Institutes an der Fr. W. Universität Berlin, hrsg. von Max Vasmer. Bd. 1.). In Kommission b. Markert & Petters. Leipzig 1927. 8°. 239 str.

Gospod S. P. se je lotil dela oborožen s solidnim strokovnim in metodičnim znanjem na področju nemške in slovenske filologije. Česar mu Lipsko, kjer je svoje delo dovršil, ni moglo dati, je pa intimno poznavanje slovenščine; zato so mnoge raz-

lage zbranega materiala zelo krhke, pravilne bolj v duhu črk kot jezika. Kolikrat srečamo besedo Bubosting < p o p o v š č i n a (št. 48)! Nazadnje pa prekliče g. avtor sam svojo razlago, ki res ne odgovarja; za sorazmerno gornjeavstr. kraljevno ime Bubsting, ki ga g. P. sam navaja, najdem pri K. Schiffmanu, Das Land ob der Enns (str. 218) oblike 14. stoletja: Pudweisting, Pudvornsting, Pudwensting; torej inamo v prvem zlogu slov. predlog p o d. Seveda nočem očitati g. avtorju, da ni podal tukaj in drugod dobre razlage; hočem le opozoriti na to, da je kočljiva stvar, ako se gradijo na tako nezanesljivem materialu nove drzne teorije. Tako je pritegnjena naša beseda v sedmih slučajih v razlago jezikovnih procesov. Po Sieversovem primeru uporablja g. avtor zvočno linijo v besedi za razlago sprememb v glasovih. S tako silo je naglašen v razpravah te šole pomen zvočne linije (§ 36), da stopa interni razvoj glasov, ki se odigrava v času, občutno v ozadje. Pri določevanju zvočne linije ne služilo tej šoli samo s'lušni občutki, temveč tudi motorni; g. avtor si je dobil v šoli svojega učitelja zmožnost, da z roko nariše rastoči ali padajoči, ravni ali krivi potek zvoka. Nejasno pri tem ostane, da-li je ta potek glasov enkrat za vselej nastaljen pri govorečih občanli ali ne.

Knjiga kaže naslednjo porazdelbo. Po kratkem zgodovinskem uvodu nam poda v prvem delu 319 imen iz Muriške doline; za tem najdemo v drugem delu pod zaglavjem »Unklares« še nadaljnje št. 320—54. V tretjem delu so zbrane pod št. 335—77 nemška imena, ki rabijo razlage. Pripomniti še moram, da se nahajajo v naslednjih delih tudi še mnoge posrečene razlage kraj. imen, samo da te niso zabeležene v kazalnik, kar je pač obžalovati. Pri krajevnih imenih je navedena točna moderna izgovarjava, ako še dotični kraji eksistirajo. G. avtorju se je posrečilo, da je razliščil marsikateri trdoreh: tako je die Veitsch (št. 118), vas, občina, okoliš pri Mitterbergu Byčlja (vas, planina), k osebnemu imenu Byk'č, »Stier«, k temu spada krajski Bizl, Bičje iz l. 1058. Iz kasnejših delov knjige navedlmo kraj. ime iz l. 860. ad Undrimam, danes Ingering pri Kuttelfeldu: trčua reka, dolina: »Der innere Flusz, das innere Tal« (str. 210). Kraj Zlūb (ad annum 890), Zūlb (977), ki je ležal pri Lipnici, razlaga g. P. (str. 196) lepo kot s y p t »Trümmerstätte«; mogoče ostanek rimske Solve. Panonski Muzzillheschirihim je M y s l i k o v a cerkev (l. e.); istotako panonsko Ruginesfeld je po g. avtorju Rogynovo (str. 204); l. ime Rogin, Roginec je res da doma v Grabah in Pobrežju poleg Središča, kjer sem bil jaz ta kraj iskal. (ČZN 1926, 69). Za leto 891 bi pričakovali za slovenski y pač še pisave lu, ozlroma ul; g. E. Schwarz, ki išče v tem krajevnem imenu stv. osebuo ime *Rugi, prezre, da je Förstemann Personenn. to ime šele ustvaril (Zs. f. Ortsn. IV, 299). — Krajevno ime na Srednjem Štajerskem Muckenau (Mukirnowe) bi naj počivalo z dolenskimi Mokronogom na hibridni sestavljenki m o k r i n a + o u w e (str. 204). Toda jasno je, da imamo v končnici -o u w e samo odsev slovenskega -o g a; pogled v Förstemanna (sub ouwa) nam odkriva prigodne graflje ô g i a namesto o u w a. V obče se je doslej besedi Mokronog godilo slabo pri filologih, ki so iskali v besedi vse mogoče osnovne mesto najpreprostejšega, in to je: adjektiv m o k r ò n o g, kot bosònog (Leskien, Skr. Gramm. § 561). Akademski Rječnik navaja — česar nobena dosedanjih razlag ne vpoštevata — 5 krajevnih imen s to osnovo: Mokronozi, m. pl., in Mokronoge, f. pl. (štirje kraji). Docela nič nima opraviti z Mokronogom kraljevno ime »Kronau«, ki je nemško; chrán »borovica«; radi tega se imenujejo prebivalci Kranjske (recte kronske) gore (Kronau) še danes »Borovec«. Slovenska podstava je bila prvotno m o k r ò n o g a, kar so prevedli Nemci »Nassenfuß« namesto »die Naßfüßige«. Toda odkod tako čudno ime? Leskien pravi l. e., da rabijo taki adjektivi narodni epski poeziji. Iz slovenske tradicije poznamo: trdoglav, potoglav, krutoglav; prim. zlasti znamenito enačico Lupoqlav, grad v Istri, nemško Mahrenfels (Mahr, Nachtmahr — nočni strah, hudič!);

semkaj še spada zlatnorog; lepa Vida naših pesmi je prvotno lepovidal. V kasnejši fazi razvoja postanejo ti epski pridevki apelativi. Trdoglav, Potoglav, Krutoglav (Pajk, Črtice, 187), Zlatorog, Lepa Vida so nazivi bajnlili bitij. Enako je pač adj. mokronoga služil prvotno kot pridevek nekega bajnega bitja. V slovenski tradiciji srečujemo ime »božice« Mokoš; Oštr dokazuje, da bi to naj bil spet »staroevropski relikv«, enako kakor Mokronog in Kronovo (Županičev Etnolog III, 110, 97); vendar je razložil že Jagić (Arhiv V, 7) docela zadovoljivo ime mokoš iz korena m o k - m o k r -; v slovanskem imamo še ustrezajočo besedo v nazivih mokoš, mokoška, mokuška subst., ki pomenijo razne močvirne ptice. Izraza Mokoš in Mokronoga bosta pač pomenila kako vodno nimfo, isto bitje, ki ga poznajo ponemčeni Slovenci srednjega Štajerja pod polslovenskim imenom »Lalinwaberl«, kar pomeni močvirno babo.

Pri Prewig I. 1396. (št. 38) nam je mogoče dovoljeno misliti na koroški Präuning iz slov. Koprivnik (glej Lessiak Stationsnamen 49); razlaga g. avtorja je težavna (»p r o n i k v a l«). — Pri Hob.sch, Hobüsch (št. 170—1) se spominimo na krajski Hóbovše, stara oblika Kotwuseh < H o d o v i š č e ? C. avtor misli na b o b i š č e. »gewesener Bolinenacker«. — Pri št. 69. Deuchendorf, Tielendorf (l. 1203.) je misliti predvsem na geološki pojem tili, kar pomenja globoko in mirno mesto v tekoči vodi: starejši izraz za to je pleso; Miklosich pravi, da se je zval koroški kraj Teichen, Ticha nekoč Pleso, glej o tem imenu sicer še Lessiak Stat., str. 4.

Pri št. 269 Schrietwiesen se mora glasiti slov. oblika pravilno črótva, čretvež; drugi del te besede so razumevali Nemci kot »Wiese«. — Težko je uneti razlago št. 311: Zmein < stsl. zm(ín)ina. nsl. m. . Prim. pa krajevno ime Zmij pri Škofji Loki.

Ime Krieglach < k r i a c l a , po Štreklu iz stsl. k r o g l a c h , zavrne g. avtor in tolmači besedo iz nemškega k r u o g (št. 359). Paralela, ki naj bi to dokazovala, pa se nanaša očitno na neko osebno ime. Mogoče je uneti ime zapravo kot »okrogliak«, ki ga imamo pri Zagrebu. — Glede planine Truentin, danes Trenchtling (treantling) je pripomnil, da poznajo Slovenci vendar tudi podstavo r o t ; prim. krajevno ime Trotkova, Trankau, ČZN XXI, 72, Etnolog I, 169. Glede stvn. imena Truont, ki ga navaja g. avtor po Fürstemannu I 1465, moram omeniti, da je zastopano v listinah, ki se nanašajo na slov. kraje. — Rasing (str. 293) je r e s t n i k ; vpoštevanje bi še zaslužil Krawerseck v Jasenici pri Vsi svetili (ČZN 1925, 153).

Četrtil del »Antike Namen« je vezan z ostalim le bolj lagodno, ker obravnava vsakolika antična imena južno Donave. G. avtorja vodi očito uagnjenje, da bi izkazal čim več imen kot predslovenskih. Pri Gensi (405) se ponavlja stara nevšečna zmot, da je to današnji Klsek, Čins, Cyngyös, ki nastopa v najstarejši obliki kot castrum Cuntionis (Ann. S. Emmeramni Ratisp. maiores SS I, str. 936). Kasneje Gansa a. 1289, Gunzz pri Otokarju. V besedi Kensi, a. 860 sem skušal dokazati ČZN 1925, 151 s. deblo knežb; Hauptmann lokalizira kraj sam v Kenése na Blatnem jezeru.

V petem delu slede še neki dodatki in podrobneje razlage.

V šestem delu imamo nato podroben opis današnjega mriškega narečja. Vsi novejši prikazi južnobav. narečij slone na Lessiakovi monografiji »Die Mundart von Pernegg«, a kažejo preko njega napredek v finejšem fiksiranju jezikovnih pojavov. Naloga nemških domačih dialektologov bo, da preizkusijo opazovanja g. P. Dotakniti se hočem nekega vprašanja, ki je zanimivo s slovenskega stališča. Današnja bavarščina se je razvila v velikem delu na koloniziranih tleh. To velja še posebno za predel južno Donave; bav. odnose pustimo ob strani. Na tvorbi bavarskega plemena so v izvestnem odstotku vdeleženi slovanski elementi; na severu Sorbi, na jugu Slovenci. Germanizacija se je vršila postopoma. Slovanski govor je bil infiltriran s čimdalje večjim številom nemških besed; kot rezultat je nastala jezikovna mešanica, v kateri je bila

le še sprega in skladnja slovenska. Velik odstotek prebivaistva je bilingven, on je nositelj bodočega razvoja; ljudje, ki govorijo samo domači jezik, počno ginevati. Dvojezičniki govorijo tuji jezik z domačim naglasom in z domačo artikulacijo. In ta faktorja ostaneta tudi, ko je onemela domača govorica. (W. Streitberg, Germ. rom. Monatsschrift I, 3 ss.). Vprašanje je torej, ali imamo na bavarskih koloniziranih tleh sledove omenjenih dveh faktorjev. Pozornost vzbujajo silbična funkcija *i*-a v primerih muriškega narečja kot *Geld* (k^ol^t), *Pircii*. § 4 d; 22; 42; 2; *Milci* (m^ol^x). Temu odgovarja zlogotvorna funkcija *r*-a v judenburškem narečju: *Herbst* (h^or^west), *Werk* (w^or^kx), *Kirche* (k^or^xu), *Wurm* (W^ur^m) . . . Mogoče še smemo v tej zvezi imenovati asibilacijo *r*-a v skupini *-rt-*. V mnogih predelih južnobavarskega narečja preide *-r-*, ako je obrazovan na konci jezika, v *-š-*; nasprotno se pa razvija uvularni *r* v *x*. Gospod P. beleži iz svoje domovine, § 80, 23, kot starinske oblike *f u š t* (*fort*) i. t. d. v razliko od drugodnih ort: *o x t*. V Zahnu najdemo krajevno ime *Zürsting* (vas vzh. Grebminga): 1389 *Zürting*, 1449 *Surting*, kar je nastalo iz slovenskega *Čbrtin* a, f. *Rodeland*. Prim. k temu sorazmerni razvoj v n. sorbskem: *cerstadlo*. Slovensko ozemlje se je stikalo v starih časih s sorbskim.

V sedmem poglavju razpravlja g. avtor o zastopstvu slov. glasov. Načelne važnosti so osobito §§ 80, 90—1 (reflexi stsl. intonacije v vokalizmu), § 119 (v konsonantizmu) in §§ 100, 101 b, 106 b (vpliv nemškega rastočega in padajočega tona na slov. glasove). Vprašanja so zastavljena pravilno, dasi bi moral g. avtor določneje začrtati obraz slovenskih osnov po njih intonaciji in akcentu; metoda, kako se določa vpliv nemške intonacije na razvoj glasov, se zdi apriorna in siematska. Prejšnji preiskovalci bi spričo nem. oblike *t u l f n* (št. 64, § 89) iz slovenskega *d o l f n* a ostali pri trditvi, da je bila slednja beseda prevzeta v času, ko je v nemščini razvoj *i* > *e* že prišel k застоju. Slično bi se smatrala oblika *Wschritzt* < *byscritca*, pri *Windisch Matrieu* za prav moderno pridobitev iz dobe, ko bavarščina ni več nadomeščala slov. *b z i* (prim. *Gamillscheg, Über Lautsubstit.* 172). Pri g. Pircheggerju pa čitamo kot novum, da ima ime *t u l f n* rastočo intonacijo in da se je torej razvoj vršil sorazmerno z »zakonom«, veljavnim za nemške besede. V § 49 c je namreč delal g. avtor rastoči naglas odgovoren za to, ako izostane navedena diftongizacija. Seveda če si ogledamo primere v § 49, c, ki bi naj nosili ta »zakon«, se skrečijo pravzaprav na samo enega (*i l n s a t* < *linin sāt*) in še tukaj se da skrajšanje vokala obrazložiti brez vzklicavanja na rastočo intonacijo. Ker smatra g. avtor — toda neosnovano —, da so bili Slovenci Muriške doline že v 13. stoletju »eingedeutschet«, se je vršil po njegovem mišljenju ves nadaljnji razvoj v glavnem po nemških glasovnih zakonih — in to se ne krije s prej omenjenim naziranjem Streitberga.

K izvajanjem o stsl. *-y-* bi imel pripomniti sledeče: V grafijah tega glasu se nam očitujejo tri njegove razvojne stopnje.

1. Prvotno se nam javlja zadevni glas še kot *—ū—*, ki je pa bil že pač palatalno aficiran, tako da so grafije kot *Sobemuscia* (Ramovš, *Slavia* 1, 30—1) netočne.

2. Zatem se razvije stsl. *-ū-* v padajoč diftong, čigar komponenti sta slabo zaokrožen *-ū-* in daljši (nategljiv, toda nezlogoven) *i* (torej *ui*). G. Pirchegger, ki navaja to Sieversovo oznako, zapade pa na žalost koj na to v stari »qui pro quo« slovenskih slovničarjev, češ, da se je razvijal ta novonastali slovanski *ū* v nemških zapiskih vzporedno s stvl. *svn. ēu, lu* v moderno stavlje. A to je nemogoče, ker je slovanski *ū* morfološko vstvarjen drugače kot pa nemški *iu*, ki je obdržal svojo diftonske naravo do ca. l. 1000. (Braune *Ahd. Gr.* § 49). Res pa je, da so nemški pisči, poskušajoč, da fiksirajo ta slov. glas *-y-* (*ūi*), v potrebi simboli, ki se je proti koncu starovisokonemske dobe nanovo razvil za oznako nemškega dolgega preglaščenega *ū*. Rezultat preglasa (palata-

lizacije) je ü (dolg), pisava tega glasu je bila ūi in pa iū. Prva pisava je genetsko prozornejša. Ta dolg ü se namreč ni razvil na hlp, temveč je imel navzmesne stadije za predhodnike (Lessiak, Anz. f. d. A. 32, 125). Ako vzamemo primer kot li sir N. Pl. k hūs N. Sg., je povzročil končnice antecipacijo palatalne artikulacije po navzmesnem konsonantu; predstoječi vokal je dobil palatalno naravo; pisavi h. sir je odgovarjala v tem stadiju izgovarjava nekako. *hūsir. Da je bila s tem podana možnost za ponarejanje slov. y (ūi), je na dlani. Analogno po hūsir se je moglo pisati Mysslikovo: Muzzillhes-chirllhuu l. 860. Semkaj spada že tudi glasovit Lessiakov primer (Anz. f. d. A. 32, 130) rybunika, 1082 Rublnicha, 1140 Roubinicha, danes Raming. Palatalna afekcija slov. -y- je morala biti v dobi, ko je bila ta beseda vzprejeta, še v resnici neznatna, ker se je ta -y- v nadaljnjem razvoju zednil z nemškimi ū. Nadalje: Vustrice l. 1120., Fustrize l. 1149., Wstritz (= fustritz!) l. 1080., navedeno pri Ramovšu, Slav. I, 31; Fwstrieħ na Koroškem, l. 1169 (Statlonsnamen, št. 13); 1114 Fulite, 1243 Vitsela < byčlja, Pirchegger § 93. Od primerov kot mysslikovo se je mogla grafija razširiti tudi na slučaje, kjer v drugem zlogu ne sledi i: 890 Ziūp, 970 Zūlb < sypt.

3. Izgovarjavo krajevnega imena Weissgkhl (wuissek < slov. vysokb) tolmači g. Pirchegger spet po analogiji nju. dial. ul za srvi. lu. V resnici pa predstavlja ta -ul- v omenjeni besedi samo starejšo stopnjo v razvoju slov. y; izgovarjava -ul- se je obdržala predvsem za labialni ml konsonanti; vendar prim. tudi 1263 Ruyna, 1250 Revua, danes Reun (Zahn, Ortsnamen, iz slov. rūna. ryna, »prerita zemlja«, ČZN XVIII, 109).

Glede staroslov. naz. vokalov e, a bi si želeli kaj podrobnejšega (§ 95, 100, 119). Po Sieversu statuira za vsakega njiju po dve akcentni dubleti (odprto in ozko); ko pa zasleduje te pojave v krajevnih imenih, se zadovolji z opazko, da imamo tukaj »zaenkrat posla z interno nemškimi pojavi intonacije«. Odnosi v slovenski stopnji ostanejo nejasni. Da ima stsl. e v slovenskih narečjih dvojni refleks, je znana stvar; prim. o tem izvajanja Štrekeljeva v Hist. slov. 73 ss. Na ozko kvaliteto vokala e kažejo pisave: 1050—65 Cillintuu, 1070—80 Zilinta, 1075—90 Zillecca < zeleč'e, Želeče vas ob Blejskem jezeru (Ramovš, Slav. I, 251, 268); slično Ussiten, Wistendorf < vyšet'ina v a s, mlekje ob Labnici (ČJKN VI, 43); 1075 Radintin, radetina, Ranten (Jaksch, Mon.); Selitis colonia (v dolini Krke) po Jaksch, Mon. št. 864, l. Mekline: 1143—7 Mikendorf, Münkendorf (Valvasor) < mekin e furfur, O. A. 345. Temno ime je Pinkava (reka): 860 Peinlhia, 890 Peinleaha, od 1161 dalje pa Pineah fluflus; vsekakor ne pēna (Stur, Schmetz); mogoče penkn—, č. pěkny schön, M. E. W. 238? — Glede drugega nosnega vokala ugotovi g. avtor v starejših zapiskih tendenco k razvoju v u (ki jo pa on pojmuje kot interno nemško). V pisavi kot Luonsniza se je uon, ūn razvil po njegovem mnenju iz stsl. ōn; vendar je možna tudi razlaga na podlagi starobavarske diftongizacije un > uon (E. Schwarz, Zs. f. Ortsnamen, IV, 302). Hvaležni smo mu za ugotovitev, da je treba umeti pisave 1453 Groamp, 1479—80 Graymp, Krainpn kot oa > uo, pred nazalom (§ 64, 100 b 7). Najavlja se ta moderni razvoj že l. 1295. Loenk (Lahng p. Kulttelfeldu), 1295 Groemp. Torej ne preglašen o, kakor se domneva v ČJKZ VI, 33. Nedvomni prehod slov. o > un imamo med drugim v krajevnem imenu 860 ad Undrlmam < qtrani »notranja« (§ 104).

V osmem delu preiskuje knjiga slov. debla, ki leže v osnovi krajevnih imen. Želeli bi, da bi padlo kaj luči na kulturno-naselbinske probleme. Mogoče bi tudi bilo dobro, da je g. pisatelj priobčil še kaj več iz jezikovnega zaklada svoje doline, saj gre njegovo delo pod slav. zastavo; navedene so sledeče slov. sposojenke: hvrastina 17, 42, chis-wlte. (his, wltu) 21; trampuž.— Krampus; (148); preseliti — presigln (148).

Z železno doslednostjo uvaja g. avtor pridobitve zvočne analize na polje, ki je za take probleme pač najmanj livaležno: na sposojena krajevna imena. G. avtor je oral ledino in v tem je glavna zasluga njegovega trudoljubivega dela.

J. K e l e m i n a.

Zelenin Dmitrij: Russische (ostslavische) Volkskunde. Berlin und Leipzig 1927. Walter de Gruyter & Co. Vel. 8°. XXVI + 424 str. Delo je izšlo v zbirki: Grundriß der slavischen Philologie und Kulturgeschichte. Herausgegeben von Reinhold Trautmann und Max Vasmer.

Ni bila lalika naloga spraviti ogromno gradivo vzhodno-slovanskega narodopisja v sistem, kajti pisatelj je le redko mogel uporabljati že obstoječa raziskovanja, ki so večinoma diletantska, nezadostna in brez slik. Ob vsakem vprašanju je moral gradivo dopolnjevati in popravljati. Pisateljevo opazovanje in gradivo se nanaša na drugo polovico 19. in začetek 20. stoletja. V tem pogledu je slika, ki jo nudi knjiga, zastarela, toda tudi sedanja ljudska kultura vzhodno-slovanske vasí le od bistva stare kulture popolnoma odvisna, tako da knjiga pojasnjuje tudi sedanje stanje. Veliki ruski narodopisni muzeji so nudili pisatelju obilo gradiva. (Uvod.) Knjiga ima nad 250 slik ter zemljevid ruskih plemen in narečij v Evropi. Pred uvodom je popisana zgodovina vzhodno-slovanskega narodopisja (§ I—X), uvodno poglavje pa govori o štirih vzhodno-slovanskih narodih, Ukrajincih, Belorusih, severnih Velikorutih (o-dialekt) in južnih Velikorutih (a-dialekt) ter njih nastanku. Knjiga obsega sledeča poglavja, ki so seveda vsa zopet razčlenjena: I. Poljedelstvo. II. Živinoreja, ribji lov in čebeloreja. III. Jedi in kako se pripravljajo. IV. Vprežna živina, oprema, vozila in plovila. V. Izdelovanje obleke in obutve. VI. Obleka in obutev. VII. Gojenje telesa. VIII. Stanovanje. IX. Družinsko življenje. X. Družabno življenje. XI. Ritual različnih letnih časov. XII. Ljudska vera. Za vsakim poglavjem je navedena tudi tja spadajoča literatura. Nehote se nam vsiljuje misel o podobnem jugoslovenskem delu, ki bi bilo nujno potrebno, pri nas Slovencih pa še posebej o slovenskem takem delu. Izsledki v knjigi so lepi, a delo nudi tudi obćemu in jugoslovenskemu narodopiscu obilo primerjalnega gradiva in metodičnih navodil, tako da malenkostne ilbe spríčo klenega zrnja ne prihajajo v poštev.

Fr. Kotnik.

Komanova Manica: Na Gorenščem je fletno. Belo-modra knjižnica. Ljubljana 1928. M. 8°. 113 str.

»Pod tem naslovom sem se namenila opisati razne šege in navade, ki so ukoreninjene med gorenjskim ljudstvom, ki prebiva v smeri od Št. Vida nad Ljubljano pa tja gorí do meje naše divne »Gorenšče«. (Uvod.) Pričela je z novim letom in opisala vse važnejše dneve in praznike, ki se odlikujejo po svojih »starodavnih« običajih. In tako sledijo: novo leto, sv. trije kralji, pust, post, velika noč, biunkošti, kres, vsi sveti, božič, Štefanovo, Scentjanžev dan, pametva in Silvestrovo, vmes pa so raztreseni običaji o ženitovanju (snubitev, bala, poroka), o vasovanju, razne vraže o kresu, običaji »na kopicí«, ko proso manejo, kolne, pravljice in pripovedke o Šmarni gorí, pastirjevanje, preja in obdelovanje lanu, krst in pogreb. Pri nekaterih običajih je natančno naveden kraj, pri drugih oseba, ki je o njih pripovedovala. Pisateljica nima namena podajati suhega narodopisnega gradiva, ampak prijetno kramlja od začetka do konca. Zato ji tudi ne moremo zameriti, da ne navaja pri vsakem običaju kraja, kajti tudi na Gorenjskem so po raznih vaseh različni običaji. Narodopisec tudi ne bi začel z novim letom, ampak s cerkvenim, z adventom in bi uvrstil v božični krog tudi nekaj šeg in navad pred adventom. V narodnem izročilu in v drugih narodopisnih panogah so na Gorenjskem skriti še bogati zakladi, zato smo pisateljici hvaležni, da nam je odkrila vsaj nekaj.

Fr. Kotnik.

Kotnik Janko: Lesičjak. Ljudski pesnik in pevec iz Korotana. 1833—1908. Maribor 1929. Izdala in založila Slov. straža. M. 8°. 32 str. + 1 slika.

Knjižica je nekoliko popravljen ponatis članka, ki ga je isti avtor priobčil 1923 v »Mladiki«. Pripoveduje o življenju in delu koroškega ljudskega pevea Lesičjaka in pri naša tudi nekaj njegovih pesmi. Iz Lesičjakovega življenja je zanimiva predvsem njegova katharsis: ko je nekoč v silobranu po nesreči ubil svojega nasprotnika, si je kot kaznen prostovoljno naložil celoletni molki. Žal ta žrtev, ta poglobitev vase in v samo to na pevčevo delo ni vplivala. Pesmi so vsebinsko vsakdanje, razen »Pesmi od vigredle prozaične, pa tudi metrično slabše ko n. pr. Andreaševe ali Vodovnikove; čeprav se je Lesičjak pri teli učil. Kako je vplival nanj Vodovnik, ugotavlja Kotnik ob »Pesni mojega življenja« (str. 9, 10, 17). »Pesein od nespametnih ljudi« (str. 30) pa sploh ni Lesičjakova, ampak Andreaševa (izšla z naslovom »Razvujzdan svět« prvič v Alaclovih »Pesmih« 1833, torej ravno v letu Lesičjakovega rojstva), le da je skoraj za polovico okrajšana in mestoma nekoliko izpremenjena. Od Andreaševih 15 kitic (ki pa so deloma morda Slomškove, ker je pesem označena kot »pomnožena«) jih je prevzel Lesičjak le 8, in sleer v naslednjem redu: 1, 4, 8, 9, 11, 5, 7, 12. Značilno je, da so med izpuščenimi kiticami vse tiste, ki govore o vasovanju (2, 3) in rajanju (6): ljudski pevec in godec se seveda ni mogel strinjati z obsodbo »kričanja« in »juckanja« pri vasovanju, še manj pa s stališčem, ki ga zavzema Andreaševa pesem do plesa:

Le poglejmo mi te osle,
Naj zaškriplejo le gosle,
Žé po koncu skakajo
In po norsko rajajo.

Taki verzi gotovo niso odgovarjali njegovemu naziranju, neoprabni so pa bili zanj tudi z oportunističnega vldika: saj vemo, da je izbral pesmi po okusu publike, in sleer tako, da so mu čim več »vrgle« (str. 16).

K še malo obdelanemu poglavju o naših ljudskih pevcih je Kotnikova monografijca dobrodošel donesek. Naj bi Lesičjaku, temu epigonu ljudske pesmi, čimprej sledili drugi, starejši in važnejši, zlasti eden njegovih vzornikov: Jurij Vodovnik! Želett pa bi bilo, da se v take izdaje ne sprejmejo le izbrane pesmi, ampak vse, ki jih je sploh še mogoče zbrati.

J. Glaser.

Tisočletnica Vaelavove smrti. Český Časopis Historický, ročn. XXXV (1929), seš. 2., ima na prvem mestu tehten članek svojega urednika Jos. Pekářa za tisočletie o Vaelavovi. Pisatelj nam razgrne najprej kratko sliko o razmerah češke zemlje v dobi, ko so Čehi bili še pagani. Večji del zemlje so zavzemale takrat še šume, vodovje in pašniki. Poljedelstvo je gojilo največ proso, lan in konopljo. Iz Češke so izvažali zlasti kožuho vino, med, vosek, platno in sužnje. O enotni Češki v današnjem pomenu kajpada v tisti dobi ne moremo govoriti, ker su tu prebivala razna, med seboj neodvisna plemena, med katerimi je pleme Čehov bilo najmočnejše in zavzemalo osrednje češke zemlje, ki je že v prehistorični dobi imelo precejšnjo kulturo. Ker so češko deželo obdajale težko prehodne šume, si Franki in Bavarci dolgo niso upali k njim, dočim so v podonavske, takrat čisto slovanske pokrajine lahko prodirali ob veliki donavski cesti; slično so tudi v našo Karantanijo vodile še stare rimske ceste. Tako so si češka plemena precej dolgo ohranila svojo samostojnost.

Prvo krščansko cerkev na čehoslovaškem ozemlju je postavil knez Přibin v Nitri l. 830. v čast sv. Emeramu, patronu rezenske škoflje. O l. 845. se poroča, da je 14 čeških knezov na praznik Bogojavljenja došlo h kralju Ludoviku in želelo sprejeti sv. krst. Čelil so se na ta način prostovoljno pokristjanili in to je bila sreča za nje,

drugače bi jih bila zadejala usoda polabskih Slovanov, ki so se krčevito upirali krščanstvu. Slično je tudi pri nas Slovencih upor paganske stranke zoper krščanstvo dal Bavarec in povod, da so si popolnoma podjarmili Karantanijo.

Izprva so sprejemali krščanstvo le svobodni Čehi in cerkve so stavili le pri gradovih, kamor so hodili k bogoslužju tudi nesvobodni ljudje iz okolice. Med nesvobodne sloje je le polagoma prodiralo krščanstvo. Pri Čehih nič ni slišati o bojih med krščansko in pagansko stranko. Vaelav ni postal žrtev kake zarote paganske stranke, kakor se včasih misli, temveč celo naravno sta se razvili med pokrščenimi Čehi dve stranki: ena struja si je resno prizadevala, javno in zasebno življenje uravnati po naukih Kristusovega evangelija, druga struja se je zadovoljila le z zunanjim krščanskim beleženjem; višji sloji so živeli po paganski šegi, zlasti v mnogoženstvu, nižji sloji so pa ostali v svojem starem paganskem praznoverju. Vladajoči sloji so zahtevali od podložnikov le zunanosti, da so ljudje točno plačevali desetino, držali poste ter posvečevali nedelje in praznike, za notranje verskonravno življenje se niso veliko brigali. Ob to strujo je na Svetopolkovem dvoru zadel tudi sv. Metodij, obe struji sta nekoliko pozneje našli svoje zastopnike tudi na praškem kneževskem dvoru. Pobožna Ludmila, žena Bořivojeva, mati Vaelavovega očeta Vratislava, je zvesta in goreča učenka Metodijeve tradicije, žena Vratislavova, mati Vaelavova, Dragomira, je bila iz kneževske rodovine Stodoranov iz plemena Ljutičev (v današnjem Braniboru) in se je dala krstiti šele ob poroki z Vratislavom, pa je tudi po krstu ohranila svojo divjo naravo. Ker je Vratislav zgodaj umrl, je prevzela vladjo Dragomira in je podpirala svoje paganske sorojake v boju proti Nemcem. Vzgojo mladega Vaelava in njegovega brata Boleslava so pa velmoži prepustili Ludmili, kar je Dragomiro kot mater in kneginjo hudo užalilo. L. 920. ali 921. sta dva Dragomirina pristaša Ludmilo ubila.

Dragomirino vladanje je prineslo deželi le nesrečo; njeno podpiranje paganskih polabskih Slovanov je dalo povod, da je nemški kralj Henrik I. z močno vojsko vdrl na Češko. K sreči so velikaši pravočasno odstranili Dragomiro in posadili na kneževski prestol mladega Vaelava. Ta je uvidel da bi daljni odpor proti nemški vojski deželi prinesel le gorje in bi končno izgubila svojo samostojnost. Sklenil je tedaj s Henrikom mir in priznal njegovo vrhovno oblast. Tako je bila odstranjena nevarnost od strani nemške države in Vaelav je obrnil svojo skrb na to, da notranje uredi in dvigne svojo deželo. Tudi z ozirom na preteče madjarske navale je potreboval na zapadu in severu varno zaslombo nemške države.

Za našo slovensko zgodovino je doba, v katero pada Vaelavova vladavina, silno žalostna in tenina. Madjarski najezi so pomenili največjo katastrofo za podonavske in alpske Slovence, edini svetli točki v temnem prvem četrtstoletju 10. veka sta Tomislav, prvi hrvatski kralj na jugu, pa Vaelav na Češkem. On je češki narod izenačil z drugimi civilizovanimi narodi v srednji Evropi. V okviru takratnih razmer stoji Vaelav na višini v umskem in moralnem oziru. Babica Ludmila je mladega Vaelava dala poučiti v slovenskih knjigah — po Metodijevi tradiciji, pozneje se je dobro izučil tudi v latinski knjigi. To je za tisti čas nekaj čisto posebnega. V srednjem veku so kneževski otroci redkokdaj dobili tako duševno izobrazbo. Cesar Oton I. se je šele v poznejših letih naučil čitati in pisati, še v 13. stoletju je med vladarji malokdo znal čitati in pisati. Le če je tu in tam kaka bizantinska princesinja prišla na frankovski dvor, so v 9. in 10. stoletju dobili otroci nekaj več umske izobrazbe. Tudi Vaelavova izobrazba na praškem dvoru je odsev Metodijevega civilizatoričnega dela.

Ako je hotel Vaelav znotranje urediti in dvigniti svojo deželo, je mogel doseči to le s poglobljenjem in udeleževanjem krščanstva. K temu pa je moral vladar sam dati zgled in pobudo. Če se dandanes komu zdi Vaelav prestrog asket na vladarskem

prestolu, je treba pomisliti, da je veliko boljši vladar-asket, kakor vladar-samopašni pohotnež in okrutnež. Vaclav je strog proti sebi, zelo skromen in zmeren v jedi in pijači, da more tem bolje podpirati vdove in sirote. Ob velikih praških sejmih, zlasti pred Veliko nočjo in Binkoštni gre na trg in pokupi vse na prodaj postavljene sužnje in jih oprósti. Takrat kruto sodstvo je skušal omiliti s tem, da je smrtno kazen omejil na najmanjšo število. Odpravil je ječe in vislice, kjer ni bilo pravili, od vladarja nameščenih sodnikov. Stavil je cerkve, med drugimi je ustanovil cerkev sv. Vida v Pragi, ki je nekaka okamenela zgodovina češkega naroda ter je bila popolnoma dogotovljena šele ob 1000letnici Vaclavove smrti 1929. S tem je položil temelje umetnosti na Češkem. Vaclav ni tičal samo v cerkvali, točno je vršil svoje vladarske dolžnosti ter v vojski obnovil strogo disciplino.

Glas o modrem in svetem češkem vladarju se je kmalu razširil med sosedna ljudstva, zasloveli so pa tudi Čehi kot narod, ki ima visoko izobraženega in — v krščanskem smislu — svetega vladarja. Vsemu temu je še podalo poseben čar in blesk njegovo mučeništvo. Kot predstavnik izrazito krščanskega pravca je zadel ob lude nasprotnike, ki jim je bilo njegovo vladanje prestrogo in premeniško. Ni bil to odpor paganstva proti krščanstvu, temveč odpor laksnega, samo zunanega krščanstva proti gorečemu krščanstvu. Vaclavovemu. Tako pade Vaclav 28. septembra 929 pod udarci zarotnikov, ki jim je na čelu njegov mlajši brat Boleslav. Ta se je vrgel po divji naravi svoje matere Dragomire.

Razmeroma kratkotrajna je bila Vaclavova pozemeljska vlada, k večjemu šest let, tem važnejša je pa njegova posmrtna tisočletna uloga in vlada. Dasiravno njegov naslednik, bratomorec Boleslav ni bil naklonjen njegovemu kultu, vendar je že pod njim nastala staroslovenska Vaclavova legenda. Ko je bila ustanovljena praška škofija, se je nagloma dvignilo tudi Vaclavovo češčenje. Vaclava so častili kot varuha domačega reda in miru, kot branitelja proti zunanji sovražnikom, zato so njemu v čast radi stavili cerkve na strateško važnih krajih. Poleg sv. Jurija je bil Vaclav zavetnik vitezov, častili so ga tudi kot socialnega osvoboditelja, kot zagovornika zatiranih in tlačanih.

Končno se je z Vaclavom strnila vsa duševnost češkega naroda. Vaclav je predstavnik, zastopnik in branitelj češkega naroda, v njem je češko rodoljubje dobilo nekaj nadnaravnih sil. Niti silni viliarji husitskih in protestantskih časov niso mogli razdreti zveze med češko dušo in Vaclavovim kultom. V tem je Vaclavova silna historična moč in neprecenljiva vzgojna sila. Vaclavova starodavna, modernemu ušesu nekoliko dolgočasna koralna himna je podžigala češke bojovníke od starodavnih časov sem do čeških legionarjev za časa svetovne vojne. Vaclavov kult dviga in požaljuje ljudsko zavest in varuje narodno dušo pred strovo materijalizacijo.

Zelo pomembno je, da se že zgodaj dospel Vaclavov kult tudi k nam na jug. Kolikor je znano, ima med jugoslovenskimi škofijami danes le Lavantinska škofija cerkev, posvečeno sv. Vaclavu, namreč pri Slov. Blatrici. Ta cerkev se omenja prvič kot vikarijat slivniške pražupnije l. 1251. Takrat sta namreč konjiški in slivniški župnik zamenjala nekatere kraje: Laporje (Studenice) in Poljčane so se izločile iz konjiške pražupnije in priklonile slivniški, slivniška pražupnija pa je za to odstopila konjiški Tinje in Venčec. Krivo bi bilo misliti, da je naša cerkev sv. Vaclava nastala morda pod vplivom češke vlade Otokarja II. Ta je vladal na Štajerskem 1260—1276; Vaclavova cerkev pa se omenja že 1251. Postanek Vaclavove cerkve pri Slov. Blatrici je pripisovati vplivu žižekih kartuzijancev. To nam pojasnijo naslednji podatki: L. 1234. dne 24. februarja se je na smrt bolni Leopold Konjiški dal sprejeti kot brat v kar-

tuziljanski red ter je ob tej priliki daroval žiškim kartuzijancein dve kinetiji v Ložnici. L. 1235. so dobili kartuzijanci tukaj še pet kmetij od Sofije Limbuške. Do l. 1254. je postala že cela Ložnica-kartuzijanska last. Cerkev sv. Venčesla stoji v Zgornji Ložnici. Baš tu je bilo v starih časih gospodarsko središče kartuziljanskih posestev ob vznožju Pohorja. Naravno je, da so žiški menihi tu postavili svetišče za svoje podložnike. Da so pa cerkev posvetili temu češkemu svetniku, je priplisovati najbrž temu, da so med žiškimi kartuzijanci bili tudi Čehi. Prav proti sredini 13. veka se je Vaelavov kult močno dvignil in je takrat nastala druga velika Vaelavova legenda. Refleks tega kulta je tudi naša cerkev.

Drugo poročilo o Vaelavovih cerkvah v naših krajih imamo iz Prekmurja. Tam se l. 1334. v spodnjem Prekmurju, ki je spadalo pod zagrebško škofljo, omenjata dve cerkvi sv. Vaelava, ki jli danes ni več. Tudi v mestu Varaždinu je bila prvotna mestna župna cerkev posvečena sv. Vaelavu, šele pozneje, neznano kdaj, ji je postal zavetnik sv. Nikolaj.¹⁾

O obsežni literaturi, ki je nastala ob 1000letnici Vaelavovi, poroča seš. 3-4 istega »Časopisa«, str. 645-651. Marsikaj pa je še pričakovati, tako zlasti veliki Svato-vaelavski Sbornik.

Fr. Kovačič.

Češko-slovenski stiki v starejši slovenski književnosti. Vaelav Burian, docent češkega jezika na ljubljanski univerzi, je objavil v časopisu »Slavia« VIII., seš. 1, 2, 3 (1929) obširno studio »Po stopáči češství a české knihy v starším slovinském písemnictví«. Pisatelj pušča odprto vprašanje o prazgodovinskih stikih med Čehi in Slovenci; ni namreč gotovo, so li Slovenci prišli od severa v svojo sedanjo domovino preko Moravske ali zapadne Slovačije in so li sosedili ob Donavi, gotovo pa je, da so vsaj od 10. stoletja bili v stiku, ker so Čehi prihajali preko Donave in ker so se Slovaki razširili dolj do Blatnega jezera. O kakih direktnih jezikovnih in kulturnih vplivih pa nimamo spomenkov. O literarnih stikih imamo vire šele od 15. stoletja naprej. Povod so dali husitski boji na Češkem, vsled katerih so mnogi menihi, posebej elstercijani in kartuzijanci pribežali na jug. Češki vpliv kaže Stiški rokopis, žiška velikonočna pesem in pa slovenski fragment neke pesmi iz 15. stoletja. Med češkim in slovenskim redovništvom se je ustvarilo nekako skupno duševno ozračje. Zasluga čeških pribežnikov je, da so v svojih zapisih slovenskih molitev ustvarili važne spomenike slovenskega jezika iz dobe dobrih sto let pred Trubarjem. Pobudo je dala protihusitska propaganda, ker se je husitstvo začelo širiti tudi na jug. Husitski agitatorji so dospeli celo do našega Prekmurja, stiki med Zagrebom in husitstvom so tudi dognani. V slovenskem slovstvu o husitskem duhu ni nobenega sledu, pač pa o protihusitskem. Protihusitsko tendenco vidi pisatelj tudi v znani narodni pesmi »Pegam in Lamberger«.

Tudi v luteranskem pokretu se poleg nemškega vpliva razločno pozna češki vpliv, in sicer neposredno potom čeških knjig, posredno pa po posredovanju nemške knjige, ki se opira na češke protikatoliške vire. Po zgledu čeških bratov sta Luther in Trubar začela svojo propagando s katekizmi in pesmaricami. Pri prevajanju svetopisemskih knjig so se slovenski (in hrvaški) protestantje od Trubarja do Dalmatina in Boleriča posluževali poleg nemških tudi čeških in poljskih biblij in drugih spisov.

Ko se je, koncem 16. in začetkom 17. stoletja začela na Slovenskem katoliška reformacija, izginejo za nekaj časa češki vplivi na slovensko knjigo, ker se je na Češkem začela katoliška reformacija šele po končani 30letni vojni. Potem se začno zopet jav-

¹⁾ Gl. posmrtni članek prof. Jul. Jankovića v »Katol. Listu« 1928, str. 670.

ljati češko-slovenski stiki; gojili so jih zlasti bosonogi avguštinci v Ljubljani, med katerimi je bilo že iz početka več Čehov.

Za Bohoričem sta naša historiografa Jan. Lud. Schönleben in Valvasor črpala iz čeških virov¹⁾. Razločno se kaže češki vpliv od druge polovice 18. stoletja zlasti pri Pohlínu. Pohlínov pomen ni morda v znanstveni vrednosti, njegovega gramatičnega in leksičalnega dela, temveč v rodoljubno-buditeljski ideji, ki jo je v znatni meri zajemal iz čeških virov (slovnica Rosova in Pohlova, razni drugi češki spisi in pa osebni stiki med Pohlínom in češkimi redovniki in učenjaki). S Pohlínom je pisatelj zaključil svojo raziskavo, ker za njim sledi že nova generacija: Kopitar, Dobrovski j. t. d.

Fr. Kovačič.

Domači cerkveni umetnosti v sosedni Hrvatski in Slavoniji posveča posebno pozornost že od svojega početka zagrebška revija »Narodna Starina«. Profesor Jurij Szabó v 17. zv. knj. VII. zaključuje serijo člankov o cerkvenih stavbah in drugih umetniških predmetih. V tem zvezku je objavil kar dva članka z mnogimi slikami. V prvem govori o cerkveni obleki, pred vsem o mašnih plaščih. Starejših plaščev od 15. stoletja na Hrvatskem sploh ni, celo zakladnica zagrebške stolnice jih nima. Največ jih je iz 18. stoletja, Szabó je ugotovil med njimi italijansko in madjarsko provenienco. V 19. stoletju je ta ročna umetnost silno padla, ker so marljive umetniške roke nadomestile — tovarne. Blago je sicer včasih dragoceno, a brez umetniške vrednosti.

Ta panoga še tudi pri nas v Sloveniji čaka zbiratelje in raziskovalce.

V drugem članku govori Szabó o cerkvenih stavbah, njih notranji opremljavi, o slikanju, o katerem pravi, da je najžalostnejše poglavje, o restavraciji in konserviranju starih cerkev, kar je mnogokrat važnejše kakor prenovitev. — Glede starosti cerkvenih stavb ugotavlja g. Szabó, da je iz romanske dobe le nekaj fragmentov. Gotika je na Hrvatskem trajala od začetka 13. do konca 16. veka, dočim se pri nas in Slovenskem javlja gotika šele v sredini 13. stoletja, zato pa se vleče še v 17. stoletje. Vkljub temu, da so Turki leto za letom razbijali po Hrvatski in je dve tretjini zemlje skoraj 200 let ježalo pod Turčinom, se je vendar ohranilo razmeroma veliko stavb iz gotske dobe, ki je bila vobče zelo plodovita na polju cerkvenega stavbarstva. Zanimivo je, da se je največ starih gotških stavb ohranilo v revnem, nam sosednem Zagorju. Tudi tu se pozna mecenska roka celjskih grofov. — Pisatelj podaja tudi nekaj navodil za ohranjanje in povečavo cerkvenih stavb.

Fr. Kovačič

Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci. 1929. Letníka 41. in 42. Vel. 8°. Str. 320+141 do 212.

Vlastenecký spolek musijní je pretesen naziv za široko delo, ki ga društvo s svojim Časopisom vrši že od l. 1884. z velikim pridom in čigar krog stalno narašča, tako da ima sedaj 3 urednike (Doucha, Remeš, Vybíral), ki urejajo prirodoslovni in duhovni del z vsemi pripadajočimi panogami: v obliki člankov, referatov in drobni vesti; v posebnem poglavju se obdelavajo muzeji, arhivi in knjižnice, na koncu sledi društvena poročila. — V začetku podaja dr. Boluš Vybíral pregled delovanja zadnjih 20 let (1904—1928, med svetovno vojno Časopis ni izhajal). Imponira nam obilica dela in število sodelavcev. Izredno pestra je vsebina letošnje publikacije: O vsaki disciplini od arheologije, zgodovine, balneologije, narodopisja, filologije do prirodopisja, geologije, memoarne literature nahajamo članke in poročila. Tako n. pr. pripoveduje poznej-

¹⁾ Slovenski izveček tega dela razprave je priobčil g. Burian v Glasniku Muz. drštva za Slovenijo, 1928, str. 106—108.

ši profesor Havelka o svojih dunajskih vseučiliških letih, kako ga je naš Blaž Kocen podpiral, piše o slovenski proslavi Vodnikovi l. 1865., kako so se Slovenci »postavili«, o katerih trdi, da imajo na Dunaju sicer malo zastopnikov, toda več honorarijcev in lepili gospodičen, ki da so »najpotrebnejši del prijetne zabave«. Med drobnimi vestmi čitamo tudi slnpatično in stvarno oceno našega Geografskega vestnika in našega Časopisa izpod peresa dr. Vybírala, ki v glavnem zalaga z aktualnimi noticami in beleži vsak jugoslovanski pojav. Iz društvenega poročila posnemamo, da ima društvo 26. častnih, 81. ustanovnih in 1150 rednih članov, da zbirajo med drugim za zgradbo novega skupnega Muzeja in da je Društvo priredilo tudi lepo vrsto predavanj, med njimi je o našem Cankarju govoril dr. Vybíral.

A. D o l a r.

Društveni glasnik.

Zgodovinsko društvo v Mariboru.

20. redni občni zbor se je ob skromni udeležbi vršil 8. decembra 1929 ob pol 11. uri v čitalnici Študijske knjižnice.

1. V uvodnem nagovoru je društveni predsednik dr. Fr. Kovačič opozoril na tri znamenite obletnice v dotekajočem letu, ki se jih je tudi društvo bolj ali manj udeležilo: 100letnica smrti Jos. Dobrovskega, 100letnica rojstva Prana Račkega, ki jo je početkom junija proslavila Jugoslavenska akademija v Zagrebu skupno s kr. Srpsko akademijo in s sodelujočo raznih znanstvenih korporacij, in 1000letnica smrti sv. Vavla, ki jo je proslavil ves češki narod zlasti 28. septembra.

To so tri velike in močne osebnosti, ki predstavljajo mejnike v češki in hrvatski zgodovini ter opozarjajo na veliki pomen individualnosti v zgodovinskem razvoju. Vavla, svetnik na vojvodskem prestolu češkem, stoji na višku takratne dobe v intelektualni in moralnem oziru, po njem je češki narod stopil v vrsto drugih krščanskih civiliziranih narodov. Po pravici ga je predsednik Masaryk stavil kot vzor, kako naj bo čisto in pošteno vse javno in zasebno, politično, gospodarsko in prosvetno delovanje. — Dolirovski je oče slovaniskega jezikoslovja, ki je pripravilo pot veličanski pokretni med Slovani. — Rački je bil desna roka biskupa Strossmayerja, izvršilec njegovih idej, mnogi organizator Jugoslavenske akademije, utemeljitelj novejši kritične hrvatske zgodovine.

Napačna in pretirana je trditev nekaterih historikov, sociologov in državnikov, kateri je kolektivnost vse, individualnost pa nič v historičnem smislu in žitju. Vavla je dvignil skupnost češkega naroda na višino, Dobrovski je oral ledino, Rački v tujkratnih razmerah ni našel skupnosti, ki bi njega dvignila, marveč on je dvignil hrvatski narod iz mrtvila. Kolektivistično naziranje o historičnih činiteljih se je večinoma razvila iz abstruzne hegelijanske filozofije, ki še dandanes moti mnoge učene in državniške glave.

Od osebnih individualnosti preide nato govornik na individualne v društvenem pomenu, to je podrobno delovanje manjših provincialnih in lokalnih znanstvenih organizacij. Realne občne narodne ali svetovne zgodovine ni brez podrobnega dela manjših organizacij. Višji poveljniki v vojski ne morejo vsega sami opraviti; podobno delo merajo prepustiti drugim. Tako je tudi v znanstvu. Majhna sicer, pa vendar važna in potrebna edinica na velikeem kulturno-zgodovinskem in narodopisnem polju je tudi »Zgodovinsko društvo«. Nikakor bi ne bilo v prid občni kulturi, če bi se tej instituciji

po 25letnem trudapolnem delu od katerekoli strani onemogočilo nadaljnje delo in bi se smatralo kot nepotrebno v velikem kolektivnem okviru naše domovine. Zato poziva govornik na krepko in smotreno delo tudi v novem letu.

2. **Tajniško poročilo.** O delu društva, čigar odbor je od zadnjega občnega zbora (9. decembra 1928) imel 9 sej, je poročal tajnik J. Glaser. Glavno društveno delo je bilo v tem letu posvečeno arhivu. Da se ob priliki dražbe gornjeradgorske graščine prepreči izvoz važnih arhivalnih in umetniških predmetov v tujino, je Zgodovinsko društvo izposlovalo pri velikem županu pooblastilo, da se smejo v poštev prihajajoči predmeti poslati preko meje le po pristanku društva. Kljub temu pooblastilu pa je zadeva naletela na velike težkoče. Dotični predmeti so bili cenjeni deloma tako visoko, da ni bilo mogoče misliti na nakup. Da se reši vsaj, kar se je v danih razmerah rešiti dalo, je društvo ponovno interveniralo pismeno, ponovno pa tudi poslalo v Gorjo Radgono svoja odposlanca, in sicer prof. Baša in viš. revidenta Malgaja, katerima bodi za njuno prizadevanje izrečena zahvala. Po dolgotrajnih pogajanjih se je končno posrečilo, dobiti vsaj arhivalno gradivo, in sicer večinioma brezplačno. Gradivo je pod vodstvom prof. Baša bilo takoj prepeljano v Maribor in je važno predvsem za gospodarsko zgodovino gornjeradgorskega ozemlja. — Razen tega so došli za arhiv razni posamezni prirastki: s pridržkom lastniške pravice so bile izročene nekatere listine iz Središča in Vuzenice (slednje po J. Mravljaku), administrator admontskih posestev Ivan Pavec je poslal celi admontski arhiv gornjeradgorskih posestev, med drugim pet pergamentnih listin, sreski poglavar dr. Trstenjak v Ljutomeru pa elaborat razmejitvene komisije za ljutomerski srez. Za zbirko rokopisov so darovali dr. J. Sonrek 2 zvezka predavaj bogosl. profesorja dr. Vogrina iz l. 1861.—1869, knjižničar Glaser zbirko slov. pesmi ruškega učitelja Gladesa iz l. 1834., ki mu jo je izročil profesor K. Tribnik, Škofljski muzej pa je odstopil rokopis Matevža Ravnikarja o svetnikih. Na podlagi obvestila, da se je našel na Koroškem star slov. rokopis iz l. 1542., je Zgod. društvo naprosilo prof. dr. J. Kotnika, da si stvar ogleda; izkazalo pa se je, da ne gre za rokopis, ampak za izvod Dalmatinove Biblije, ki je baje bil skrit v nekem mostu. — Vsled novih prirastkov, zlasti vsled arhivalij iz Gorje Radgone je postalo neodložljivo in nujno, da se končno reši vprašanje tukajšnjega arhiva. Že v jeseni 1928 je prosilo društvo s posebno spomenico predsednika mariborske oblasti, naj se ustanovi v Mariboru oblastni arhiv. Da se stvar pokrene, je na inicijativo društva prosv. inspektor dr. Fr. Kotnik 25. aprila 1929 sklepal anketo zastopnikov vseh v poštev prihajajočih oblasti in institucij, na kateri se je načelno sklenilo, naj se arhiv ustanovi. Tozadevno prošnjo je oblastni komisar rešil ugodno ter z odl. 19. jun. tistanovil oblastni arhiv. Vprašanje prostorov se je rešilo tako, da naj jih poišče Zgod. društvo, plačevala pa bi najemino oblast; ker pa primeranih prostorov ni bilo dobliti, je oblastni komisar dal na razpolago tri sobe v oblastni palači. Ko se je mariborska oblast ukinila, je Zgod. društvo vložilo prošnjo, naj se tukajšnji arhiv pretvori v banski arhiv's sedežem v Mariboru; obenem je prosilo, naj se mu za arhiv in muzej prepusti bivša oblastna palača. Kar se tiče arhivarja, je že pred meseci oblastna uprava vložila prošnjo pri prosvetnem ministrstvu, da bi pridělilo arhivu enega izmed tukajšnjih profesorjev. Prošnja pa do danes še ni rešena.

Iz k o p a v a j a se v preteklem letu v večjem obsegu niso vršila. V Sódencih pri Vel. Nedelji je na lastno pest razkopaval kmet Janžekovič in žele naknadno obvestiti društvo. Ko si je kraj ogledal prof. Baš, je mogel ugotoviti le še toliko, da gre za gradišče po priliki iz madžarske dobe. Na Pobrežju so pri oranju na Murkoveh svetu naleteli na kamen, ki je doela sličen kamnu v Žametni vaši. Po okolščinah sodeč predstavlja žatenski grob, katerega dvojniki se nahajajo na Kekovem svetu istotam. V načrtu so izkopavanja pri Sv. Lenartu v Sl. goricih in v Ivanjeli v Prekmurju.

Znatno se je pomnožila društvena knjižnica. Potom zamene je prirastlo 42 knjig, ozir. časopisov, v oceno je došlo 7 knjig, darovanih pa jih je bilo 198; od darovalcev naj bodo posebe omenjeni sledeči: predsednik dr. Kovačič (139 del), viš. ravn. Vrabl (16 del), dekan Janžekovič (7 del), dr. J. Kotnik (Svoboda. Organ Jugoslov. rev. federacije, Moskva 1918), abiturijent A. Kosi v Noršincih (Svveti Evangeliumi... Petra Petreticsa. Vu Nemskom Gradeze 1651), učitelj Sardoč v Št. Ilji (zbirka tiskovin iz koroškega plebiscita), podban dr. O. Pirkmajer (zbirka ptujskih tiskovin). Dokupila so se razna continuanda in periodica (Rječnik; Zbornik za nar. život; Diehl, Inscriptiones; Erläuterungen zum histor. Atlas; »Adler«; Revue des Études slaves), nanovo so se nabavila dela: Jaksch, Geschichte Kärntens bis 1335; Rosolenz J., Gründlicher Gegen Bericht; Landthandvest deß Hertzogthums Steyer, 1697; Strzygowski J., Die altslawische Kunst; Probszt G., Die Stadt Wien; Maretic T., Istorija hrv. pravopisa; Hirtz M., Rječnik nar. zoolog. naziva, 1; Šišić F., Korespondencija Rački - Strossmajer, 1—2; Soduikova A., Zgodovinski razvoj estetskih problemov; nekaj starejših letnikov Popotnika in zemljevid ptujske okolice. Skupni prirastek znaša 172 knjig, ozir. časopisov, 89 brošur, 2 zbirki letakov in podobnih tiskovin ter 1 zemljevid. Kot pridobitev je treba zabeležiti tudi to, da se je tekom zadnjega leta mnogo društvenih knjig v štud. knjižnici dalo vezati.

Časopis je izšel za 1929 v znatno večjem obsegu, ko bi odgovarjalo admini. Kot novost so se uvedli pri večjih člankih francoski, ozir. nemški posnetki in dvojezično (slov.-franc.) kazalo. Oboje je mestno predvsem zato, ker zamenjuje društvo Časopis z različni tujimi publikacijami. Kakor se je želelo na lanskem občnem zborni, se je listu oskrbel tudi nov ovitek, po načrtu prof. Iv. Kosa. Glede notranje preureditve se namerava, čim bodo sredstva dopuščala, začeti z izdajanjem posebne priloge za priobčevanje gradiva (fontes). Izmed prispevkov, ki bi bili za tako prilogo že sedaj na razpolago, naj bodo omenjene »Fevdne knjige Celjanov« (v obdelavi J. Mravljaka) in »Seznam likovnih delavcev v celjskih matrikah«, ki ga je sestavil M. Ljubša.

Prireditve in proslave. 3. febr. 1929 se je stoletnica smrti Dobrovskega proslavila s posebnimi predavanji, ki ga je imel lektor ljubljanske univerze dr. V. Burian in ki je izšlo pozneje tudi v Časopisu. Za to priliko se je nabavila pri prof. Kosu slika Dobrovskega, ki se je prepustila potem čitalnici štud. knjižnice. Za tisočletnico smrti sv. Vaelava se je 29. sept. t. l. skupno s tukajšnjim Češkim klubom priredil izlet k Sv. Venčeslu pri Slov. Bistrici, kjer je bilo dvoje predavanj; češko je govoril učitelj s tukajšnje češke šole, slovensko pa društveni predsednik. — Od različni prireditev, ki katerim je bilo društvo povabljen, se je po treh zastopnikih (dr. Kovačič, dr. Tomiček, prof. Baš) udeležilo proslave, ki sta jo na čast Račkemu priredili v Zagrebu Jugoslavenska in Srpska Akademija, v Mariboru po odborniku dr. Strmšku proslave ob desetletnici slovenskega šolstva, v Ljubljani pa po društvenem predsedniku desetletnice slov. univerze. K jubileju »Pravnika« v Ljubljani, k 1. shodu slovanskih filologov v Pragi in k odkritju spomenika Grgurju Ninskemu v Splitu iz gmotnih razlogov ni poslalo deputacij, pač pa je vse te prireditve pismeno pozdravilo.

Število članstva je tekom zadnjega leta narastlo od 418 na 510. Med prirastkom je 26 šol, kar je pač posledica priporočilne okrožnice prosv. inspektorja dr. F. Kotnika; od ostalih novih članov je večino pridobil viš., rev. Iv. Malgaj. Obema podprateljema bodi izrečena zahvala.

3. Iz podrobnega blagajniškega poročila, ki ga je podal blagajnik viš. ravnatelj N. Vrabl, naj slede glavni podatki. Društveni prejemki v poslovnem letu 1929. so znašali s prebitkom 24.854,68 Din iz leta 1928. vred 96.236,16 Din, izdatki pa 70.258,15 Din, tako da znaša prebitek 25.978,01 Din.

Najvišja postavka med prejemiki so podpore: javne 41.000 Din (g. oblašnega komisarja mariborske oblasti 20.000 Din, države 15.000 Din, mariborske mestne občine 6000 Din); denarnih zavodov 3580 Din (Posojilnice v Nar. domu v Mariboru 2000 Din, Spodnještajerske ljudske posojilnice v Mariboru 500 Din, Hranilnice in posojilnice v Vuzenici 300 Din, Posojilnice v Ptuj, Ljudske posojilnice v Celju in Posojilnice v Framu po 200 Din, Savinjske posojilnice v Žalcu 90 Din, Hranilnice in posojilnice v Šmarju 50 Din ter Okrajne posojilnice v Ormožu 40 Din) in zasebnikov 120 Din. Žal, da podpore denarnih zavodov in zlasti zasebnikov leto za letom padajo.

Na članarini je društvo prejelo 17.897,60 Din, in sicer je plačalo: za 1926 1 član, za 1927 11 članov, za 1928 64 članov, za 1929 335 članov in za 1930 36 članov. V tem poslovnem letu je plačalo članarino 36 članov več nego lani in 50 manj nego leta 1927. Članarina, ki bi morala biti temeljni dohodek društva, žal niti od daleč ne zadostuje za izdajo društvenega glasila, ker krije komaj polovico tozadevnih stroškov. — Razveseljiv je porastek števila članov v Mariboru in v Prekmurju.

Za društvene publikacije, predvsem za starejše letnike Časopisa, se je izkupilo 2.284,97 Din. Za »Ljutomerc« se je prejelo 90,57 Din, tako da se je znižal primanjkljaj za izdajo te knjige na 11.622,78 Din, za Dolenčev »Kmečko dedno nasledstvo« pa 15 Din, tako da se je prebitok za ponatis te razprave zvišal na 101 Din.

Glavne društvene izdatke tvorijo stroški za Časopis, čigar XXIV. letnik je stal brez poštnine 34.450 Din, in sicer štev. 1—2: 19.154 Din, štev. 3—4: 15.296 Din. Časopis stane društvo po 80 Din za člana, tako da ga je moglo v tem obsegu in tej opremitvi izdati samo, ker je prejelo zgoraj navedene javne podpore.

Za ponudžitev društvene knjižnice se je izdalo v tem letu 4015,50 Din, za pridobitev in prevoz arhivalij pa 3024,60 Din.

Na predlog prvega drž. pravdnika dr. Jančiča, ki je račune pregledal in našel vse v redu, se je odborovo poročilo vzelo z zalivalo na znanje.

4. Določitev uduine. Ker je z dosežanjo uduine bila krita povprečno komaj polovica dejanskih izdatkov za Časopis, je predlagal društveni blagajnik, naj se uduina zviša na 50.— Din, za inozemstvo 60.— Din, knjigotrška cena pa bodi 75.— Din. Po predsednikovem priporočilu, ki je v motivacijo še navedel, da bi predlagana uduina odgovarjala predvojni v znesku 5.— K, je bil predlog soglasno sprejet.

5. Volitev namestnikov. Na predlog prof. Baša sta na izprašnem dve mesti kot namestnika bila izvoljena gg. lekarnar Franc Minařik in prof. Bogomir Stupan, oba iz Maribora.

6. Medslučajnostni je predlog kurata Ljubše, naj bi se občni zbor, združen s kakim predavanjem, vršil vsako leto drugod, bil soglasno sprejet, vendar z dodatkom, naj se vsak tretji občni zbor, ko so volitve, vrši v Mariboru. Z odobranjem je bila sprejeta misel predsednika Kovačiča, naj bi se od še neprodane zaloge knjige »Ljutomerc« razdelilo nekaj med boljše dijake višjih razredov. O predlogu ravn. dr. Tomiška, da naj bi se zgodovinsko znameniti kraji in spomeniki (n. pr. Poštela, mariborski stolpi, grad) v svrhu opozoritve odprnili s primernimi napismi, se je razvila daljša debata; glede Poštele se je stvar prepustila SPD.

Ob četrtno eno je predsednik občni zbor zaključil.

V oceno in zameno doposlane tiskovine.

(Od 1. jul. 1929 do 7. febr. 1930.)

Bolgarska Akademija znanosti v Sofiji.

Ilijinski, G. A., Zlatostruj A. Th. Byčkova XI. veka. Sofija 1929. (Bolgarski starini, 10.)

Markvička I. V., Bolgarija na obrabi. I. Sofija 1929.

Penčev, B., Prva bolgarska povest. Sofija 1929. (Bolgarska biblioteka, 18.)

Spisanje na Bolgarskata Akademija, 38. Sofija 1929.

Kr. Srpska Akademija v Beogradu.

Glás S. kr. Akad. 136. Beograd 1929.

Srpski Etnografski Zbornik, 44. Beograd 1929.

Societas culturalis comit. Castriferrei et civit. Sabariae

Annales musci comit. Castriferrei. Sectio. hist. natur. a. 1928. Szombathely 1928.

Benda L., Géologie der Eisenberg-Gruppe. Szombathely 1929. (Acta Sabariensa, 1.)

Benda L., The history of the paleontological excavations at Baltavar in the course of seventy years 1856-1926. Szombathely 1927. (Editiones Societatis culturalis, 1.)

Bystrom J. St., Bibliografia etnografii polskiej. Kraków 1929.

Carinthia I. Jg. 119. Klagenfurt 1929.

Čas. XXIV, 1-3. Ljubljana 1929/30.

Česky časopis historický, XXXV, 2, 3-4. Praha 1929.

Dom in Svet, XLII, 7-12. Ljubljana 1929.

Glásnik Etnografskog muzeja u Beogradu, IV. Beograd 1929.

Glásnik Istoriskog društva u Novom Sadu, I, 1, II, 1-3. Novi Sad 1928-1929.

Jahrbücher für Kultur u. Geschichte der Slaven, N. F. B. V, 2, 3. Breslau 1929.

Lud. Ser. II, tom. VIII, seš. 1-2. Lwów 1929.

Lud. Słowiański, I, 1. Kraków 1929.

Mentor, XVII, 1-5. Ljubljana 1929/30.

Murko M., La poésie populaire épique en Yougoslavie au début du XX. siècle. Paris 1929.

Popotnik, LI, 1-4. Ljubljana 1929/30.

Slovenski Právnik, XLIII, 7-12. Ljubljana 1929.

Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, VIII. Beograd 1928.

Nová Revija, VIII, 3-4. Makarska 1929.

Ruch. Słowiański, II, 6-9. Lwów 1929.

Rus J., Napoleon ob Soči. Ljubljana 1929.

Slavia, VIII, 1-3. Praha 1929.

Narodna Starina, Sv. 14, 17. Zagreb 1929.

Tavzes J., Slovenski preporod pod Francózi. Ljubljana 1929.

Bogoslovni Vestnik, X, 1. Ljubljana 1930.

Geografski Vestnik, IV, 1-4. Ljubljana 1928.

Narodopisný Vestník Československý, XXI, 4. Praha 1929.

Zbornik za umetnostno zgodovino, IX, 1-2. Ljubljana 1929.

Wiener Zeitschrift für Volkskunde, XXXIV, 4-6. Wien 1929.

Ljubljanski Zvon, XLIX, 6-12. Ljubljana 1929.

Novi Život, I, 1-6; II, 1. Zagreb 1929-1930.

Publikacije Zgodovinskega društva.

Z zvezdico zaznamovane postavke so razpečane.

»Časopis za zgodovino in narodopisje«. I.—XXIV. (1904—1929)
Vsak letnik po Din 40, v inozemstvo Din 50, v knjigotrštvu Din 60. *8., zv. I, VIII, XI, XII, zv. I., XIII.

Kazalo za letn. I.—XX. Časopisa Din 30, v inozemstvo Din 40, v knjigotrštvu Din 50.

Zgodovinska knjižnica I. oddelek, 1. zv. Krajevne kronike Din 3.

Zgodovinska knjižnica II. oddelek, 1. zv. Prazgodovinske izkopine.
Din 3.

*Vrstovšek dr. K.: Celjski grofje in njih ozemlje.

Vrstovšek dr. K.: Dr. Matija Prelog. Din 3.

Kragelj Jos.: Tolminski opravljenik. Din 3.

*Kovačič Fr.: Trg Središče.

Kovačič Fr.: Nadzupnija Sv. Križa pri Rogaški Slatini. Din 25.

Kovačič Fr.: Ljutomer. Zgodovina trga in sreza. Din 50, po pošti
Din 53.

Košir P. — Moderndorfer V.: Ljudska medicina. Din 10.

Dolenc dr. Metod: Kmečko dedno nasledstvo za časa veljavnosti gorskih bukev. Din 10.

Strmšek dr. Pavel: Dramatično društvo v Mariboru. Din 10.

V zalogi Muzejskega društva v Mariboru:

Strmšek dr. P.: Zur älteren Geschichte der westlichen Südslawen.
Maribor, 1929. Din 10.—.

Opozorilo. Na zadnjem občnem zboru »Zgodovinskega društva« se je sklenilo, da se zaradi velikih izdatkov za »Časopis« zviša članarina na 50.— Din. Člane, ki so za 1930 poslali že 40.— Din, prosimo, torej, da po priloženi položnici plačajo še 10.— Din.